

AZERBAIJAN VERGİ SİSTEMİ

İktisadî ve Mâli Açidan Değerlendirilmesi

Zabita MAMMADZADA
Prof. Dr. Ali ÇİMAT
Doç. Dr. Adnan ERDAL

SERÜVEN
YAYINEVİ

Genel Yayın Yönetmeni / Editor in Chief • C. Cansın Selin Temana

Kapak & İç Tasarım / Cover & Interior Design • Serüven Yayınevi

Birinci Basım / First Edition • © Aralık 2025

ISBN • 978-625-8682-66-3

© copyright

Bu kitabın yayın hakkı Serüven Yayınevi'ne aittir.

Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz, izin almadan hiçbir yolla çoğaltılamaz.

The right to publish this book belongs to Serüven Publishing. Citation can not be shown without the source, reproduced in any way without permission.

Serüven Yayınevi / Serüven Publishing

Türkiye Adres / Turkey Address: Kızılay Mah. Fevzi Çakmak 1. Sokak

Ümit Apt No: 22/A Çankaya/ANKARA

Telefon / Phone: 05437675765

web: www.seruyenyayinevi.com

e-mail: seruyenyayinevi@gmail.com

Baskı & Cilt / Printing & Volume

Sertifika / Certificate No: 42488

AZERBAYCAN VERGİ SİSTEMİ

İktisadî ve Mâli Açıdan Değerlendirilmesi

Zabita MAMMADZADA¹

Prof. Dr. Ali ÇİMAT²

Doç. Dr. Adnan ERDAL³

1 Doktora öğrencisi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, zabite.aze97@gmail.com, ORC-ID: 0000-0002-4525-3867

2 Prof. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, acimat@mu.edu.tr, ORC-ID: 0000-0003-4423-4696

3 Doç. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Salihli Meslek Yüksekokulu, adnan.erdal@cbu.edu.tr, ORC-ID: 0000-0002-4417-9925

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	1
GİRİŞ.....	3

BİRİNCİ BÖLÜM

AZERBAYCAN EKONOMİSİNE GENEL BAKIŞ

1.1. Sosyalist Rejim Öncesi Dönem	7
1.2. SSCB Dönemi - Azerbaycan.....	8
1.3. Bağımsızlıktan Sonraki Dönem	9
1.4. Azerbaycan Ekonomisinin Makro Ekonomik Görünümü.....	11
1.4.1. Gayri Safi Yurt İçi Hasıla	14
1.4.2. Enflasyon	16
1.4.3. İstihdam	18
1.4.4. Özelleştirme	20
1.4.5. Yatırımlar	21
1.4.6. Devlet Bütçesi.....	23
1.5. Azerbaycan Ekonomisine Sektörel Bakış	25
1.5.1. Tarım ve hayvancılık.....	26
1.5.2. Sanayi.....	27
1.5.2.1. Petrol.....	28
1.5.2.2. Gaz.....	31
1.5.3. Hizmet sektörü	32
1.5.3.1. Eğitim	32
1.5.3.2. Sağlık	33
1.5.3.3. Taşımacılık.....	34

1.5.3.4. Bankacılık	36
1.5.3.5. Telekomünikasyon	37
1.5.3.6. İnşaat.....	38
1.5.3.7. Turizm.....	39

İKİNCİ BÖLÜM

AZERBAYCAN VERGİ SİSTEMİ

2.1. Sovyetler Dönemi Vergi Sistemi.....	42
2.2. Azerbaycan'da Vergi Sistemi	44
2.3. Azerbaycan Vergi Sisteminde Egemen Olan İlkeler	45
2.4. Azerbaycan Vergi Sisteminde Anayasal Hükümler	46
2.5. Azerbaycan Vergi Denetimi	47
2.5.1. Kameral Vergi Denetimi	47
2.5.2. Seyyar Vergi Denetimi.....	48
2.6. Azerbaycan'da Vergi Suç ve Cezaları	50
2.7. Azerbaycan'da Uygulanan Vergiler	53
2.7.1. Gelir Üzerinden Alınan Vergiler	55
2.7.1.1. Gelir vergisi muafiyetleri	56
2.7.2. Menfaat Vergisi	58
2.7.3. Katma Değer Vergisi.....	60
2.7.4. Aksiz Vergisi	62
2.7.5. Emlak Vergisi.....	65
2.7.5. Tüzel Kişilerin Toprak Vergisi	67
2.7.6. Maden Vergisi	69
2.7.7. Yol Vergisi.....	70
2.7.8. Sadeleştirilmiş Vergi	73
2.7.9. Yerel Vergiler	75

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AZERBAYCAN VERGİ SİSTEMİNİN TEMEL SORUNLARI VE EKONOMİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNİN ÖLÇÜLMESİ

3.1. Vergi Tabanının Dar Olması.....	76
3.2 Yetersiz Vergi Denetimi	77
3.3. Vergi Kültürünün Olmaması	78
3.4. Kayt Dışı Ekonominin Genişliği.....	79
3.5. Azerbaycan Vergi Sisteminin Sorunları	79
3.5.1. Gelir Vergisinin Sorunları	79
3.5.2. Servet Üzerinden Alınan Vergilerdeki Sorunlar	80
3.5.3. Basitleştirilmiş Vergi Üzerindeki Sorunlar	80
3.6. Vergi Politikası ve Ekonomik Büyüme ile İlişki.....	81
3.6.1. Portföy Teorisi Perspektifinden Bütçe Gelirlerine Bir Bakış.....	83

KISALTMALAR

- GSYİH** : Gayri Safı Yurt İçi Hasıla
- SSCB** : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
- AVK** : Azerbaycan Vergi Kanunu
- KDV** : Katma Değer Vergisi
- OPEC** : Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü, (Organization of Petroleum Exporting Countries)
- OECD** : Ekonomik İş birliği ve Kalkınma Teşkilatı, (Organization of Economic Cooperation and Development)
- BDT** : Bağımsız Devletler Topluluğu
- KOBİ** : Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
- GW** :Yeşil Dünya (Green World)

GİRİŞ

Vergi, devletin mali kaynaklarının ana unsuru olarak uygarlığının doğuşundan beri var olmuş ve kabile reisi, aşiret reisi gibi yöneticilere gönüllü bağışlar yapılmasıyla başlamış bir olgu olduğunu söyleyebiliriz (Akhundzada, 2020:4). İnsanların sürekli olarak güven, huzur ve refah içinde yaşamlarını sürdürebilmeleri için istikrarlı ve düzenli bir toplumsal ortama ihtiyaçları vardır. Bu tür bir ortamın tesis edilmesi ve korunması ise kamusal otorite olarak devletin temel sorumlulukları arasında yer almaktadır (Sağbaş ve Saruç, 2019). Devlet tarafından tesis edilen düzenin mali sürdürülebilirliği, ülkenin doğal kaynaklar bakımından son derece zengin bir monarşik yapıya sahip olmadığı durumlarda, esas olarak vergi gelirleri aracılığıyla sağlanmaktadır. Vergiler, bir yandan kamu harcamalarının finansmanını sağlayacak düzeyde yeterli olmalı, diğer yandan ise piyasa ekonomisi üzerindeki olumsuz etkileri asgari düzeyde tutmalıdır. Bu çerçevede, ekonomik büyüme ile devletin en önemli gelir kaynağı olan vergiler arasında güçlü ve karşılıklı bir ilişki bulunduğu söylenebilir. Hükümetin vergiler yoluyla elde ettiği gelirleri toplumun refah düzeyini artırmaya, iktisadi büyümeyi desteklemeye ve kalkınmayı hızlandırmaya yönelik verimli yatırımlara dönüştürmesi durumunda, ülkede daha etkili ve sürdürülebilir sonuçlar elde edilmesi mümkün olmaktadır. Ancak vergi türlerinde veya vergi bileşiminde gerçekleştirilen her türlü değişiklik, ekonomik ve sosyal yapı üzerinde çeşitli etkiler doğurmakta; bu durum ise ekonomik sistem içerisinde yeni düzenleme ve uyum mekanizmalarının geliştirilmesini zorunlu kılmaktadır (Apeti vd., 2023).

Azerbaycan'da vergi sisteminin oluşumu, XIX. yüzyılın sonları ile XX. yüzyılın başlarına kadar uzanır. Bu dönemde şekillenmeye başlayan vergi uygulamaları, zaman içerisinde geliştirilerek günümüzde geçerli olan modern vergi yapısının temelini oluşturmuştur. Azerbaycan Cumhuriyeti'nde vergi sistemi, idari yapılanma ve mali yetki esasına göre üç ana gruba ayrılır. Birinci grubu oluşturan devlet vergileri, Azerbaycan Cumhuriyeti sınırları içerisinde ülke genelinde uygulanması zorunlu olan ve merkezi bütçeye aktarılan vergi türlerini kapsar. İkinci grup olan özerk vergiler, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin yetkili organları tarafından belirlenen ve Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti bütçesine ödenen vergilerden oluşur. Üçüncü grup ise yerel vergiler olup, belediyelerin kararları doğrultusunda belirlenen ve belediyelerin idari sınırları içerisinde tahsil edilen vergi türlerini ifade eder. Bu sınıflandırma, Azerbaycan'da vergi gelirlerinin merkezi yönetim, özerk yönetim ve yerel yönetimler arasında

paylaşımını açık bir şekilde ortaya koymakta ve mali yönetim sisteminin işleyişini anlamada önemli bir çerçeve sunar.

1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Azerbaycan'ın bağımsızlığını ilan etmesi, ülke tarihi açısından önemli bir dönüm noktası olmakla birlikte, sosyalist ekonomik sistemden piyasa ekonomisine geçiş süreci Azerbaycan ekonomisi için ciddi güçlükleri de beraberinde getirmiştir. Geçiş sürecinin ilk yıllarında üretimde daralma, yüksek enflasyon ve mali dengesizlikler gibi sorunlar ortaya çıkmış, bu durum ekonomik ve sosyal yapıyı olumsuz yönde etkilemiştir. Bunun yanı sıra, Ermenistan ile yaşanan siyasi istikrarsızlık ve Azerbaycan topraklarının yaklaşık %20'sinin işgal edilmesi, ülkenin ekonomik koşullarını daha da ağırlaştırmış; sosyal, ekonomik ve demografik yapıda önemli bozulmalara yol açmıştır. Söz konusu gelişmeler, kamu maliyesi üzerinde baskı doğurmuş ve devletin gelir toplama kapasitesini zayıflatmıştır. Haydar Aliyev'in liderliğinde uygulamaya konulan kapsamlı ve istikrara yönelik politikalar sonucunda, makroekonomik istikrarın güçlendirilmesi ve dengeli bir ekonomik gelişmenin sağlanması yönünde önemli adımlar atılmıştır. Bu süreçte ekonomik politikaların ayrılmaz bir parçası olan vergi politikalarında da köklü reformlar gerçekleştirilmiş; modern ve etkin bir vergi idaresinin oluşturulması amacıyla Azerbaycan Cumhuriyeti Vergiler Bakanlığı kurulmuştur.

Vergi sistemi, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin ekonomik ve mali istikrarının sağlanmasında önemli bir rol oynamış; kısa süre içerisinde istikrarlı ve esnek bir vergi yapısının oluşturulmasına katkıda bulunmuştur. Özellikle son yirmi yıllık dönemde vergi politikasının temel yönleri belirlenmiş, vergi türlerinin sayısı ile vergi oranlarının optimal düzeyi tespit edilmiştir. Bu süreçte, ekonomik büyümeyi desteklemek ve özel sektör faaliyetlerini teşvik etmek amacıyla vergi yükünün kademeli olarak azaltılmasına yönelik düzenlemeler hayata geçirilmiştir. Aynı zamanda vergi uygulamalarının, ülke ekonomisinin yapısal özellikleri ve gelişme düzeyi ile uyumlu bir kurumsal çerçeve içerisinde yürütülmesini sağlamak üzere çeşitli reformlar gerçekleştirilmiştir. Bu reformlar, vergi idaresinin etkinliğini artırmayı, mükellef uyumunu güçlendirmeyi ve kamu gelirlerinin sürdürülebilirliğini sağlamayı amaçlamıştır.

Azerbaycan'da yatırımcılar açısından cazip, sade, şeffaf ve istikrarlı bir vergi sisteminin oluşturulması amacıyla çeşitli ilave düzenlemeler hayata geçirilmiştir (Rzayev, 2013: 78). Bu düzenlemeler kapsamında, 2000 yılında Bağımsız Devletler Topluluğu'na üye ülkeler arasında ilk defa Azerbaycan'da yerel vergi daireleri bünyesinde bilgi departmanları oluşturulmuştur. Bunu takiben Vergiler Bakanlığı'nın resmî internet sitesinin faaliyete geçirilmesi, 2001 yılında vergi personeline yönelik mesleki eğitimlerin düzenlenmesi

ve 2002 yılı sonunda Bakanlık Merkez Müdürlüğü bünyesinde Mükellef Hizmetleri Daire Başkanlığı'nın kurulması gibi çeşitli uygulamalar yürürlüğe konmuştur (Mammadov vd., 2014: 7).

Bazı ülkelerde devletin vergi yoluyla elde ettiği gelirlerin toplam kamu gelirleri içindeki payı %70–80 düzeyinde iken, bu çalışmanın odak noktasını oluşturan Azerbaycan'da söz konusu oranın görece düşük seviyelerde kaldığı görülmektedir. Bu bağlamda söz konusu çalışmada, Azerbaycan vergi sistemi bütüncül bir yaklaşımla ele alınmış; güncel vergi politikaları ve yürürlükteki yasal düzenlemeler çerçevesinde sistemin yapısal özellikleri incelenmiştir. Çalışmada ayrıca vergi gelirlerinin düzeyi ve bileşimi analiz edilerek, bu gelirlerin farklı vergi türleriyle olan ilişkisi ortaya konulmuş ve devlet bütçesi içerisindeki yeri ve önemi değerlendirilmiştir. Bunun yanı sıra, Azerbaycan ekonomisinin temel ve stratejik sektörleri hakkında genel bir çerçeve sunulmuş; söz konusu alanların gelişim düzeyleri, ekonomik performansları ve ülke ekonomisine olan katkıları hakkında açıklayıcı bilgiler aktarılmıştır. Bu yönüyle çalışma, Azerbaycan'da vergi sistemi ile ekonomik yapı arasındaki karşılıklı etkileşimi daha anlaşılır kılmayı amaçlamaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

AZERBAIJAN EKONOMİSİNE GENEL BAKIŞ

1920 yılına kadar Azerbaycan'da bölgesel kalkınma politikalarının etkin ve sistematik bir biçimde uygulandığını söylemek güçtür. Azerbaycan ekonomisindeki kalkınma süreci genel olarak üç ayrı dönem çerçevesinde ele alınabilir. Birinci dönem, petrol üretiminin başlamasından sosyalist rejimin tesis edildiği süreci kapsamaktadır. İkinci dönem, Sovyetler Birliği'nin kuruluşundan dağılmasına kadar geçen zaman dilimini içermektedir. Üçüncü dönem ise Azerbaycan'ın 1991 yılında bağımsızlığını kazanmasıyla başlayıp günümüze kadar devam eden kalkınma sürecini ifade etmektedir.

1.1. Sosyalist Rejim Öncesi Dönem

Azerbaycan'ın zengin doğal kaynakları, elverişli toprak ve iklim koşulları, Asya ve Avrupa arasındaki stratejik coğrafi konumu, ekonominin bütün sektörlerinde çalışmaya istekli ve üretken nüfusu, eski çağlardan beri ekonominin birçok önemli sektörünün gelişmesi için elverişli koşullar oluşturmuştur (files.preslib.az). Bolşeviklerin Nisan darbesinden önce, Azerbaycan'da modern sanayinin temelleri, dönemin gereksinimlerine uygun olarak hızla atılmış ve gelişmiştir. Bu süreç, sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik yaşamın bütün alanlarında kayda değer ilerlemelerle sonuçlanmıştır. Buna rağmen, Azerbaycan sömürgeci bir bağımlılık altında bulunmakta ve ekonomisini olumsuz yönde etkileyen ciddi sorunlarla karşı karşıya kalmaktaydı. Bu olumsuzluklar, özellikle ekonomik gelişimin sınırlı düzeyde kalması ve ekonominin daralması şeklinde kendini göstermiştir. Söz konusu sorunlar, başta ülkenin önde gelen sektörlerinin tek taraflı gelişmesi, ekonomik yapıların bölgenin sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik ihtiyaçlarına yeterince uyum sağlamaması ve yerel hammaddelerin yeterince üretilmemesinden kaynaklanmıştır. Sanayi, genel olarak Rus İmparatorluğu'nun çıkarları doğrultusunda şekillenmiş ve bu nedenle ekonomik yapı tek taraflı bir gelişim göstermiştir. Örneğin, petrol ve ilgili sanayiler, toplam sanayi üretiminin %84,4'ünü oluşturmaktaydı. Sanayinin bu tek taraflı gelişimi, Azerbaycan topraklarının geniş kesimlerinde kalkınma eksiklikleri doğurmuştur. 1913 yılı itibarıyla Azerbaycan'daki bütün sanayi üretiminin %91,4'ü yalnızca Abşeron ekonomik bölgesine düşmekteydi. 1920 yılına kadar, Bakü ve çevresinin avantajı, diğer bölgelere kıyasla daha fazla sermaye birikimi ve köklü ticari geleneklere sahip olmasıyla dikkat çekmekteydi; bu durum, aynı zamanda iş gücü akışını da artırmaktaydı. Bu dönemde üretilen pamuğun %10'u, ipek ürünlerinin %8'i, balığın %9'u, petrolün %75'i ve elektrik enerjisinin %6'sı Bakü'nün

payına düşmekteydi. Söz konusu dönemde, Bakü kişi başına düşen sanayi üretimi açısından (239 ruble) Moskova (212 ruble) ve Petersburg'u (164 ruble) geride bırakarak diğer bölgeler arasında ilk sırada yer almaktaydı (Oruclu, 2016:4).

Azerbaycan, coğrafi konumu ve sahip olduğu zengin doğal kaynaklar bakımından tarih boyunca dikkat odağı olmuştur. Özellikle petrol, ülkenin en önemli yer altı kaynaklarından biri olarak ekonomik gelişimde belirleyici bir rol üstlenmiştir. Azerbaycan'da petrol üretimi 1876 yılında 0,2 milyon ton iken, 1885 yılında 1,9 milyon tona, 1890 yılında 3,3 milyon tona, 1895 yılında 6 milyon tona ve 1901 yılında 10,1 milyon tona ulaşmıştır. 1910 yılında petrol üretimi 6 milyon ton, 1917 yılında ise 6,7 milyon ton olarak gerçekleşmiş olup, bu üretimin tamamı karadan sağlanmıştır. 1901 yılında ulaşılan üretim düzeyi, dünya toplam petrol üretiminin yaklaşık %51'ini oluşturmuş ve Azerbaycan'ı küresel ölçekte en önemli petrol üreticilerinden biri hâline getirmiştir. Genel olarak 1905–1915 yılları arasında petrol üretimi ortalama 6–8 milyon ton seviyelerinde seyretmiştir. Ancak 1918–1920 yıllarında yaşanan bağımsızlık mücadelesi, savaşlar ve bu süreçte ortaya çıkan olumsuz ekonomik ve siyasi koşullar, petrol üretiminde belirgin düşüşlere yol açmıştır (Seferov, 2005: 291).

1.2. SSCB Dönemi - Azerbaycan

1920 yılında Azerbaycan'ın SSCB tarafından işgal edilmesinin ardından ülke, zorunlu olarak sosyalist ekonomi modelini benimsemiş ve bu doğrultuda kapsamlı dönüşüm süreci başlatılmıştır. Bu süreçte öncelikle millileştirme politikası uygulanmış, ekonominin bütün alanları devlet mülkiyetine geçirilerek özel sektör tasfiye edilmiştir. Ancak siyasi gelişmeler, özellikle ilk yıllarda, SSCB yönetiminin öngördüğü biçimde ilerlememiştir. Ülkenin hemen hemen bütün bölgelerinde Sovyet Rusya'sına karşı meydana gelen isyanlar, yönetimin dikkatini güvenlik ve asayişin sağlanmasına yöneltmiş; bu durum ekonomik faaliyetlere yeterli ölçüde odaklanılmasını engellemiştir. 1926 yılında Azerbaycan'da Sanayileşme Komisyonu'nun kurulmasıyla birlikte, sanayi sektörünün planlı biçimde geliştirilmesine yönelik adımlar atılmıştır. Bu çerçevede 1926–1930 yılları arasında Azerbaycan sanayisinin kalkınmasına yönelik planlar kısmen hazırlanmış ve uygulanmaya başlanmıştır. Sanayileşme sürecinde halk ciddi ekonomik ve sosyal zorluklarla karşılaşmakla birlikte, bu dönem ülke ekonomisi açısından yapısal dönüşümlerle sonuçlanmış; Azerbaycan tarıma dayalı bir ekonomiden tarım-sanayi ağırlıklı bir ekonomik yapıya geçiş yapmıştır (Ömerov, 2012; Mehralı, 2023).

SSCB döneminde Azerbaycan'da ekonomik yönetim, Devlet Planlama Komisyonu (Gosplan) tarafından merkezi olarak yürütülmüş;

sanayi yapıları sistemin ihtiyaçlarına göre oluşturulan büyük ölçekli üretim birliklerinden meydana gelmiştir. İdari ve ekonomik yapılanma, birlik içindeki cumhuriyetler arasında uzmanlaşma ve iş bölümü esasına dayandırılmıştır. Bu çerçevede Azerbaycan ekonomisinin temelini sanayi ve özellikle petrol sektörü oluşturmuştur (Oruclu, 2016:5). Azerbaycan petrolünün yüksek kaliteye sahip olması, ülkeyi Sovyet yönetiminin sürekli ilgi odağı hâline getirmiştir. İkinci Dünya Savaşı yıllarında Sovyetler Birliği genelinde üretilen yaklaşık 33 milyon ton petrolün 23,5 milyon tonunun Azerbaycan kaynaklı olması, ülkenin stratejik önemini açık biçimde ortaya koymaktadır. Bu nedenle sanayi tesislerinin büyük bir bölümü, Sovyetler Birliği'nin ekonomik ve askerî çıkarları doğrultusunda planlanmış ve yapılandırılmıştır (İsmayılov, 2007).

SSCB'nin kuruluşunun ilk dönemlerinde Sovyet hükümeti, otoritesini Bakü eyaletleri topraklarına yaymaya başlamıştır. 1921–1925 yılları arasında Bakü'de petrol üretimi neredeyse iki katına çıkmıştır. 1926–1927 döneminde ise Bakü'de çok sayıda fabrika ve yeni sanayi kuruluşu faaliyete geçirilmiştir. Temmuz 1926'da Bakü'yü Balahanı, Sabunçu ve Surahanı maden bölgelerine bağlayan demiryolu hattı elektrikleştirilmiş; kentte 10 yeni petrol rafinerisi inşa edilmiştir. Petrol sahaları modern ekipmanlarla donatılmış ve yeni teknolojiler sanayi üretimine entegre edilmeye başlanmıştır. Bu gelişmelerin sonucu olarak Bakü'de brüt sanayi üretimi 2,2 kat, petrol üretimi ise 3 kat artış göstermiştir. Azerbaycan'da ekonomik uzmanlaşma ağırlıklı olarak petrol ve petrol ürünleri, makine sanayii ve tekstil üretimi alanlarında yoğunlaşmıştır. Bununla birlikte, genel olarak Sovyetler Birliği çerçevesinde Azerbaycan'ın ekonomik durumu değerlendirildiğinde, sanayileşme dönemi dışında kalan süreçlerde istenilen düzeye ulaşılamadığı görülmektedir (Safarov, 2005: 289).

1.3. Bağımsızlıktan Sonraki Dönem

Bağımsızlığın ilk yıllarında, Sovyet döneminden devralınan ekonomik yapı nedeniyle Azerbaycan ekonomisi derin bir durgunluk sürecine girmiş; buna ek olarak ülkenin fiili savaş koşulları altında bulunması ekonomik gerilemeyi daha da hızlandırmıştır. 1991–1993 döneminde ülkede gayrisafi yurt içi hasıla (GSYİH) ve sanayi üretimi hacmi yaklaşık iki kat azalmış, toplam tarımsal üretim %40 oranında gerilemiş, sermaye yatırımları üç kat, navlun hacmi ise dört kat düşmüştür. Söz konusu dönemde ekonomik reformlar alanında belirli adımlar atılmış; “Ekonomik Bağımsızlık Hakkında” anayasal düzenleme kabul edilmiş, ulusal para birimi olan manat tedavüle sokulmuş, fiyatlar serbestleştirilmiş ve ekonomik özgürlük ile girişimcilik alanında kısmi iyileştirmeler sağlanmıştır. Ancak ülkede yaşanan ciddi mal kıtlığı, birçok işletmenin tekelleşme eğilimi göstermesine

yol açmış; yeterli teminat altyapısının bulunmaması nedeniyle ulusal para biriminin satın alma gücü hızla düşmüştür. Bu gelişmeler, işsizliğin artmasına ve nüfusun refah düzeyinde belirgin bir bozulmaya neden olmuştur (Ceferzade, 2001; Nadirov, 2001).

Haydar Aliyev'in cumhuriyetin liderliğine dönmesinden sonra ülke ekonomisinde köklü değişiklikler yaşanmaya başlamıştır. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin ekonomisini canlandırmak ve bağımsızlığını her alanda korumak amacıyla iyi düşünülmüş bir strateji geliştirilmiş ve bu stratejide petrol faktörüne öncelik verilmiştir. 1994 yılında Azerbaycan Cumhuriyeti, dünyanın en büyük petrol şirketleriyle "Yüzyılın Sözleşmesi"ni imzalamıştır. Ülkenin zor durumdan çıkmasının tek yolu bu olmuştur. Bağımsız Azerbaycan, diğer petrol üreticisi ülkelerin yolunu takip etmeyerek kendi özgün kalkınma modelini benimsemiştir (Mirzayev, 2017: 5).

Azerbaycan'ın küresel ve bölgesel süreçlere aktif katılımı, modern dönemde Haydar Aliyev'in ekonomik modelinin temel ilkelerinden biridir. Azerbaycan'ın bugünkü başarısının asıl kaynağı, 1993-2003 yıllarında oluşturulan ve uygulanan politika sonucunda şekillenen ekonomik temeldir. Bu dönemde Azerbaycan'da sosyo-politik istikrar ve sosyo-ekonomik kalkınmanın temelleri atılmıştır. Haydar Aliyev'in büyük çabaları, iradesi ve yönetim becerileri, ülkede sağlanan kısa vadeli makroekonomik ve siyasi istikrar ile bağımsız Azerbaycan Anayasası'nın kabul edilmesi, ekonomik sistemin dönüşümü ile ilgili reformlar için yasal bir temel oluşturmuş ve stratejinin belirlenmesine olanak sağlamıştır. Bu bağlamda, Haydar Aliyev tarafından geliştirilen ve başarıyla uygulanan petrol stratejisi, Azerbaycan'ın derin ekonomik krizden çıkmasını, ekonomik güvenlik ve istikrarı sağlamasını, bölgesel iş birliğini geliştirmesini ve nihayetinde ülkenin istikrarlı ve sürdürülebilir kalkınmasının ortak temeli olarak kabul edilmektedir (Mahmudova, 2021).

Toparlanma ve dinamik gelişme dönemi olarak nitelendirilen 1995-2003 döneminde, gayri safi yurtiçi hâsıla 1,7 kat, bütçe gelirleri 3,9 kat, ülkenin döviz rezervleri 85 kat, sanayi üretim hacmi %22,4 ve tarımsal üretim %52,8, dış ticaret cirosu 4 kat, ekonomiye uğraşanların aylık ortalama maaşı 6,2 kat arttı, enflasyon oranı %2-3'e düştü. Bu dönemde ekonomiye bütün kaynaklardan 20 milyar dolar yatırım yapıldı. Bunun yanı sıra ekonomik anlamda çok önemli kararlar alınmıştır. 1996 tarihli Toprak Reformu Kanunu ile Azerbaycan'da Sovyet sonrası ülkeler arasında ilk kez özel arazi mülkiyeti kurulmuş, girişimciliğin ve kârlı çiftçiliğin geliştirilmesi için önemli tedbirler alınmış, tarım üreticilerinin geçmiş vergi borçları silinmiş ve dönem vergileri arazi vergisi hariç diğer bütün vergilerden muaf tutulmuştur ve bu muafiyetler halen yürürlükte (Aras vd., 2016). Aynı 1996 yılında Bakü-Novorossisk ihracat boru hattının, 1999

yılında Bakü-Supsa petrol boru hattının işletmeye alınması ve Bakü-Tiflis-Ceyhan ana ihracat petrolünün inşasına ilişkin anlaşmanın imzalanmasıyla hidrokarbon kaynaklarının ihracat yollarının çeşitlendirilmesi sağlanmıştır. Petrol stratejisinin en büyük başarılarından biri olan Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattının yanı sıra Azerbaycan gazının ihracatını sağlamak için Bakü-Tiflis- Erzurum doğalgaz boru hattının yapımına başlanmıştır (Mustafayev, 2021a). 1999 yılında Haydar Aliyev'in kararnamesi ile petrol sahalarının yabancı şirketlerle ortak geliştirilmesinden elde edilen petrol gelirlerinin etkin bir şekilde yönetilmesini ve bu gelirlerin öncelikli alanların geliştirilmesi için kullanılmasını sağlamak üzere Devlet Petrol Fonu kurulmuştur (oilfund.az).

Transit koridorlar ve yollar, karayolu altyapısının bütüncül olarak geliştirilmesi ve uluslararası pazarlara erişim sağlanması açısından güvenilir, uygun ve verimli bir ulaşım sistemi oluşturmak için büyük öneme sahiptir. Bu bağlamda, Haydar Aliyev liderliğindeki altyapı geliştirme politikası, transit koridorlar ve yollar aracılığıyla karayolu taşımacılığı sektörünün bütüncül gelişimini ve Azerbaycan'ın ulaşım sisteminin uluslararası sisteme hızlı ve hedefe yönelik entegrasyonunu amaçlamıştır. Ülkeden geçen uluslararası taşımacılık koridorları için yasal çerçevenin oluşturulması ve bu koridorlara ek yük akışlarının çekilmesi bakımından TRACECA (Doğu-Batı Uluslararası Taşımacılık Koridoru), Kuzey-Güney ve INOGATE girişimleri özellikle önem arz etmektedir. Bu projelerin uygulanması ve altyapının sistematik biçimde modernize edilmesi sonucunda Azerbaycan, Hazar bölgesinde önemli bir lojistik ve ulaşım merkezi hâline gelmiş ve uluslararası öneme sahip bir petrol ve gaz transit ülkesi konumuna yükselmiştir (Mustafayev, 2021b).

1.4. Azerbaycan Ekonomisinin Makro Ekonomik Görünümü

Ülkede bağımsızlığın ilk yıllarında modern bir vergi politikasının olmaması, dış ticarete getirilen kısıtlamalar, savaş, düşük milli gelir ve bunun ardından ortaya çıkan sorunlar nedeniyle milli gelirin büyüme hızında ciddi bir düşüş yaşanmıştır. GSMH'deki büyüme oranı 1990'da %11,7, 1991'de %7,8, 1992'de %22,6, 1993'te %23,1, 1994'te %19,7 1995'te ise %11,8 olmuştur. Ekonomide sosyalist yapıdan liberal yapıya geçişi yaşayan Azerbaycan'da 1990'lı yılların ortalarından itibaren önemli adımlar atılmıştır. 1991-1995 yılları arasında %60 küçülen Azerbaycan ekonomisi, 1995 yılından itibaren IMF ve Dünya Bankası iş birliğiyle başlatılan ekonomik yeniden yapılanma ve özelleştirme programları sonucunda yeniden büyümeye başlamıştır (Aras 2003: 30).

Bağımsızlığın ilk yıllarında Ermenistan'ın Azerbaycan'a yönelik açık askeri saldırganlığı, ülkedeki mevcut sosyo-ekonomik koşulları daha da

ağırlaştırmıştır. Ermeni saldırganlığının doğrudan bir sonucu olarak millî gelirin önemli bir bölümü kaybedilmiş; devlet bütçesinin büyük kısmı savunma ve güvenliğin sağlanmasına, ayrıca işgal altındaki bölgelerden zorla göç ettirilen bir milyondan fazla mültecinin barındırılması ve sosyal ihtiyaçlarının karşılanmasına yönlendirilmiştir. Söz konusu saldırganlık neticesinde Azerbaycan ekonomisinin 20 milyar ABD dolarını aşan maddi zarara uğradığı tespit edilmiştir. Bu süreçte artan siyasal ve güvenlik riskleri nedeniyle yabancı sermaye yatırımları neredeyse tamamen durma noktasına gelmiş; ortaya çıkan istikrarsız sosyo-politik ortam, yabancı yatırımcıların ülkeden uzaklaşmasına yol açmıştır (Hasanov, 2002).

Ülkede derinleşen ekonomik kriz, işletmelerin kapanmasını, sosyal koşulların kötüleşmesini ve işsiz sayısının artmasını hızlandırdı. Bu sürecin beş yıllık dönemi içerisinde cumhuriyette gayri safi yurt içi hâsıla %62 oranında gerilemiş; sanayi üretimi %69, tarımsal üretim ise %47 oranında azalmıştır. Ürünlerin toptan eşya fiyat endeksi 87.000 kat, tüketici fiyat endeksi 23.000 kat artarken, nüfusun reel geliri 5,5 kat azaldı. Üretimdeki düşüş, ekonominin hemen hemen bütün sektörlerinde gözlenmiştir. Bu dönemde sektörel üretim göstergelerinde ciddi gerilemeler yaşanmıştır. Buna göre, yakıt ve enerji kompleksinde %35,3, makine mühendisliği sektöründe %83,2, metalurji sektöründe %97,7, kimya ve petrokimya sanayinde %85, hafif sanayide %64, gıda sanayinde %90,5, tarım-sanayi kompleksinde %55 ve inşaat sektöründe %95,2 oranında düşüş meydana gelmiştir (Aliyev, 2004: 43).

1996 yılından itibaren Azerbaycan'da makroekonomik istikrarın tesis edildiği ve dinamik ekonomik büyümenin sağlandığı yeni bir kalkınma dönemi başlamıştır. Azerbaycan petrolünün dünya piyasalarına etkin biçimde ulaştırılması amacıyla 1996 yılında Bakü–Novorossiysk, 1999 yılında ise Bakü–Supsa petrol ihraç boru hatları işletmeye alınmış; ayrıca Bakü–Tiflis–Ceyhan Ana İhraç Boru Hattı'nın inşasına ilişkin anlaşmanın imzalanmasıyla ihracat güzergâhlarının çeşitlendirilmesi yönünde önemli bir aşama kaydedilmiştir. Bu süreçte petrol ve doğal gaz sektörü, ekonominin diğer alanlarının gelişiminde itici (lokomotif) bir rol üstlenmiştir (Azerbaycan Cumhuriyetinin Türkiye Cumhuriyetindeki Büyükelçiliği, 2021).

Uygulanan rasyonel ve öngörülü ekonomik politikalar sonucunda makroekonomik istikrar sağlanmış, sürdürülebilir ekonomik büyümenin temelleri atılmıştır. Ekonominin bütün sektörlerinde yapısal reformlar başlatılmış; nüfusun yaşam standartlarının yükseltilmesine yönelik kapsamlı ve etkili adımlar atılmıştır. Bu dönemde girişimciliğin geliştirilmesi, uygun bir iş ve yatırım ortamının oluşturulması, yerli ve yabancı sermayenin ülkeye çekilmesi ve özellikle petrol dışı sektörlerin

geliştirilmesi, izlenen ekonomik politikanın temel özellikleri arasında yer almıştır. Hayata geçirilen hedefe yönelik tedbirler neticesinde Azerbaycan'da güçlü bir girişimci sınıfı oluşmuş; özel sektörün ülkenin sosyo-ekonomik kalkınmasındaki rolü belirgin biçimde artmıştır. Ekonomide mülkiyetin çok biçimliliğinin sağlanmasına yönelik uygulanan politikalar da sürdürülebilir büyümeye olumlu katkılar sunmuştur. Özelleştirme sürecinin başlangıcında özel sektörün gayri safi yurt içi hasıla (GSYH) içindeki payı fiilen %10'un altında iken, günümüzde bu oran %83 seviyesine ulaşmıştır (Abdullayev vd., 2024).

Ekonominin çeşitlendirilmesine yönelik öngörülen politikaların sistematik ve ardışık biçimde uygulanmasını sağlamak amacıyla, Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in ilgili kararname ve talimatları doğrultusunda, 2004-2018 yılları arasında Azerbaycan Cumhuriyeti bölgelerinin sosyo-ekonomik gelişimine yönelik üç adet beş yıllık devlet programı hayata geçirilmiştir. Söz konusu programların uygulandığı 2004–2018 döneminde GSYH 3,3 kat artmış; bu artış petrol dışı sektörde 2,8 kat, sanayi sektöründe 2,6 kat ve tarım sektöründe 1,7 kat olarak gerçekleşmiştir. Aynı dönemde yürütülen hedef odaklı politikalar sayesinde, 1,5 milyonu kalıcı olmak üzere toplamda 2 milyondan fazla yeni istihdam alanı oluşturulmuş, 100 binden fazla işletme faaliyete geçirilmiş; işsizlik oranı %5'e, yoksulluk oranı ise %5,1'e düşürülmüştür. Devlet programları çerçevesinde gerçekleştirilen geniş kapsamlı çalışmalar, bölgelerin gelecek yıllardaki sürdürülebilir kalkınması için sağlam bir temel oluşturmuştur (Kasimov ve Alasgarova, 2023).

2020 yılının başından itibaren COVID-19 pandemisinin hızlı yayılması, küresel ekonomik faaliyetleri yavaşlatmış ve toplam talepte ciddi bir daralmaya yol açmıştır. Bu durum, dünya petrol fiyatlarında keskin düşüşlere ve OPEC+ kapsamında üretim kısıntısı kararlarına neden olmuştur. Pandeminin etkilerini sınırlamak amacıyla Azerbaycan'da sosyal izolasyon ve karantina tedbirleri uygulanmış, buna rağmen petrol dışı sektörlerden elde edilen gelirlerde azalmalar gözlenmiştir. 2020 yılında devlet bütçesinden pandemiyle mücadeleye 1.390,6 milyon manat tahsis edilmiş ve 1.334,1 milyon manatı kullanılmış; ayrıca ekonomik destek için toplam 2,5 milyar manat seferber edilmiştir. Petrol sektöründe GSYH %7,0 azalırken, petrol dışı sektör %12,0 büyüme kaydetmiştir. Pandemiden sonra Azerbaycan ekonomisi hızlı bir toparlanma sürecine girmiştir. 2021'den itibaren etkili anti-kriz önlemleri ve makroekonomik istikrarın korunması sayesinde ülke, küresel krizden en az zarar gören ekonomilerden biri olmuştur (Bagirzade, 2021). Karabağ zaferiyle işgalden kurtarılan bölgelerin hızlı yeniden inşası ve entegrasyonu yeni büyüme kaynağı oluşturmuş; özellikle inşaat, turizm, ulaşım ve bilişim teknolojileri gibi petrol dışı

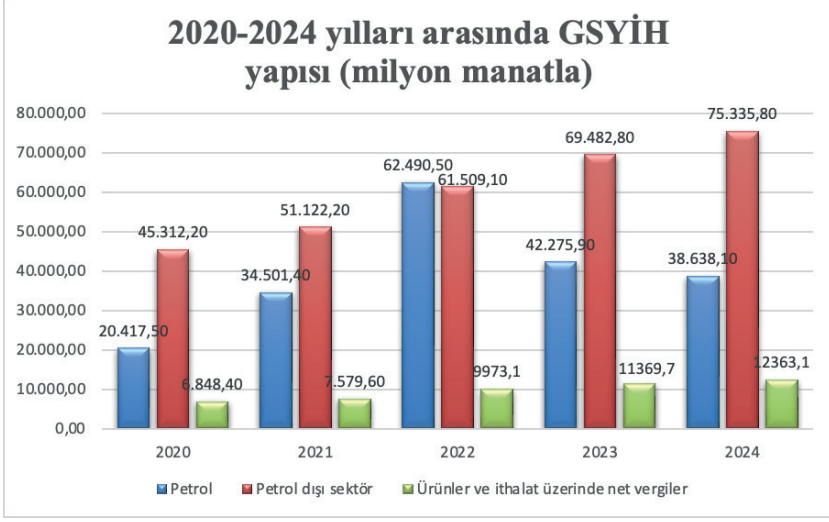
sektörlerde belirgin canlanma yaşanmıştır. 2025 yılı itibarıyla büyüme hızı daha ılımlı bir seyir izlese de (Ocak-Kasım döneminde yaklaşık %1,6, yıl genelinde tahmini %1,8-2,5 civarı), mali disiplin, güçlü döviz rezervleri ve ekonominin çeşitlendirilmesi yönündeki devam eden reformlar ülkeyi uzun vadeli sürdürülebilir kalkınma yolunda sağlam bir konumda tutmaktadır (Rzayeva, 2025).

1.4.1. Gayri Safi Yurt İçi Hasıla

Son 10 yıl içinde (2015-2024), devlet bütçe harcamaları 19929,2 milyon manat veya yüzde 212,1 artmıştır. 2024 yılında devlet bütçesi harcamalarının GSYİH içindeki payı yüzde 29,9 olmuştur, bu rakam 2023 yılında yüzde 29,6 olarak gerçekleşmiştir. 2024 yılında devlet bütçesinin gelirleri, 37161,8 milyon manat olarak gerçekleşti, başka bir deyişle ise 2023 yılına göre 1 925,4 milyar manat veya yüzde 5,5 daha fazla sağlandı. 2024 yılında devlet bütçe gelirlerinin GSYİH içindeki payı, 2024 yılına göre yüzde 0,8 artarak yüzde 29,4 olmuştur (maliyye.gov.az).

2024 yılında ülkede 126,3 milyar manat tutarında gayri safi yurt içi hasıla (GSYH) üretilmiş olup, bu değer bir önceki yıla kıyasla %4,1 oranında artış göstermiştir. Ekonominin petrol ve doğal gaz sektöründe oluşturulan katma değer %0,3, petrol dışı petrol-gaz sektöründe ise %6,2 oranında artmıştır. GSYH üretiminin sektörel dağılımına bakıldığında; %35,9'u sanayi, %10,7'si ticaret ve motorlu taşıtların onarımı, %7,0'ı ulaştırma ve depolama, %6,7'si inşaat, %5,7'si tarım, ormancılık ve balıkçılık, %2,4'ü turizm ve yiyecek-içecek hizmetleri, %1,9'u bilgi ve iletişim sektörleri tarafından oluşturulmuş; diğer sektörlerin payı %19,9 olmuştur. Ürünler ve ithalat üzerinden alınan net vergiler ise GSYH'nin %9,8'ini teşkil etmiştir. Nüfus başına düşen GSYH ise 12.382,5 manat olarak gerçekleşmiştir (Ekonomi Bakanlığı, 2024).

Grafik 1. 1: 2020-2024 yılları arasındaki GSYİH yapısı

Kaynak: Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi, 2025

Grafik 1.1'e bakıldığında 2020-2024 yılları arasında Azerbaycan ekonomisi, petrol bağımlılığından uzaklaşma ve ekonomik çeşitlendirme yönünde kayda değer bir yapısal dönüşüm geçirdiği görülmektedir. Bu dönemde nominal GSYİH'nin temel bileşenleri olan petrol sektörü, petrol dışı sektör ve ürünler ile ithalat üzerindeki net vergiler arasındaki ilişki, ülkenin uzun vadeli ekonomik sürdürülebilirliğine ilişkin önemli bilgiler sunmaktadır. Petrol sektörü, 2020 yılında GSYİH'nin yaklaşık %31-32'sini oluştururken (20.417,5 milyon manat), 2024 yılında bu oran yaklaşık %30,6'ya (38.638,1 milyon manat) gerilemiştir. Mutlak değer olarak önemli bir artış gözlemlense de, petrol sektörünün büyüme hızı petrol dışı sektöre kıyasla oldukça sınırlı kalmıştır. Bu durum, küresel enerji dönüşümü, geleneksel petrol üretiminin giderek azalması ve yeni büyük ölçekli yatağın devreye alınma sürecinin yavaşlaması gibi yapısal etkenlerle açıklanabilir. Buna karşılık, petrol dışı sektör 2020-2024 döneminde en çarpıcı gelişmeyi sergileyen alan olmuştur. Söz konusu sektörün katkısı 45.312,2 milyon manattan 75.335,8 milyon manata yükselerek yaklaşık %66 oranında mutlak artış kaydetmiştir. 2024 itibarıyla petrol dışı sektör, GSYİH'nin yaklaşık %60'ına yaklaşan payıyla tarihsel olarak en yüksek seviyesine ulaşmıştır. İnşaat, ticaret, ulaşım, turizm, bilgi ve iletişim teknolojileri ile çeşitli hizmet sektörlerindeki dinamik büyüme, bu yapısal değişimin temel itici güçlerini oluşturmuştur. Ürünler ve ithalat üzerindeki net vergilerin katkısı da dikkate değerdir. Bu kalem 2020'de 6.848,4 milyon manat iken 2024'te 12.363,1 milyon manata ulaşarak neredeyse iki katına çıkmıştır. Bu hızlı artış, iç talebin genişlemesi, ithalat hacminin artması ve vergi idaresindeki etkinliğin yükselmesiyle ilişkilendirilebilir (Abaslı, 2024).

Sonuç olarak, 2020-2024 dönemi Azerbaycan ekonomisi için petrol sonrası döneme geçişin başlangıç evresi olarak değerlendirilebilir. Petrol dışı sektörün GSYİH içindeki payının sistematik ve kararlı bir şekilde artması, ekonomik çeşitlendirme stratejilerinin önemli bir başarı kazandığını göstermektedir. Bununla birlikte, petrol ve doğalgaz sektörünün hâlen ihracat gelirleri ve kamu bütçesi açısından temel dayanak olmaya devam ettiği unutulmamalıdır. Bu nedenle petrol dışı sektördeki mevcut büyüme ivmesinin korunması ve mümkün olduğunca hızlandırılması, aynı zamanda yeni ihracat odaklı ürün ve hizmet alanlarının geliştirilmesi, ülkenin orta ve uzun vadeli ekonomik istikrarı açısından stratejik öneme sahiptir.

1.4.2. Enflasyon

Azerbaycan halkının enflasyon kavramıyla tanışması, 1990'lı yılların başında, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte gerçekleşmiştir. Birlik cumhuriyetleri arasındaki derin ekonomik bağımlılık nedeniyle, SSCB'nin çözülmesiyle üretim ve tedarik zincirleri kesintiye uğramış, birçok işletmenin faaliyetleri durmuştur. Bu durum, toplam talepte keskin bir daralmaya yol açarken, aynı dönemde fiyatların serbestleşmesi ve para arzındaki kontrolsüz artış, yüksek enflasyon ve kısa sürede hiperenflasyonist baskıların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

1990–1991 yıllarında enflasyon oranları görece düşük seviyelerde seyretmiştir. Ancak fiyat kontrollerinin serbestleştirilmesi ile birlikte, dönüşüm sürecinin ilk dört yılında yaşanan savaşın etkisiyle artan kamu harcamaları sonucunda ortaya çıkan bütçe açıklarının açık finansman yöntemiyle karşılanması, fiyat artışlarının hızlanmasına neden olmuştur. 1994 yılına kadar para arzına ilişkin etkin bir göstergenin bulunmaması ve para arzının bütçe açıklarını finanse etmek amacıyla kullanılmaya devam edilmesi, manatın sürekli değer kaybetmesine ve hiper enflasyon sürecinin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Enflasyonist dönemde Merkez Bankası'nın müdahalelerine rağmen Azerbaycan manatının ABD doları karşısında değer kaybetmesi ile birlikte tüketim malları ithalatına yönelimin artması da bu süreci derinleştiren unsurlar arasında yer almıştır (Aliyeva, 2014).

1992–1994 döneminde dört haneli enflasyon oranları gözlemlenmiş olup, bu oran 1994 yılında %1.763,5 düzeyine ulaşarak zirve yapmıştır. Mayıs 1994'te ilan edilen ateşkes ve uygulamaya konulan diğer ekonomik tedbirler sonucunda, 1995 yılından itibaren enflasyon oranlarında düşüş eğilimi başlamış; ancak bu gerilemeye rağmen enflasyon %511,8 ile hâlen oldukça yüksek seviyelerde seyretmiştir. 1996 yılında enflasyon oranı %19,9'a, 1997 yılında ise %3,7'ye gerileyerek belirgin bir düşüş göstermiştir (Gadirli, 2009: 128). Azerbaycan Merkez Bankası, 2000 yılından bu yana bankalar arası kredi piyasasını geliştirmek için önemli adımlar atmıştır. Bu

araştırma sonucunda 20'den fazla bankanın onayı ile Bankalararası Kredi Piyasası kurulmuş ve 27 Mart 2002 tarihinde faaliyete geçmiştir.

2003 yılında Azerbaycan Merkez Bankası, enflasyonu gerekli seviyede tutmayı, ulusal para biriminin istikrarını korumayı, para rezervlerini uluslararası standartlara uygun olarak korumayı, bankacılık sistemini daha da güçlendirmeyi ve ekonomideki para talebini karşılamayı kabul etmiştir. Aynı yıl, ortalama yıllık enflasyon %2,2 olmuştur. Radikal modernleşmeye ihtiyacı olduğu düşünülen Azerbaycan ekonomisinde öncelikle altyapı sorunlarını çözmeli, finans, para ve kredi, vergilendirme, gümrük ve komşu ülkeler ve diğer ülkelerle dış ticaret konularındaki kanun ve yönetmeliklerdeki eksikliklerin gidermeli olduğu düşünülmüştür. 2000'li yıllardan sonra Merkez Bankası verilerine bakacak olursak, Azerbaycan'da GSYİH'nın %8,2'ye yükselmesinde enflasyonun düşmesi önemli rol oynamıştır. Bu gelişmeler sonucunda IMF, Azerbaycan'a Yoksulluğu Azaltma ve Ekonomik Kalkınmaya Katkı programı kapsamında 10 yılı aşkın geri ödemeli 100 milyon dolarlık kredi sağlamıştır (Azizov, 2010:78).

Grafik 1. 2: 2010-2024 Enflasyon Oranı (yüzde olarak)

Kaynak: Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi, 2025

Para ve maliye politikalarının koordineli bir şekilde uygulanması sonucunda, tek haneli düşük enflasyonun oluşmasında önemli rol oynayan manat kurunun istikrarı sağlanmış ve raporlama döneminde ortalama yıllık enflasyon yüzde 2,8 olmuştur. Azerbaycan'ın 2010-2025 dönemini kapsayan enflasyon seyri, enerji ihracatına dayalı bir ekonominin tipik dalgalanmalarını yansıtmakla birlikte, genel olarak dikkat çekici bir fiyat istikrarı performansı sergilemektedir. Bu on beş yıllık süreçte yıllık tüketici enflasyonu büyük ölçüde %2-8 aralığında seyrederken, yalnızca iki belirgin yükseliş dönemi yaşanmıştır. 2016-2017 yıllarında manatın

sert değer kaybının yol açtığı %12-13 bandındaki sıçrama ile 2022 yılında küresel enerji krizi, Rusya-Ukrayna savaşı kaynaklı arz şokları ve jeopolitik belirsizliklerin etkisiyle ulaşılan %13,9'luk dönem zirvesi olmuştur.

COVID-19 pandemisi (2020-2021) ise beklenenin aksine enflasyon üzerinde çok fazla baskı oluşturmamıştır. 2020'de %2,8 (Aghayev, 2020) ve 2021'de %6,7 seviyelerinde kalan oranlar, karantina önlemleriyle daralan iç talep, küresel emtia fiyatlarındaki geçici gevşeme ve merkez bankasının etkin döviz kuru sabitleme politikası sayesinde oldukça sınırlı kalmıştır. Pandemi, Azerbaycan ekonomisinde daha çok büyüme ve istihdam kaybı şeklinde kendini göstermiş, ancak fiyat istikrarını bozacak bir enflasyonist baskı doğurmamıştır. Bu geçici yükselişlerin ardından ekonomi hızlı bir toparlanma kaydetmiş; 2023'te enflasyon %8,8'e gerilerken, 2024 yılında çarpıcı bir düşüşle ortalama %2,2 civarına inerek son on yılın en düşük seviyelerinden birine ulaşmıştır. Bu tablo, Azerbaycan'ın Merkez Bankası'nın döviz kuru disiplini, maliye politikalarındaki tutarlı yaklaşım ve döviz rezervlerinin etkin kullanımı sayesinde uzun vadede enflasyonu büyük ölçüde kontrol altında tutabildiğini ortaya koymaktadır. Pandemi ve jeopolitik şokların çıkardığı kısa vadeli dalgalanmalara rağmen fiyat istikrarının korunması, ülkenin makroekonomik direncinin önemli bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir.

1.4.3. İstihdam

Azerbaycan Cumhuriyeti'nde son yıllarda uygulanan sosyo-ekonomik politikanın temel yönelimlerinden biri, iş gücü piyasasının geliştirilmesi ve emeğin etkin ve verimli kullanımının sağlanması olmuştur. Bu kapsamda hayata geçirilen yapısal ve kurumsal reformlar, ekonomide köklü niteliksel dönüşümlere yol açmış ve sürdürülebilir, dinamik bir ekonomik kalkınma sürecini beraberinde getirmiştir. Söz konusu politikalar çerçevesinde istihdamın artırılmasına yönelik olarak yeni iş alanlarının oluşturulması, işletmelerin kurulması, üretim ve hizmet kapasitesinin genişletilmesi ile altyapı tesislerinin inşası öncelikli hedefler arasında yer almıştır. Böylece, istihdamın niceliksel olarak artırılmasının yanı sıra, iş gücünün ekonomik faaliyetler içindeki etkinliğinin ve verimliliğinin yükseltilmesi amaçlanmıştır (Azerbaycan Göç İdaresi, 2014).

Son dönemde ülkede uygulanan ekonomik reformlar neticesinde iş gücü piyasasında kayda değer ve olumlu yapısal dönüşümler gerçekleşmiştir. Bu çerçevede, 2024 yılında ülkedeki ekonomik olarak aktif istihdam, 2005 yılına kıyasla 967,5 bin kişi artış göstererek 5.029,8 bin kişi düzeyine ulaşmıştır. Bu gelişmelere paralel olarak, 2005 yılında kamu sektöründe çalışanların toplam istihdam içindeki payı %30,3 iken, 2024 yılı itibarıyla bu oran %20,9'a gerilemiştir. Aynı dönemde özel sektörde istihdam edilen

çalışan sayısı ise 1,4 kat artış kaydetmiştir. Ortalama aylık nominal ücret, 2024 yılında 2019 yılına kıyasla %8 oranında artarak 1.009,4 manat olarak belirlenmiştir. 2024 yılı itibarıyla istihdam edilen toplam çalışanların 2.615,7 bini erkeklerden, 2.414,1 bini ise kadınlardan oluşmaktadır. Kadın çalışan sayısı, pandemi öncesi dönem olan 2019 yılı ile karşılaştırıldığında %6,1 oranında, diğer bir ifadeyle 139,6 bin kişi artış göstermiştir. Sektörel dağılım açısından değerlendirildiğinde, sanayi, inşaat, tarım ve balıkçılık sektörlerinde istihdam edilen toplam kişi sayısı 3.517,5 bin olarak gerçekleşmiştir. Hizmetler ve turizm sektörlerinde çalışanların sayısı ise 1.512,3 bin kişi olarak kaydedilmiştir (stat.gov.az).

Tablo 1. 1: İstihdam edilen nüfusun mülk türlerine göre dağılımı

	2005	2010	2015	2020	2021	2022	2023	2024
İstihdam edilen nüfus sayısı (bin olarak)	4062,3	4329,1	4671,6	4721,2	4831,1	4901,1	4963,3	5029,8
Devlet	1229,8	1142,7	1176,1	1116,4	1089,2	1075,7	1064,4	1053,6
Özel	2832,5	3186,4	3495,5	3604,8	3741,9	3825,4	3898,9	3976,2
İstihdam edilen nüfus yüzdesi	100	100	100	100.0	100	100	100	100
Devlet	30,3	26,4	25,2	23,6	22,5	21,9	21,4	20,9
Özel	69,7	73,6	74,8	76,4	77,5	78,1	78,6	79,1
Ortalama aylık nominal ücret manat	123,6	331,5	466,9	707,7	732,1	840	933,9	1009,4

Kaynak: Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi, 2025

Tablo 1.1. 2005–2024 döneminde Azerbaycan’da istihdam yapısının niceliksel ve yapısal açıdan önemli bir dönüşüm geçirdiğini ortaya koymaktadır. Bu dönemde istihdam edilen nüfus sayısı 4.062,3 bin kişiden 5.029,8 bin kişiye yükselerek yaklaşık %24 oranında artış göstermiştir. Söz konusu artış, özellikle 2000’li yılların ortalarından itibaren uygulamaya konulan ekonomik reformlar, yatırım ortamının iyileştirilmesi ve özel sektörün desteklenmesine yönelik politikaların iş gücü piyasasına olumlu yansımalarıyla açıklanabilir. İstihdamın sektörel dağılımı incelendiğinde, kamu sektörünün toplam istihdam içindeki payının 2005 yılında %30,3 iken 2024 yılında %20,9’a gerilemesi, buna karşılık özel sektör istihdamının payının aynı dönemde %69,7’den %79,1’e yükselmesi, Azerbaycan ekonomisinde devlet ağırlıklı istihdam yapısından piyasa temelli ve özel

sektör odaklı bir yapıya doğru belirgin bir geçiş yaşandığını göstermektedir. Ayrıca, ortalama aylık nominal ücretin 2005 yılında 123,6 manat düzeyinde iken 2024 yılında 1.009,4 manata yükselmesi, istihdam artışıyla birlikte gelir seviyelerinde de nominal bir iyileşmenin gerçekleştiğine işaret etmektedir. Bu veriler, Azerbaycan'da ekonomik büyümenin istihdam oluşturma kapasitesini artırdığını ve iş gücü piyasasında daha dinamik ve rekabetçi bir yapının oluştuğunu ortaya koymaktadır.

1.4.4. Özelleştirme

Azerbaycan'da özelleştirme modelinin kavramsal ve hukuki-normatif temelleri, SSCB'nin dağılmasının ardından ülkenin yeniden egemenliğini kazanması sürecinde şekillenmiştir. Bu dönemde ekonomik dönüşümün öncelikli unsurlarından biri, fiyatlar üzerindeki devlet kontrolünün kaldırılması yoluyla piyasa mekanizmasına geçişin sağlanması olmuştur. Nitekim 1992 yılında Azerbaycan'da fiyatların yaklaşık %80'i serbestleştirilerek ekonomik liberalleşme yönünde önemli bir adım atılmıştır. Piyasa ekonomisine geçiş süreci, başlangıç aşamasında mülkiyet sorunlarını ve mülkiyet ilişkilerini ekonomik reformların merkezine taşımış; bu bağlamda özelleştirme, dönüşüm politikalarının temel araçlarından biri olarak ele alınmıştır. Ancak Azerbaycan, Baltık Cumhuriyetleri, Çek Cumhuriyeti ve Rusya'da uygulanan hızlı özelleştirme modellerinden ve Polonya ile Macaristan'da benimsenen pilot özelleştirme programlarından farklı olarak, mülkiyet yapısının dönüştürülmesinde kendine özgü ve temkinli bir yaklaşım benimsemiştir. Bu tercihin arka planında büyük ölçüde tarihsel ve sosyo-kültürel faktörler etkili olmuştur (Kazımov ve Mammadov, 2012).

Her ne kadar 1992 yılında ülkede özelleştirmeden sorumlu yetkili kurum oluşturulmuş ve 1993 yılında Devlet Mülkünün Özelleştirilmesine Dair Kanun kabul edilmiş olsa da, Azerbaycan'da özelleştirme süreci diğer post-sosyalist ülkelerle karşılaştırıldığında görece daha geç bir tarihte, fiilen 1996 yılında başlatılmıştır. Bu çerçevede, ülkede “küçük özelleştirme” uygulamaları 1996 yılında hayata geçirilmiş; özelleştirme kuponlarının vatandaşlara dağıtımına ise Mart 1997 tarihinde başlanmıştır. Orta ve büyük ölçekli işletmelerin özelleştirilmesi süreci ise Mayıs 1997 sonrasında aşamalı olarak gerçekleştirilmiştir (Bayramov, 2001: 117).

2000 yılından itibaren Haydar Aliyev tarafından imzalanan ilgili kararname ve emirler doğrultusunda, özelleştirilmiş işletmelerin faaliyetlerinin sürdürülmesi ve girişimciliğin geliştirilmesini desteklemeye yönelik gerekli düzenlemeler hayata geçirilmiştir. Bu çerçevede, özelleştirme öncesinde kamu iktisadî teşebbüslerine ilişkin maliyet sübvansiyonları ile emekli maaşları ve sosyal nitelikli borçların

bütçeden karşılanmasını öngören; özelleştirilen işletmelerin zorunlu sosyal ödemelerinin düzenlenmesine ilişkin bir karar kabul edilmiştir. Aliyev tarafından benimsenen özelleştirme programının temel hedefleri, ekonominin gelecekteki gelişimi ve canlandırılması, piyasa ekonomisi sisteminin oluşturulması ve bu sistemin normal işleyişi için gerekli temel koşulların sağlanması olarak belirlenmiştir. Ayrıca, belirli hedefler şu şekilde açıklanmıştır (emlak.gov.az):

- Ekonominin liberalleşmesi, özel mülkiyetin ve serbest girişimin gelişmesi;
- Üretimin verimliliğinde ve milli gelirin büyümesinde belirleyici bir faktör olarak etkin bir mülkiyet yapısının kurulması;
- Ekonominin yeniden yapılandırılması, tekelleşmenin ortadan kaldırılması ve rekabet ortamının sağlanması temelinde ekonomik verimliliğin artırılması;
- Yabancı yatırımlar da dâhil olmak üzere işletmelere yatırım çekmek;
- Nüfusun yaşam standartlarını ve sosyal refahını iyileştirmek.

Yukarıda belirtilen amaç ve ilkeler doğrultusunda Azerbaycan'da özelleştirmenin normatif-hukuki ve kurumsal temeli oluşturulmuştur. Özelleştirme sürecinin başlangıcından itibaren yaklaşık 50.000 kamuya ait işletme ve tesis özelleştirilmiştir. Orta ve büyük ölçekli kamu iktisadî teşebbüslerinin özelleştirme sürecinde geçirdiği dönüşüm sonucunda yaklaşık 1.600 anonim şirket kurulmuş ve müteakiben özelleştirilmiştir. Özelleştirmenin başlangıcından bu yana işletme ve tesislerin satışından yaklaşık 600 milyon ABD doları tutarında gelir elde edilmiş olup söz konusu kaynakların ülkenin bazı sosyo-ekonomik sorunlarının çözümüne yönelik olarak kullanılmasına yönelinmiştir (Mülkiyet Konuları Kamu Hizmeti, 2019).

1.4.5. Yatırımlar

Azerbaycan'ın ulaştığı mevcut gelişmişlik düzeyi ile petrol gelirlerinde sağlanan birikim, ülkenin potansiyel bir yatırım merkezi olarak konumunu önemli ölçüde güçlendirmiştir. Bu çerçevede, 1994 yılından itibaren oluşturulan elverişli yatırım koşulları, şeffaf iş ortamı ve yabancı yatırımcıların faaliyetlerini teşvik etmeye yönelik düzenlemeler, ülkeye yönelen yatırımlar üzerinde olumlu bir etki doğurmuştur. Azerbaycan'da 2003 yılında bu doğrultudaki sözleşmelerin tam olarak uygulanmasının bir sonucu olarak ülke ekonomisine duyulan ilgi artmış; Azerbaycan, birçok saygın ekonomik araştırma merkezi tarafından Kafkasya bölgesinde yabancı yatırımlar açısından cazip bir coğrafi merkez olarak nitelendirilmiştir (Nabiyeva, 2012: 161).

Tablo 1. 2: 1995-2020 yıllarında Azerbaycan'da yabancı ve yerli yatırımlar

Bütün kaynaklardan yatırımlar	1995	2000	2005	2010	2015	2020	2021	2022	2023	2024
Milyon manat	480,7	1289,8	6733,4	14118,9	20057,4	22484,0	25313,8	29135,1	32080,9	33135,6
Milyon dolar	544,1	1441,4	7118,5	17591,4	19547,2	13225,9	14890,4	17138,3	18871,1	19491,5
Yabancı yatırımlar										
Milyon manat	331,4	829,5	4628,5	6619,7	10998,9	10413,2	12751,9	14879,3	14671,2	14360,9
Milyon dolar	375,1	927,0	4893,2	8247,8	10719,1	6125,4	7501,1	8752,5	8630,1	8447,6
Yerli yatırımlar										
Milyon manat	149,3	460,3	2104,9	7499,2	9058,5	12070,8	12561,9	14255,8	17409,7	18774,7
Milyon dolar	169,0	514,4	2225,3	9343,6	8828,1	7100,5	7389,3	8385,8	10241,0	11043,9

Kaynak: Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi, 2025

Tablo 1.2'de 1995–2024 dönemi itibarıyla Azerbaycan'da bütün kaynaklardan yapılan yatırımların yanı sıra yabancı ve yerli yatırımların manat ve ABD doları cinsinden gelişimi sunulmaktadır. Veriler, uzun dönemde ülkede yatırım hacminin belirgin biçimde arttığını ve yatırım yapısında önemli dönüşümler yaşandığını göstermektedir. Bütün kaynaklardan yapılan yatırımlar 1995 yılında 480,7 milyon manat düzeyindeyken, 2024 yılında 33.135,6 milyon manata ulaşmıştır. Bu artış, ekonomik büyüme süreci, büyük ölçekli altyapı projeleri ve yatırım ortamının zamanla iyileştirilmesiyle ilişkilendirilebilir. Yabancı yatırımlar özellikle 2005–2015 döneminde hızlı bir artış göstermiştir. 1995 yılında 331,4 milyon manat olan yabancı yatırım hacmi, 2015 yılında 10.998,9 milyon manata ulaşmıştır. Bu dönemde yabancı sermaye girişlerinin büyük ölçüde enerji sektörü, özellikle petrol ve doğalgaz projeleri kaynaklı olduğu söylenebilir. 2020 sonrasında ise yabancı yatırımlarda görece bir dalgalanma dikkat çekmekte olup, bu durum küresel ekonomik belirsizlikler ve COVID-19 pandemisinin etkileriyle açıklanabilir. Yerli yatırımlar ise uzun vadede daha istikrarlı bir artış eğilimi sergilemiştir. 1995 yılında 149,3 milyon manat olan yerli yatırımlar, 2024 yılında 18.774,7 milyon manata yükselmiştir. Özellikle 2015 sonrası dönemde yerli yatırımların artması, iç finansman kaynaklarının daha etkin kullanıldığını ve devletin yerli üretim ile reel sektörü desteklemeye yönelik politikalarının güçlendiğini göstermektedir. Genel olarak veriler, Azerbaycan'da yatırım faaliyetlerinin zaman içinde genişlediğini ve yatırım kompozisyonunda yerli yatırımların payının giderek arttığını, buna karşılık yabancı yatırımların görece ağırlığının azaldığını ortaya koymaktadır. Bu eğilim, ekonomik çeşitlenme ve sürdürülebilir büyüme hedefleri açısından önemli bir gelişme olarak değerlendirilmektedir.

Azerbaycan Hükümeti, iddialı hedefler belirleyen, sürdürülebilir kalkınmaya yatırımı teşvik etmek için bir mekanizma oluşturan çeşitli politika belgeleri geliştirmiştir (green-economies-eap.org). 2021 yılında kabul edilen “Azerbaycan 2030: Sosyo-Ekonomik Kalkınmaya İlişkin Ulusal Öncelikler” belgesi ekonominin çeşitli alanları ile ilgili kararlardan oluşmaktadır. Söz konusu belgede, uzun vadeli yatırımların sürdürülebilirliğini sağlamak amacıyla sermaye, sigorta ve bankacılık piyasalarının geliştirilmesi temel öncelik olarak belirlenmiştir. Bu kapsamda, bankacılık sektörünün dayanıklılığının güçlendirilmesi, reel ekonominin finansmanındaki rolünün artırılması ve girişimciliğin desteklenmesi hedeflenmektedir. Banka kredilerine erişimin kolaylaştırılması ve yatırım süreçlerini yavaşlatan bürokratik engellerin kaldırılması, yatırım ortamını iyileştirmeye yönelik başlıca politika araçları arasında yer almaktadır. Belgede ayrıca, doğrudan yabancı yatırımların, özellikle altyapı alanlarında stratejik yatırımcılar aracılığıyla ülke ekonomisine kazandırılması öngörülmektedir. Bu süreçte, ulusal çıkarların korunması ve rekabetçi bir yatırım ortamının oluşturulması temel ilke olarak benimsenmiştir. Bununla birlikte, kamu yatırımlarının ve kamu şirketlerinin verimliliğinin artırılması, kurumsal yönetim standartlarının uygulanması ve şeffaflığın güçlendirilmesi yoluyla yatırımların ekonomik etkinliğinin yükseltilmesi amaçlanmaktadır. Bütün bu politikaların, makroekonomik istikrar ve fiyat istikrarının sağlanmasıyla desteklenerek yatırımların sürdürülebilir biçimde artırılması hedeflenmektedir (president.az, 2021).

1.4.6. Devlet Bütçesi

Azerbaycan Cumhuriyeti devlet bütçesi, ülkenin maliye politikasının temel aracını oluşturan ve devletin sosyo-ekonomik önceliklerini yansıtan başlıca malî belge niteliğindedir. Devlet bütçesi, yıllık malî plan çerçevesinde kamu gelirlerinin toplanmasını ve harcamaların belirlenen politika hedefleri doğrultusunda dağıtılmasını düzenlemektedir. Azerbaycan Milli Meclisi tarafından onaylandıktan sonra hukuki geçerlilik kazanmakta ve kanun hükmünde uygulanmaktadır. Devlet bütçesi aracılığıyla kamu hizmetlerinin finansmanı, sosyal yükümlülüklerin yerine getirilmesi ve ekonomik kalkınmaya yönelik stratejik hedeflerin hayata geçirilmesi sağlanmaktadır. Bütçe göstergelerinin analizi, mali disiplinin ve kamu maliyesinin sürdürülebilirliğinin değerlendirilmesi açısından önemli bir araçtır (Petrol Fonu, 2002).

Tablo 1. 3: Temel makroekonomik göstergeler

	2005	2010	2015	2020	2021	2022	2023	2024
GSYİH (mln manat)	12522,5	42465,0	54380,0	72578,1	93203,2	133972,7	123128,4	126300,0
Bütçe gelirleri (mln manat)	2055,2	11403,0	17498,0	24681,7	26396,3	30679,6	35236,39	37161,8
Bütçe gelirleri GSYİH' da payı (%)	16,4	26,9	32,2	34,0	28,3	22,9	28,6	29,4
Bütçe harcamaları (mln manat)	2140,7	11765,9	17784,5	26416,3	27422,4	32064,6	36457,96	37713,7
Bütçe harcamaları GSYİH' da payı (%)	17,1	27,7	32,7	36,4	29,4	23,9	29,6	29,9
Bütçe açığı (manat)	-85,5	-362,9	-286,5	-1734,6	-1026,1	-1385,0	-1221,6	-551,9

Kaynak: Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi, 2025

Tablo 1.3'te 2005–2024 döneminde Azerbaycan ekonomisine ilişkin GSYİH, devlet bütçe gelirleri, bütçe harcamaları ve bütçe açığı göstergeleri ile bu değişkenlerin GSYİH içindeki payları sunulmaktadır. Veriler, söz konusu dönemde ekonomik büyüme ile kamu maliyesi arasındaki ilişkinin zaman içerisinde önemli değişimler gösterdiğini ortaya koymaktadır. GSYİH düzeyi 2005 yılında 12.522,5 milyon manat iken, 2022 yılında 133.972,7 milyon manata kadar yükselmiş, 2023 yılında sınırlı bir gerileme göstermiş ve 2024 yılında yeniden artarak 126.300,0 milyon manat olarak gerçekleşmiştir. Bu gelişme, Azerbaycan ekonomisinin uzun vadede güçlü bir büyüme eğilimi sergilediğini, ancak son yıllarda küresel ekonomik dalgalanmalar ve dış şokların etkisiyle büyüme hızında oynaklık yaşandığını göstermektedir. Bütçe gelirleri aynı dönemde belirgin bir artış göstermiştir. 2005 yılında 2.055,2 milyon manat olan bütçe gelirleri, 2024 yılında 37.161,8 milyon manata ulaşmıştır. Bütçe gelirlerinin GSYİH içindeki payı 2005 yılında %16,4 iken, 2015 yılında %32,2'ye yükselmiş, 2020 sonrasında ise %22,9–%29,4 aralığında dalgalanmıştır. Bu durum, kamu gelirlerinin ekonomik büyümeye paralel olarak arttığını, ancak gelirlerin GSYİH içindeki payının zaman zaman değişkenlik gösterdiğini ortaya koymaktadır. Bütçe harcamaları da benzer şekilde artış eğilimi sergilemiştir. 2005 yılında 2.140,7 milyon manat olan harcamalar, 2024 yılında 37.713,7 milyon manata yükselmiştir. Harcamaların GSYİH içindeki payı 2020 yılında %36,4 ile en yüksek seviyesine ulaşmış, sonraki yıllarda ise daha ılımlı bir seyir izleyerek %29–%30 bandında gerçekleşmiştir. Bu artış, özellikle kriz dönemlerinde maliye politikasının genişletici bir araç olarak kullanıldığını göstermektedir. Bütçe dengesi incelendiğinde, analiz edilen bütün yıllarda bütçenin açık verdiği görülmektedir. Bütçe açığı 2005 yılında -85,5 milyon manat ile sınırlı düzeydeyken, 2020 yılında -1.734,6 milyon manat ile en yüksek seviyeye ulaşmıştır. 2021–2024 döneminde bütçe açığında kademeli bir azalma gözlenmiş ve 2024 yılında açık

-551,9 milyon manat seviyesine gerilemiştir. Bu gelişme, mali disiplinin güçlendirilmeye çalışıldığını ve bütçe dengesinin iyileştirilmesine yönelik politikaların etkili olmaya başladığını göstermektedir. Genel olarak tablo, Azerbaycan'da ekonomik büyüme sürecine paralel olarak kamu gelir ve harcamalarının önemli ölçüde genişlediğini, bütçe politikalarının ise dönemsel olarak ekonomik koşullara bağlı biçimde şekillendiğini ortaya koymaktadır. Son yıllarda bütçe açığının azaltılması yönünde gözlenen eğilim, kamu maliyesinin sürdürülebilirliği açısından olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmektedir.

1.5. Azerbaycan Ekonomisine Sektörel Bakış

Azerbaycan Cumhuriyeti, bağımsızlığının ilk yıllarında derin bir ekonomik durgunluk süreciyle karşı karşıya kalmış; ancak 1995 yılından itibaren istikrarlı bir ekonomik büyüme sürecine girmiştir. Ampirik çalışmalar, bu büyümenin temel belirleyicisinin petrol sektörüne yönelik yatırımların artışı ve bu yatırımlarla doğrudan bağlantılı inşaat faaliyetleri olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, ekonomik büyümenin sektörel bileşenleri incelendiğinde, petrol sektörü ile petrol dışı sektör arasında belirgin bir ayrışmanın bulunduğu görülmektedir. Petrol ve petrol dışı sektörler için üretim artış dinamiklerine ilişkin veriler, her iki sektörde büyüme hızlarının aynı olmadığını ve petrol dışı sektördeki büyümenin görece daha düşük seviyelerde seyrettiğini göstermektedir. Petrol dışı sektör; ticaret ve sosyal hizmetler, inşaat, iletişim ve telekomünikasyon ile ulaştırma gibi alt faaliyet alanlarını kapsamaktadır. Bu sektörlerin önemli bir bölümü ticarete konu olmayan nitelikte olup, dış ticaret açısından sınırlı bir rol üstlenmektedir (Mammadov, 2019). Azerbaycan'ın dış ticaretinde petrol dışı sektör, esas itibarıyla tarım ürünleri ve petrol dışı sanayi ürünleri aracılığıyla temsil edilmektedir. Petrol dışı sektörün ayırt edici özelliği, bu sektördeki reel üretim artışının petrol sektörüne kıyasla dış talep dalgalanmalarına daha az duyarlı olmasıdır. Söz konusu sektörde büyüme dinamikleri büyük ölçüde yatırımların düzeyi, iç talepteki gelişmeler ile ülkede gerçekleştirilen yapısal ve kurumsal reformlara bağlı olarak şekillenmektedir. Buna karşılık, Azerbaycan ekonomisinde petrol sektörünün sahip olduğu yüksek sermaye yoğunluğu ve güçlü yabancı yatırım çekme kapasitesi, petrol dışı sektörde yeterince sağlanamamıştır. Sonuç olarak, petrol sektörünün aksine petrol dışı sektörde üretimdeki reel büyüme sınırlı kalmıştır. Bu durumun temel nedenleri arasında, petrol dışı sektörün yabancı yatırımlar açısından daha az cazip olması ve bu sektörün ürünlerine yönelik dış talebin zayıf seyretmesi yer almaktadır. Bu yapısal farklılık, Azerbaycan ekonomisinde büyümenin sektörel dağılımında dengesizliklere yol açmakta ve ekonomik çeşitlenme açısından önemli politika tartışmalarını gündeme getirmektedir (Mehdiyeva ve Gurbanova, 2025).

1.5.1. Tarım ve hayvancılık

Azerbaycan, sahip olduğu coğrafi konum ve doğal yapı itibarıyla dağlık ve ovalık alanların bir arada bulunduğu bir ülke olup, bu özellikler tarım ve hayvancılık faaliyetleri için elverişli koşullar sunmaktadır. Farklı iklim tiplerinin ve verimli toprakların varlığı, tarımsal üretimde ürün çeşitliliğinin gelişmesine olanak sağlamaktadır. Bu bağlamda tarım ve hayvancılık, özellikle kırsal bölgelerde nüfusun temel geçim kaynağını oluşturmakta ve istihdam açısından önemli bir rol üstlenmektedir. Tarım ve hayvancılık sektörü, ülke ekonomisinin kalkınmasında stratejik bir öneme sahip olup hem iç talebin karşılanmasına hem de dış ticaret gelirlerinin artırılmasına katkı sağlar. Azerbaycan'da üretilen çok sayıda tarımsal ve hayvansal ürün, başta bölge ülkeleri olmak üzere uluslararası pazarlara ihraç edilir (Aliyev, 2015). Bununla birlikte, sektörün üretim kapasitesi, verimlilik düzeyi ve ihracat potansiyeli; uygulanan tarım politikaları, teknolojik gelişmeler ve devlet destekleriyle yakından ilişkilidir.

Tablo 1. 4: Tarım ve hayvancılık toplam üretimi, cari fiyatlarla

Yıl	Toplam (mln manat)	Bitkisel ürünler	Hayvancılık ürünleri	Toplam (mln manat)	Bitkisel ürünler	Hayvancılık ürünleri	Toplam (mln manat)	Bitkisel ürünler	Hayvancılık ürünleri
	Tüm çiftlik kategorileri			Tarım işletmeleri			Bireysel girişimler ve hane halkları		
2005	1844,8	988,2	856,6	68,8	13,9	54,9	1776,0	974,3	801,7
2010	3877,7	1999,2	1878,5	192,6	60,0	132,6	3685,1	1939,2	1745,9
2015	5635,3	2761,1	2874,2	410,1	132,5	277,6	5225,2	2628,6	2596,6
2020	8428,9	4028,4	4400,5	834,5	438,3	396,2	7594,4	3590,1	4004,3
2021	9163,4	4511,0	4652,4	885,9	467,3	418,6	8277,5	4043,7	4233,8
2022	10984,2	5538,0	5446,2	1094,0	509,2	584,8	9890,2	5028,8	4861,4
2023	12210,6	5933,9	6276,7	1351,1	693,7	657,4	10859,5	5240,2	5619,3
2024	12995,2	6162,3	6832,9	1488,7	818,7	670,0	11506,5	5343,6	6162,9

Kaynak: Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi, 2025

Tablo 1.4 2005–2024 döneminde Azerbaycan tarım ve hayvancılık üretimi hem bitkisel hem de hayvansal ürünlerde sürekli bir artış göstermiştir. Toplam üretim, 2005 yılında 1.844,8 milyon manat iken 2024 yılında 12.995,2 milyon manata ulaşarak yaklaşık yedi katlık bir büyüme kaydetmiştir. Bitkisel üretim, bütün çiftlik kategorilerinde düzenli bir artış göstermiş; bireysel girişimler ve hane halkları hâlen toplam üretimde baskın konumda olmakla birlikte, tarım işletmelerinin üretimi özellikle 2015 sonrası hızlı bir yükseliş göstermiştir. Hayvancılıkta ise toplam üretim, 2005'te 856,6 milyon manattan 2024'te 6.832,9 milyon manata çıkarak benzer bir büyüme eğilimi sergilemiştir. Tarım işletmelerinin hayvancılık üretimi, bu dönemde yaklaşık on iki kat artmış; ancak bireysel girişimler ve hane halklarının payı hâlen önemli bir rol oynamaktadır. Bu veriler, Azerbaycan tarım sektöründe sürdürülebilir bir büyüme ve üretim artışı

olduğunu, bitkisel üretimde bireysel üretimin hâlen belirleyici olduğunu, ancak işletmelerin üretimdeki hızlı yükselişinin sektörde modernleşme ve kurumsallaşma eğilimini yansıttığını göstermektedir (korrespondent.az)

1.5.2. Sanayi

Azerbaycan’da sanayileşme süreci, temelde Sovyetler Birliği dönemine dayanır. Bu dönemde üye ülkeler arasındaki uzmanlaşma esasına göre sanayi yapısı şekillendirilmiş ve Azerbaycan’ın petrol üretimi temel alınarak sanayileşmesi hedeflenmiştir. Bu nedenle ülkede petrol ve petrokimya sektörüne dayalı olarak kimya, makine ve üretim sanayileri gelişmiştir. Azerbaycan’ın sanayi potansiyelinin büyük bir kısmı, petrol işleme makineleri üretimi ve buna bağlı makine-inşaat sektörüne dayanır. Sovyetler Birliği’nin merkezi planlama ve kolektivist ekonomik sistemi gereği, Azerbaycan’daki sanayi tesisleri diğer üye ülkelerin ihtiyaç ve yapılarına göre tasarlanmış ve üretim buna göre yürütülmüştür. Birliğin dağılması ise sanayi sektörü de dahil olmak üzere birçok alanda ciddi sorunlara yol açmıştır. Bağımsızlık sonrası, özellikle 1996’dan itibaren Azerbaycan’da ağır sanayi gelişmeye başlamıştır. Ağır sanayinin temelini; demir, alüminyum ve çimento gibi sektörler oluşturmakta, ancak bu alanlar, çoğunlukla petrol sanayinin öncelikli gelişiminin ardından ihmal edilmiştir. Petrol, doğal gaz ve yan ürünlerine dayalı sanayi, ülkenin sanayi altyapısının temelini oluştururken, metalik madenler (demir, bakır, çinko, kurşun, alüminyum) ve bunlara bağlı yan sanayi de önemli bir yer tutmaktadır. Ülkede Sumgayıt’ta demir-çelik, demir dışı metaller, işleme ve kimya sanayisi; Bakü, Gence ve Mingçeçvir’de ise petrol ve doğal gaz sanayisi, yan sanayi, makine ve elektronik üretimi yoğunlaşmıştır. Sanayinin yeniden canlanması amacıyla 2014 yılı “sanayi yılı” ilan edilmiştir (Karaca, Aydoğdu ve Bozkirli, 2016: 33).

Tablo 1. 5: Sanayi sektörü ekonomik göstergeler

Göstergeler	2005		2010		2015		2020		2021		2022		2023		2024	
	mln manat	%	mln manat	%	mln manat	%	mln manat	%	mln manat	%	mln manat	%	mln manat	%	mln manat	%
Katma değer	6201,9	49,5	21942,2	51,7	17912,4	32,9	24732,6	34,1	39956,6	42,9	68732,6	51,3	48809,7	39,6	45356,6	35,9
Brüt kar	5349,7	61,8	20742,7	63,7	15803,3	41,4	20879,9	46,9	35704,4	57,1	64187,1	66,4	43875,2	54,7	39983,9	50,4
Net kar	4890,5	66,0	20008,1	66,1	14318,2	41,5	18285,5	47,5	33258,5	58,6	61573,7	68,4	41505,3	56,6	37022,9	51,8
Sabit sermaye yatırımları	4176,0	72,4	4276,2	43,2	8499,9	53,3	9065,3	52,6	7507,3	44,6	7172,1	40,1	8405,7	39,4	7863,5	35,6

Kaynak: Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi, 2025

Tablo, 1.5 Azerbaycan’ın sanayi sektörüne ilişkin temel makroekonomik göstergeleri (katma değer, brüt kar, net kar ve sabit sermaye yatırımları) 2005-2024 yılları arasında milyon manat cinsinden mutlak değerler ve yüzde oranları ile sunmaktadır. Genel olarak, katma değer, brüt kar ve net kar gibi göstergelerde uzun vadeli bir büyüme eğilimi gözlemlenmekte olup, buna karşın, sabit sermaye yatırımlarındaki büyüme daha mütevazı kalmış,

%3,39 ile sınırlı bir artış kaydetmiştir. Bu eğilimler, Azerbaycan sanayi sektörünün petrol ve doğal gaz odaklı yapısının, uluslararası ham petrol fiyatlarındaki değişimlerle yakından ilişkili olduğunu vurgulamaktadır. Öncelikle katma değer, 2005–2010 döneminde güçlü bir artış sergilemiş, 2015 yılında belirgin bir gerileme yaşamış, 2020 sonrasında ise yeniden yükselişe geçmiştir. Bununla birlikte 2023 ve 2024 yıllarında katma değer oran olarak düşmesi, üretim artışına rağmen katma değer toplam yapı içindeki payının zayıfladığına işaret etmektedir. Bu durum, maliyet artışları veya verimlilikteki sınırlı gelişmelerle ilişkilendirilebilir. Brüt kâr ve net kâr göstergeleri benzer bir seyir izlemektedir. 2015 yılında her iki kâr göstergesinde de ciddi bir düşüş gözlenirken, 2021–2022 döneminde hem düzey hem de oran bakımından güçlü bir toparlanma gerçekleşmiştir. Özellikle 2022 yılında net kâr oranının en yüksek seviyeye ulaşması, bu dönemde maliyet kontrolünün ve faaliyet etkinliğinin arttığını göstermektedir. Ancak 2023 ve 2024 yıllarında kâr oranlarında yeniden bir gerileme eğilimi ortaya çıkmıştır; bu durum, kârlılığın sürdürülebilirliği açısından dikkat çekicidir. Sabit sermaye yatırımları incelendiğinde, uzun dönemde genel olarak artan bir yatırım eğilimi olmakla birlikte, oranlar açısından dalgalı bir yapı söz konusudur. 2015 ve 2020 yıllarında yatırımların görece yüksek oranlara ulaşması, büyüme ve kapasite artırma odaklı bir strateji izlendiğini göstermektedir. Buna karşılık son yıllarda yatırım oranlarının düşmesi, ekonomik belirsizlikler veya daha temkinli yatırım politikaları ile açıklanabilir.

1.5.2.1. Petrol

Azerbaycan Cumhuriyeti, başta hidrokarbonlar olmak üzere zengin doğal kaynak potansiyeline sahip bir ülkedir. Ancak Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanmasının ardından 1990'lı yılların başlarında ülke ekonomisi ciddi yapısal ve kurumsal sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında eski SSCB cumhuriyetleri ile olan ekonomik ilişkilerin kopması, ülke genelinde yaşanan siyasi ve bölgesel istikrarsızlıklar ile mali ve teknik kaynakların yetersizliği, petrol ve doğal gaz sektöründe derin bir krizin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu olumsuz koşullar altında, Azeri, Çırac ve Güneşli gibi yüksek potansiyele sahip ancak önemli mali ve teknik sorunlar barındıran hidrokarbon sahalarının geliştirilmesi mümkün olmamıştır. Petrol sanayisinde yaşanan bu yapısal krizin aşılması ve ülkenin hidrokarbon kaynaklarının etkin biçimde değerlendirilmesi amacıyla Azerbaycan yönetimi stratejik bir tercih yapmak durumunda kalmıştır. Bu bağlamda, ya uygun mali ve ekonomik koşulların oluşması için uzun bir süre (yaklaşık 15–20 yıl) beklenmesi ya da uluslararası petrol şirketlerinin ülkeye davet edilmesi seçenekleri gündeme gelmiştir (Enerji Bakanlığı, 2025).

Ekonomik kalkınmanın hızlandırılması ve enerji sektörünün yeniden yapılandırılması hedefleri doğrultusunda, yabancı petrol şirketlerinin Azerbaycan'a davet edilmesi stratejisi benimsenmiştir. Bu çerçevede, Azeri-Çırac-Güneşli (derin su) sahalarının geliştirilmesine yönelik olarak uluslararası petrol şirketleriyle müzakereler başlatılmış ve sonuç olarak, 20 Eylül 1994 tarihinde, yedi ülkeden on bir önde gelen petrol şirketi ile Azeri-Çırac-Güneşli sahalarının geliştirilmesini öngören ve yazında "Yüzyılın Sözleşmesi" olarak anılan Ürün Paylaşım Anlaşması imzalanmıştır (Calilova, 2015: 8).

Ön tahminlere göre Azeri, Çırac ve Güneşli sahalarındaki geri kazanılabilir petrol rezervlerinin 511 milyon ton düzeyinde olduğu öngörülmüş; ancak daha sonra yapılan ayrıntılı jeolojik ve teknik değerlendirmeler sonucunda bu miktar 1,072 milyar ton olarak yeniden hesaplanmıştır. Bu gelişme, söz konusu sahaların stratejik ve ekonomik önemini daha da artırmıştır. "Yüzyılın Sözleşmesi"nin imzalanmasının ardından, enerji sektörüne yönelik uluslararası ilgide belirgin bir artış yaşanmış ve 19 ülkeyi temsilen faaliyet gösteren 41 petrol şirketi ile toplam 26 ek anlaşma imzalanmıştır. Azeri-Çırac-Güneşli (AÇG) sahalarının işletilmesi, teknik ve ekonomik gereklilikler dikkate alınarak üç aşamalı bir üretim planı çerçevesinde yapılandırılmıştır. Bu kapsamda, 7 Kasım 1997 tarihinde Çırac platformundan ilk petrol üretimi gerçekleştirilmiş, izleyen aşamalar ise planlanan takvim doğrultusunda başarıyla tamamlanmıştır. Anlaşma hükümlerinin öngörülen süre içerisinde hayata geçirilmesi ve artan petrol üretiminin güvenli ve etkin biçimde uluslararası pazarlara ulaştırılması amacıyla yeni petrol boru hatları inşa edilerek işletmeye alınmıştır (Binagadi İlçe İcra Başkanlığı, 2024):

- **1997 (Yıl sonu):** Bakü-Novorossiysk petrol boru hattı üzerinden Azerbaycan petrolünün Karadeniz'e ihracatı başlatılmıştır.
- **1999:** Bakü'den Karadeniz kıyısındaki Supsa limanına uzanan petrol boru hattı inşa edilmiştir.
- **Aralık 1999:** Azerbaycan petrolüyle doldurulan ilk tanker uluslararası enerji piyasalarına sevk edilmiştir.
- **2002:** "Yüzyılın Sözleşmesi" kapsamında öngörülen ancak uzun süre uygulanabilirliği tartışılan Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) ana petrol boru hattının temeli, Haydar Aliyev'in kararlı siyasi iradesi ve diplomatik girişimleri sonucunda atılmıştır.
- **25 Mayıs 2005:** Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattının resmî açılışı, Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in katılımıyla gerçekleştirilmiştir.
- **2006:** Azerbaycan petrolünün Türkiye'nin Ceyhan limanı üzerinden uluslararası pazarlara taşınmasına başlanmıştır.

Azerbaycan Cumhuriyeti o dönemki Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'in 29 Aralık 1999 tarihli kararnamesiyle kurulan Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Fonu, hidrokarbon gelirlerinin etkin ve şeffaf yönetimini sağlamak, nesiller arası adil gelir dağılımını temin etmek ve bu kaynakları ülkenin sürdürülebilir kalkınmasına yönlendirmek amacıyla oluşturulmuştur. Kısa sürede uluslararası alanda en şeffaf egemen varlık fonlarından biri olarak kabul edilen fon, uzun vadeli mali istikrar ve finansal kârlılık hedefleri doğrultusunda faaliyet göstermektedir. Hazar Denizi'nin Azerbaycan sektöründeki Azeri–Çirak–Güneşli sahalarının ortak geliştirilmesine ilişkin revize edilmiş Üretim Paylaşımı Anlaşması, 14 Eylül 2017 tarihinde Bakü'de imzalanarak bu sahaların işletilmesinde yeni bir dönemin başlamasını sağlamıştır. 2050 yılına kadar geçerli olan bu anlaşma kapsamında, SOCAR'ın projedeki payı artırılmış, BP ise işletmeci konumunu sürdürmüştür (bp.com). Anlaşmayı izleyen dönemde ilave üretim yatırımları gerçekleştirilmiş; 2020 yılı itibarıyla sahaya 36 milyar ABD dolarını aşan yatırım yapılmış ve önemli miktarda petrol ile doğal gaz üretimi sağlanmıştır.

Tablo 1. 6: Azerbaycan'da petrol üretimi (gaz kondensatı dahil) bin ton

Yıllar	Petrol üretimi (gaz kondensatı dahil) (min ton)	Dahil olmak üzere:	
		Kuruda	Denizde
1995	9 161	1 624	7 537
2000	14 017	1 511	12 506
2005	22 214	1 755	20 459
2010	50 838	1 716	49 122
2015	41 628	1 598	40 030
2020	34 532	1 259	33 273
2024	29 052		

Kaynak: Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi, 2025

Tablo 1.6, Azerbaycan'da 1995–2024 döneminde petrol üretiminin (gaz kondensatı dâhil) seyrini ve üretimin kara (kuruda) ile deniz (offshore) alanları arasındaki dağılımını ortaya koymaktadır. Genel olarak, petrol üretiminin 1995–2010 döneminde belirgin biçimde arttığı, 2010 yılında yaklaşık 50,8 milyon ton ile zirveye ulaştığı görülmektedir. Bu artış, başta Azeri–Çirak–Güneşli sahalarının devreye alınması olmak üzere offshore üretim kapasitesindeki hızlı genişlemeyle yakından ilişkilidir. Nitekim üretimin büyük kısmı deniz sahalarından sağlanmış; toplam üretim artışının temel belirleyicisi offshore faaliyetler olmuştur. 2010 sonrasında ise petrol üretiminde kademeli bir azalış eğilimi dikkat çekmektedir. 2015 ve 2020 yıllarında üretim düzeyleri gerilerken, 2024 itibarıyla toplam üretim 29,1 milyon ton seviyesine düşmüştür. Bu gerileme, olgunlaşan sahalarda doğal üretim düşüşleri ve rezervlerin azalması ile açıklanabilir.

Buna karşı indicating olarak, kara sahalarındaki üretimin dönem boyunca görece istikrarlı ve sınırlı bir düzeyde seyretmesi, sektörde deniz üretiminin yapısal ağırlığını teyit etmektedir.

1.5.2.2. Gaz

Dünyanın en zengin gaz sahalarından biri olan Şah Deniz, 20. yüzyılın ortalarında Azerbaycanlı jeologlar tarafından keşfedilmiş, ancak o dönemde uygun teknolojilerin bulunmaması nedeniyle saha yeterince geliştirilememiş ve potansiyeli tam olarak tespit edilememiştir. 1996 yılında Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Şirketi (SOCAR) ve uluslararası petrol şirketlerinden oluşan bir konsorsiyum, sahanın gaz açısından oldukça zengin olduğunu ve rezervlerin beklenenden büyük olduğunu ortaya koymuştur. Şah Deniz sahasının yaklaşık 1,2 trilyon metreküp gaz içerdiği tahmin edilmektedir ve dünya genelindeki birkaç dev gaz sahasından biri olarak kabul edilmektedir. Takip eden yıllarda “Ümit” ve Abşeron yataklarının keşfi, Azerbaycan’ın büyük gaz rezervlerine sahip olduğunu bir kez daha doğrulamıştır. Böylece ülkenin doğal kaynaklar tarihinde yeni bir dönemin kapıları aralanmıştır. Aşağıdaki tabloda, gaz üretiminin yıllar itibarıyla dağılımı gösterilmektedir. Görüldüğü üzere, Azerbaycan bağımsızlığını kazandığı ilk yıllarda gaz üretimi sınırlı düzeydeyken, son yirmi yılda her geçen yıl önemli ölçüde artış göstermiştir (Sadıglı, 2024).

Tablo 1. 7: Azerbaycan’da gaz üretimi (milyon metre küp)

Yıllar	Doğal gaz – toplam	Dahil olmak üzere	
		Semt gazı	Doğal gaz
1995	6 644	2 145	4 499
2000	5 642	2 859	2 783
2005	5 732	3855	1877
2010	26 312	12 370	13 943
2015	29 175	13 663	15512
2020	37 140	13 232	23908
2024	50 430	15 098	35 332

Kaynak: Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi, 2025

Tablo 1.7, 1995–2024 döneminde Azerbaycan’ın doğal gaz üretiminin (toplam, semt gazı ve doğal gaz) zaman içindeki gelişimini ortaya koymaktadır. Veriler, doğal gaz üretiminde özellikle 2010 sonrası dönemde hızlanan ve istikrarlı bir artış eğilimine işaret etmektedir. 1995–2005 döneminde toplam doğal gaz üretiminin görece düşük ve dalgalı bir seyir izlediği görülmektedir. Buna karşılık 2010 yılı itibarıyla üretimde yapısal bir kırılma yaşanmış ve toplam üretim 26,3 milyar metreküpe ulaşmıştır. Bu artış, başta Şahdeniz sahasının devreye alınması olmak üzere offshore gaz projelerinin üretime katkısının belirginleşmesiyle açıklanabilir. 2015

sonrasında doğal gaz üretimindeki artış ivmesi daha da güçlenmiş; 2020 yılında 37,1 milyar metreküp olan toplam üretim, 2024 itibarıyla 50,4 milyar metreküp seviyesine yükselmiştir. Özellikle bu dönemde doğal gaz (satılabilir gaz) üretimindeki hızlı artış, Azerbaycan'ın iç talebi karşılama kapasitesini artırmasının yanı sıra, ihracata yönelik arz potansiyelini de önemli ölçüde güçlendirmiştir. Semt gazı üretiminin daha sınırlı ve istikrarlı bir seyir izlemesi ise gaz üretim yapısında verimliliğin arttığını göstermektedir. Genel olarak tablo, Azerbaycan'ın doğal gaz sektöründe kaynak çeşitliliğini artırdığını, üretim kapasitesini sürdürülebilir biçimde genişlettiğini ve ülkenin bölgesel enerji güvenliğinde stratejik bir aktör konumunu pekiştirdiğini ortaya koymaktadır.

1.5.3. Hizmet sektörü

Azerbaycan'da hizmet sektörü ağırlıklı olarak eğitim, sağlık, turizm, telekomünikasyon, bankacılık, ulaştırma ve inşaat sektörleri tarafından temsil edilmektedir. Son yıllarda özellikle turizm ve bankacılık alanlarında kaydedilen hızlı gelişmeler, hizmet sektörünün ülke ekonomisindeki payını artırmıştır. Ayrıca dijitalleşme ve teknolojik altyapının güçlendirilmesi, telekomünikasyon ve ulaştırma hizmetlerinin kalitesini yükseltmiş ve hizmet sektörünün verimliliğini artırmıştır.

1.5.3.1. Eğitim

Bir ülkenin kalkınması, eğitim düzeyinin sürekli olarak geliştirilmesine bağlıdır. Azerbaycan'da 1990'ların başlarından itibaren savaşın etkisiyle eğitim sektöründe bir gerileme yaşanmış ve bu durum 2000 yılına kadar devam etmiştir. Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Haydar Aliyev'in liderliği döneminde, eğitimin kapsamlı bir şekilde geliştirilmesine özel önem verilmiştir. Aliyev'in inisiyatifi ve liderliğinde ülkede milli eğitim kavramı geliştirilmiş ve etkin bir şekilde uygulanması sağlanmıştır. İlham Aliyev de cumhurbaşkanı olarak bu ulusal politikayı devam ettirmiştir. Hükümet tarafından hazırlanan ve 2004-2007 yıllarını kapsayan "Eğitimde Kalkınma" programı çerçevesinde, ülke eğitim sisteminin mevcut sorunları analiz edilmiş ve çözüm önerileri belirlenmiştir. Programın hedeflerini gerçekleştirmek amacıyla dört yıl boyunca eğitim sektörüne 616 milyar manat yönlendirilmiş ve eğitim altyapısının güçlendirilmesi için yaklaşık 382 milyar manat harcanmıştır (Hüseynova, 2023). Söz konusu program, sonraki yıllarda da sürdürülmüş ve gençlerin yabancı ülkelerde eğitim görerek nitelikli birer çalışan olarak ülkeye dönmeleri teşvik edilmiştir.

Tablo 1. 8: Eğitime ile ilgili temel göstergeler

	2000	2005	2010	2015	2020	2024
Okul öncesi eğitim kurumlarının sayısı	1790	1764	1638	1722	1825	1872
Genel eğitim kurumlarının sayısı	4548	4550	4532	4462	4431	4357
Açık genel eğitim kurumlarının sayısı	13	9	7	7	5	5
Mesleki eğitim kurumlarının sayısı	110	107	109	113	103	87
Orta düzey mesleki eğitim kurumlarının sayısı	71	60	62	61	61	61
Yükseköğretim kurumlarının sayısı	47	47	51	54	52	54

Kaynak: Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi, 2025

Tablo 1.8’de yer alan veriler, Azerbaycan’da eğitim kurumlarının yapısal gelişimini uzun dönemli bir perspektiften ortaya koymaktadır. Buna göre, okul öncesi eğitim kurumlarının sayısı 2000–2024 döneminde dalgalı bir seyir izlemekle birlikte son yıllarda artış eğilimine girmiştir. Genel eğitim kurumlarının sayısında ise aynı dönemde kademeli bir azalma gözlenmekte, bu durum eğitim sisteminde konsolidasyon ve kurumsal yeniden yapılanmaya işaret etmektedir. Açık genel eğitim kurumlarının sayısının belirgin biçimde düşmesi, örgün eğitimin ağırlık kazandığını göstermektedir. Mesleki ve orta düzey mesleki eğitim kurumlarının sayısındaki sınırlı değişim, iş gücü piyasası ihtiyaçlarına uyum sağlama çabasının sürdüğünü ortaya koyarken, yükseköğretim kurumlarının sayısındaki artış ülkenin beşerî sermaye birikimine verdiği önemin güçlendiğini gösterir. Genel olarak veriler, Azerbaycan eğitim sisteminin nicelikten çok nitelik odaklı bir dönüşüm sürecinde olduğunu düşündürür.

1.5.3.2. Sağlık

Azerbaycan’da gelişmiş bir sağlık sistemi, Sovyetler Birliği’nden miras alınmış olmasına rağmen, bütçeden yeterli kaynağın sağlanamaması bazı sorunlara yol açmaktadır. Yetersiz sağlık hizmetleri, belirli hastalıklarda artışa sebep olurken, hastanelerin resmi ve gayri resmi ücretli hizmetlere yönelmesi; teknik altyapının yetersizliği, mali destek eksikliği ve yüksek hizmet ile ilaç maliyetleri, bireylerin sağlık hizmetlerine erişimini sınırlandırmaktadır. 1993-2013 yılları arasında bağımsızlık dönemine kıyasla devletin sağlık harcamalarının yeterli olmaması, sağlık hizmetlerinin istenilen düzeyde sunulamamasına ve hastaların tedavi için yurt dışına yönelmesine neden olmuştur (Oruçlu, 2016: 16). Günümüzde ise devlet, sağlık sektörünün iyileştirilmesi ve altyapının güçlendirilmesi için çeşitli reformlar ve yatırımlar gerçekleştirmekte, özellikle sağlık hizmetlerine erişim ve kalitenin artırılması yönünde çalışmalar yürütmektedir.

Tablo 1. 9: Sağlık sektörüne ilişkin temel göstergeler

Yıllar	2020	2021	2022	2023	2024
Sağlık sektörü harcamaları (mln manat)	1687,6	1378,6	1417,9	1722,14	1828,83
GSYİH oranı (%)	2,3	1,48	1,06	1,4	1,45
Hastane sayısı	570	518	342	345	338
Yatak kapasitesi (bin)	44,3	44,5	39,1	38,0	38,2

Kaynak: Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi, 2025

2020–2024 dönemine ilişkin veriler, Azerbaycan’da sağlık sektörünün hem mali hem de yapısal açıdan önemli bir dönüşüm sürecinden geçtiğini ortaya koymaktadır. Sağlık sektörü harcamaları 2021 yılında belirgin bir düşüş sergilemekle birlikte, izleyen yıllarda artış eğilimine girerek 2024 yılında 1828,83 milyon manata ulaşmıştır. Buna karşın, söz konusu harcamaların gayrisafi yurt içi hasıla (GSYİH) içindeki payı 2020 yılındaki %2,3 seviyesinden 2022 yılında %1,06’ya gerilemiş, 2023 ve 2024 yıllarında sınırlı bir toparlanma göstermiştir. Bu durum, sağlık harcamalarındaki nominal artışa rağmen, ekonomik büyümenin sağlık sektörüne ayrılan kaynaklardan daha hızlı gerçekleştiğine işaret eder. Aynı dönemde hastane sayısında ve yatak kapasitesinde gözlenen belirgin azalma, sağlık hizmet sunumunda merkezileşme, kurumsal birleşmeler ve yataklı tedaviye dayalı modelden daha verimli ve ayakta tedavi odaklı bir yapıya geçişin benimsendiğini gösterir. Genel olarak bulgular, Azerbaycan sağlık sisteminde kaynak kullanımının rasyonelleştirilmesine ve hizmet sunumunun yeniden yapılandırılmasına yönelik politika tercihlerini yansıtır.

1.5.3.3. Taşımacılık

Azerbaycan, bölgedeki diğer ülkelere göre gelişmiş bir ulaşım altyapısına sahip olmasına rağmen, Orta Asya ile Avrupa arasında bir ulaşım köprüsü olmayı hedefleyen ülkede mevcut altyapının modernize edilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Modern zamanlarda ulaşım, Azerbaycan’ın ekonomik altyapısının önemli bir bileşeni haline geldi. Etkin faaliyeti, bir yandan ekonominin örgütlenmesinde ve sosyal alanın çalışmasında önemli bir koşul olarak kabul edilirken, diğer yandan ekonomi ve toplum, ulaşım sistemi için bir “kamu düzeni” oluşturur (Yahyayeva, Şikhaliyeva ve Osmanova, 2019).

Tablo 1. 10: Taşımacılık sektöründe yolcu taşımacılığına yapılan harcamalar

Gösterge	2000	2005	2010	2015	2020	2024
Toplam (bin manat)	284.038	525.253	1.248.354	2.136.400	4.415.431	6.663.263
Demir yolu (bin manat)	65.723	114.984	167.414	201.976	399.041	497.148
Deniz (bin manat)	52.247	80.028	92.115	154.817	168.796	212.847
Hava (bin manat)	70.729	210.474	437.695	810.422	2.902.861	4.013.019
Boru hattı (bin manat)	28.368	13.534	269.780	379.729	411.830	901.346
Otomobil (bin manat)	56.676	83.153	206.208	485.611	426.435	873.903
Metro (bin manat)	8.424	22.570	75.142	103.845	106.468	165.000
Tramvay (bin manat)	840	0	0	0	0	0
Trolleybüs (bin manat)	1.031	510	0	0	0	0

Kaynak: Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi, 2025

Tablo 1.10 verileri, Azerbaycan'da 2000–2024 döneminde ulaştırma sektörüne yönelik yatırımların hem hacim hem de bileşim açısından önemli ölçüde değiştiğini göstermektedir. Toplam ulaştırma harcamaları 2000 yılında 284.038 bin manat düzeyindeyken, özellikle 2010 sonrasında hızlanan artış eğilimi sonucunda 2024 yılında 6.663.263 bin manata ulaşarak kayda değer bir genişleme sergilemiştir. Alt sektörler itibarıyla değerlendirildiğinde, hava taşımacılığına yapılan yatırımların belirgin biçimde öne çıktığı görülmektedir. Hava ulaşımı harcamaları 2000–2015 döneminde istikrarlı bir artış göstermiş, 2020 ve 2024 yıllarında ise çok daha hızlı bir yükseliş kaydederek toplam ulaştırma yatırımları içindeki ağırlığını önemli ölçüde artırmıştır. Bu gelişme, Azerbaycan'ın uluslararası bağlantılarını güçlendirme ve küresel ulaşım ağlarına entegrasyon hedefleriyle uyumlu bir eğilimi yansıtmaktadır. Demiryolu, deniz taşımacılığı ve boru hatlarına yönelik yatırımlar da uzun dönemde artış eğilimi göstermekle birlikte, söz konusu artışın hava taşımacılığına kıyasla daha sınırlı kaldığı anlaşılmaktadır. Özellikle boru hatlarına yapılan harcamalardaki artış, ülkenin enerji ihracatına dayalı ekonomik yapısıyla doğrudan ilişkilidir. Karayolu ve otomobil odaklı yatırımların 2015 sonrası dönemde yeniden hız kazanması, iç ulaşım ağının güçlendirilmesine yönelik politikaların sürdürüldüğünü göstermektedir. Kent içi ulaşım açısından ise metro yatırımlarının kademeli olarak artırılması dikkat çekmektedir. Buna karşılık, tramvay ve trolleybüs sistemlerine yönelik harcamaların 2006 yılına kadar tamamen sona ermesi, Azerbaycan'da kent içi ulaşım politikalarının raylı sistemler ve otobüs ağı ağırlıklı olarak yeniden yapılandırıldığını ve geleneksel elektrikli yüzey ulaşım sistemlerinin sistem dışı bırakıldığını ortaya koymaktadır. Genel olarak değerlendirildiğinde, ulaştırma yatırımlarının sektörel dağılımı, Azerbaycan'ın hem uluslararası

transit ülke olma hedefini hem de modern ve bütünlüklü bir ulaşım altyapısı oluşturma yönündeki stratejik tercihlerini yansıtmaktadır.

1.5.3.4. Bankacılık

Azerbaycan’da bankacılık sistemi; Ulusal Banka (Merkez Bankası), devlet bankaları, özel sermayeli yerel bankalar ile yabancı sermayeli bankalardan oluşan çok katmanlı bir yapıya sahiptir. Ülkede bankacılık sisteminin hukuki temelleri, 25 Mayıs 1991 tarihli “Azerbaycan Cumhuriyeti’nin Ekonomik Bağımsızlığının Temelleri Hakkında” Anayasa Kanunu’nun “Bankacılık Sistemi ve Para Dolaşımı” başlıklı 14. maddesinde düzenlenmiştir. Söz konusu madde, Azerbaycan’da bağımsız bir bankacılık sisteminin yasal çerçevesini oluşturmuş; ulusal para biriminin statüsünü, Merkez Bankası’nın hukuki konumunu ve temel yetkilerini açık biçimde tanımlamıştır. Bu doğrultuda Ulusal Banka 11 Şubat 1992 tarihinde faaliyete başlamış, 15 Ağustos 1992’de Azerbaycan Cumhuriyeti’nin ulusal para birimi olan manat tedavüle sokulmuştur (Azerbaycan Cumhuriyeti Merkez Bankası, 2024).

Azerbaycan Manatı, 1 Ocak 1994 tarihinden itibaren ülkede tek yasal ödeme aracı olarak kabul edilmiştir. Bankacılık ve para politikası alanındaki kurumsal çerçeve, 12 Kasım 1995 tarihinde referandumla kabul edilen bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti’nin ilk Anayasası ile daha da güçlendirilmiştir. Anayasa’nın 19. maddesinin II. bölümünde Merkez Bankası, para ihraç etme ve dolaşımdan çekme yetkisine münhasıran sahip olan kurum olarak tanımlanmıştır. Serbest piyasa ekonomisine geçişin ilk yıllarında, bankacılık sisteminin henüz kurumsallaşma sürecinde olması nedeniyle bankalar üzerinde sıkı bir idarî ve düzenleyici denetim uygulanmıştır. Bu dönemde kurulan bankaların önemli bir kısmının, uzun vadeli finansal aracılık faaliyetlerinden ziyade kısa vadeli ve spekülasyon işlemlere yöneldiği görülmüş; bu durum, bankacılık sisteminin kırılgan ve sınırlı derinliğe sahip bir yapı sergilemesine neden olmuştur (Mammedov ve Yeman, 2010).

Azerbaycan’da bankacılık sisteminin gelişim süreci üç ana aşamada ele alınabilir (Çağır, G., & Mukhtarov, 2014):

- Birinci aşama (1990–1992), Merkez Bankası’nın (o dönemde Milli Banka) kurumsal olarak oluşturulmaya başlandığı ve iki kademeli bankacılık sisteminin temellerinin atıldığı dönemi kapsamaktadır. Bu aşamada bankacılık sistemi, planlı ekonomiden piyasa ekonomisine geçiş sürecinin başlangıç koşulları altında şekillenmiştir.

- İkinci aşama (1992–1994), hiper enflasyonun yaşandığı ve makroekonomik istikrarsızlığın hâkim olduğu bir ortamda bankacılık sisteminin gelişmeye çalıştığı dönemi ifade etmektedir. Bu süreçte finansal piyasaların yetersizliği, yüksek enflasyon ve kur oynaklığı bankacılık faaliyetlerini olumsuz etkilemiş, sistem kırılğan bir yapı sergilemiştir.
- Üçüncü aşama (1994 sonrası) ise makroekonomik istikrarın sağlanmasıyla birlikte bankacılık sisteminin daha sürdürülebilir ve kurumsal bir yapıya kavuşmaya başladığı dönemi kapsamaktadır. Bu aşamada bankacılık mevzuatı güçlendirilmiş, denetim ve düzenleme mekanizmaları geliştirilmiş ve finansal aracılık faaliyetleri giderek genişlemiştir.

1.5.3.5. Telekomünikasyon

Azerbaycan Cumhuriyeti'nde iletişim ve bilgi teknolojileri sektörü son yıllarda istikrarlı bir gelişim süreci sergilemektedir. Zaman içinde bu alana yönlendirilen toplam yatırım tutarı, yaklaşık %70'i yabancı sermaye olmak üzere 500 milyon ABD doları seviyesine ulaşmıştır. Bununla birlikte, yurtiçi yatırım hacminde her yıl düzenli bir artış gözlenmesi, sektörün sürdürülebilir büyüme potansiyeline sahip olduğunu göstermektedir. Bu yatırımların bir sonucu olarak, farklı faaliyet alanlarında çok sayıda ortak girişim kurulmuş; cep telefonu hizmetleri alanında Azercell Telecom MMM JV ve Bakcell LTD LLC faaliyet göstermeye başlamış, AzEvrotel, Katel ve Ulic gibi ortak girişimler ise yerel telefon iletişimi hizmetleri sunmuştur. Ancak sektördeki bu gelişmelere rağmen, iletişim sektörünün gayrisafi yurt içi hasıla (GSYİH) içindeki payı Azerbaycan'da %1,8 düzeyinde kalmakta olup, bu oran gelişmiş ülkelerde genellikle %5-7 aralığında seyretmektedir (Bilgi Teknolojileri Enstitüsü, 2016; Süleymanov, İbrahimova ve Rahmanov, 2022).

Tablo 1. 11: Bilgi ve iletişim sektörü için temel göstergeler

Gösterge	2005	2010	2015	2020	2024
BİT sektöründe ürün (hizmet) üretimi, milyon manat	461,7	1.146,2	1.589,2	2.158,2	3 437,6
BİT sektöründe yaratılan katma değer GSYH içindeki payı, yüzde	...	1,7	1,8	2,2	1,8
BİT işletmeleri tarafından sabit sermayeye yönlendirilen yatırımlar, milyon manat	150,1	204,0	338,4	177,2	653,2
BİT sektöründe çalışan personel sayısı, bin kişi	17,3	18,3	20,1	20,5	25,5
BİT sektöründe çalışanların, ekonominin tüm sektörlerindeki ücretli çalışanlara oranı, yüzde	1,4	1,3	1,3	1,4	1,4
BİT gelişim endeksi	2,58	3,78	6,23	6,64	80,4 *

* Yeni yöntemle hesaplanmıştır

Kaynak: Azerbaycan Cumhuriyeti İstatistik Komitesi

Tablo 1.11, Azerbaycan’da 2005–2024 döneminde bilgi ve iletişim teknolojileri (BİT) sektörünün hem ekonomik hacim hem de yapısal önem açısından belirgin bir gelişim süreci yaşadığını ortaya koymaktadır. BİT sektöründe ürün ve hizmet üretimi 2005 yılında 461,7 milyon manat düzeyindeyken, izleyen yıllarda istikrarlı bir artış göstererek 2024 yılında 3.437,6 milyon manata ulaşmıştır. Bu gelişme, sektörün ekonomik büyümeye olan katkısının giderek arttığını göstermektedir. BİT sektöründe oluşturulan katma değerın GSYH içindeki payı 2010–2020 döneminde artış eğilimi sergileyerek %1,7’den %2,2’ye yükselmiş, 2024 yılında ise %1,8 seviyesine gerilemiştir. Bu durum, sektördeki mutlak büyümeye rağmen, genel ekonomik büyüme ile karşılaştırıldığında görece payın dalgalı bir seyir izlediğine işaret etmektedir. Öte yandan, BİT işletmeleri tarafından sabit sermayeye yönlendirilen yatırımların zaman içinde dalgalı ancak genel olarak artış eğiliminde olduğu görülmektedir. Özellikle 2024 yılında yatırımların 653,2 milyon manata ulaşması, dijital altyapı ve teknolojik yenilenmeye yönelik güçlü bir yatırım ivmesini yansıtmaktadır. Sektörde istihdam edilen personel sayısı 2005–2024 döneminde kademeli olarak artmış, buna karşın BİT sektöründe çalışanların toplam ücretli çalışanlar içindeki payı yaklaşık %1,3–%1,4 bandında seyrederek görece sınırlı bir değişim göstermiştir. Bu bulgu, sektörün yüksek katma değerli ancak emek yoğunluğu görece düşük bir yapıya sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Son olarak, yeni yöntemle hesaplanan BİT gelişim endeksindeki belirgin yükseliş, Azerbaycan’ın dijitalleşme ve teknolojik dönüşüm sürecinde kayda değer bir ilerleme sağladığını ve BİT sektörünün ülkenin uzun vadeli kalkınma stratejisinde stratejik bir rol üstlendiğini göstermektedir (<https://ict.az/az/content/86>).

1.5.3.6. İnşaat

Her milletin tarihsel gelişimi incelenirken, o döneme ait mimari yapılar ve kalıntılar temel başvuru unsurları arasında yer almakta; bu yapılar, inşa edildikleri dönemin sosyo-ekonomik, kültürel ve teknolojik özelliklerini somut biçimde yansıtmaktadır. İnşaat sektörü, yalnızca tarihsel ve kültürel mirasın oluşumunda değil, aynı zamanda günümüzde ekonomik kalkınmanın hızlandırılması ve özellikle sürdürülebilir büyümenin desteklenmesi açısından da stratejik bir öneme sahiptir. Nitekim yazında inşaat sektörünün, istihdam oluşturma kapasitesi, yan sektörlerle olan güçlü bağlantıları ve sermaye birikimine katkısı nedeniyle ekonomik büyümenin itici güçlerinden biri olduğu vurgulanmaktadır. 21. yüzyılın başından itibaren Azerbaycan’da uygulanan ekonomik reformlar, kamu yatırımları ve devlet destekli altyapı projeleri, inşaat sektörünün hızlı bir gelişim sürecine girmesini sağlamıştır. Özellikle petrol gelirlerinin etkin biçimde yönlendirilmesiyle ulaştırma, konut, sosyal altyapı ve kentsel dönüşüm

projelerinde önemli bir artış yaşanmıştır. Bu gelişmeler sonucunda inşaat sektörü, en fazla yatırım çeken alanlardan biri haline gelmiş hem yerli hem de yabancı sermaye için cazip bir yatırım ortamı oluşturmuştur. Dolayısıyla Azerbaycan'da inşaat sektörü, ekonomik çeşitlendirme politikasının önemli bir unsuru olarak öne çıkmakta ve ülkenin uzun vadeli kalkınma hedeflerinin gerçekleştirilmesinde kilit bir rol üstlenmektedir (Akın, 2021; Alizada, 2024).

Tablo 1. 12: İnşaat ve montaj işlerine yapılan yatırımlar

	Bin manat	Bir önceki yılın yüzdesi olarak	Toplamda göreceli ağırlık, yüzde olarak
2005	3,109,701.8	125.0	53.9
2010	6,569,414.6	119.8	66.3
2015	11,722,891.9	86.6	73.5
2020	11,021,953.1	91.9	64.0
2024	15.670.073,8	102,9	70,9

Kaynak: Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi, 2025

Tablo 1.12'de sunulan veriler, Azerbaycan'da inşaat ve montaj işlerine yönelik yatırımların dönemler itibarıyla dalgalı ancak uzun vadede artış eğiliminde olduğunu gösterir. Nitekim 2010 yılında inşaat sektörüne yapılan yatırımlar, 2005 yılına kıyasla önemli ölçüde artmış; bu artış sektöre yönlendirilen sermayenin hızlandığını ortaya koymuştur. Bununla birlikte, 2020 yılında yatırım hacminin 2015 yılına göre görece bir gerileme kaydettiği görülmektedir. Bu durum, söz konusu dönemde yaşanan makroekonomik dalgalanmalar ve küresel gelişmelerin yatırım kararları üzerindeki etkisiyle açıklanabilir. Ancak 2024 yılı verileri, inşaat sektörüne yapılan yatırımların yeniden artış eğilimine girdiğini ve toplam yatırımlar içindeki payının yüksek düzeyini koruduğunu gösterir. Genel olarak değerlendirildiğinde, devletin inşaat sektörünü teşvik edici politikalar yoluyla desteklemesi, sektörün petrol dışı alanlar arasında öncü bir konuma yükselmesine katkı sağlamakta; konut, altyapı ve sosyal tesis yatırımları aracılığıyla istihdamın artırılmasına ve halkın yaşam kalitesinin iyileştirilmesine önemli ölçüde katkıda bulunmaktadır (Adilgızı, 2021).

1.5.3.7. Turizm

Azerbaycan, turizm sanayisinin gelişimi açısından zengin doğal kaynaklara, elverişli iklim koşullarına ve Avrupa ile Kafkasya ve Orta Asya'yı birbirine bağlayan stratejik bir coğrafi konuma sahiptir. Ülke topraklarından geçen hava, deniz ve kara ulaşım koridorları, Azerbaycan'ın uluslararası turizm hareketlerine entegrasyonu için önemli bir avantaj oluşturmaktadır (Aliyev ve Kızılırmak, 2025). Ayrıca petrol dışı sektörlerin geliştirilmesine yönelik devlet politikaları kapsamında

turizm alanına verilen önem, sektörün ekonomik çeşitlendirme sürecindeki rolünü güçlendirmektedir. Bununla birlikte, bağımsızlık öncesi dönemde Azerbaycan'da turizm faaliyetlerinin en yüksek düzeye 1987 yılında ulaştığı, bu dönemde yaklaşık 50 bin yabancı ve 250 bin Sovyetler Birliği cumhuriyetlerinden gelen turistin ülkeyi ziyaret ettiği bilinmektedir. Ancak 1988 yılında başlayan Ermenistan–Azerbaycan çatışması, turizm sektöründe ciddi bir gerilemeye yol açmış; mevcut turizm yönetim sistemi işlevsiz hale gelmiş ve uluslararası turizm rotaları iptal edilmiştir. Bağımsızlığın ilk yıllarında devam eden savaş ortamı, ekonomik ve siyasi istikrarsızlık, kitlesel zorunlu göçler ve turizm tesislerinin önemli bir bölümünün işgal altındaki topraklarda kalması, turizm altyapısını büyük ölçüde zayıflatmıştır. Sonuç olarak, söz konusu dönemde turizm sektörü hem kurumsal hem de ekonomik açıdan ciddi bir durgunluk yaşamış ve yeniden yapılanma ihtiyacı ortaya çıkmıştır (Aliyev ve Kızılırmak, 2023).

1988–1992 döneminde Azerbaycan'da turizm faaliyetleri ağırlıklı olarak pasif turizm biçiminde gelişmiş, özellikle Bakü nüfusu arasında yabancı ülkelere yönelik ticari ve alışveriş amaçlı seyahatler artmıştır. 1991 yılında 230 binden fazla kişinin ticari amaçlarla yurt dışına çıkması, sektördeki yapısal dengesizliği açık biçimde ortaya koymuştur. Bu süreçte devlet, turizm faaliyetlerini düzenlemek amacıyla Dış Turizm Şurası'nı kurmuş; ancak turizmin kurumsal ve hukuki gelişimi esas olarak 1990'lı yılların sonlarında hız kazanmıştır. 1995'ten itibaren turizm işletmelerinin özelleştirilmesi ve sosyo-politik istikrarın sağlanması, sektörün yeniden yapılandırılmasına zemin hazırlamıştır. 2001 yılında Gençlik, Spor ve Turizm Bakanlığı'nın kurulması ve 2008'de Azerbaycan'ın Dünya Turizm Örgütü'ne üye olması, ülkenin turizm alanında uluslararası entegrasyonunu güçlendiren önemli dönüm noktaları olmuştur (Soltanova, 2015).

Modern dönemde Azerbaycan'da turizmin geliştirilmesine stratejik düzeyde özel önem atfedilmekte olup, bu yaklaşım benimsenen devlet programları ve normatif düzenlemeler aracılığıyla açık biçimde ortaya konulmaktadır. Cumhurbaşkanının 27 Ağustos 2002 tarihli “2002–2005 Devlet Turizm Geliştirme Programı” ile başlayan süreç, “Azerbaycan Devlet Tatil Köyleri Devlet Programı”, “2010–2014 Devlet Turizm Geliştirme Devlet Programı”, “2009–2013 Azerbaycan Cumhuriyeti Bölgelerinin Gelişimi için Devlet Programı” ve 2009–2018 yıllarını kapsayan “Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Tatil Köyleri Geliştirme Devlet Programı”nın onaylanmasıyla ivme kazanmıştır (Sultanova, 2017: 77; Gaziyeve ve Boyacioğlu, 2021). Söz konusu programlar, turizm altyapısının güçlendirilmesi, bölgesel turizm potansiyelinin değerlendirilmesi ve sektörün petrol dışı ekonomik kalkınmadaki rolünün artırılmasını hedeflemiştir. Yeni dönemde ise dijitalleşme, sürdürülebilir turizm ve

alternatif turizm türlerinin geliştirilmesine yönelik politikalar ön plana çıkmış; bu çerçevede Azerbaycan'ın uluslararası turizm pazarındaki rekabet gücünün artırılması ve turizmin ekonomik çeşitlendirmeye katkısının güçlendirilmesi temel öncelikler arasında yer almıştır.

Tablo 1. 13: Azerbaycan turizmi ile ilgili temel göstergeler

Yıllar	Turist sayısı	Turizm geliri (manat)	Hotel sayısı	Yatak kapasitesi
2010	1 279 800	881 500	499	30 793
2015	1 921 900	1 132 000 000	536	37 278
2020	519 400	415 000 000	682	50 687
2021	461 700	834 700 000	712	53 049
2022	1 058 100	2 040 000 000	757	56 562
2023	1 402 600	2 380 000 000	809	59 407
2024	1 855 100	3 403 529 400	859	67 376

Kaynak: Azerbaycan Turizm Acentası, 2025

Tablo 1.13'te yer alan göstergeler, 2010–2024 döneminde Azerbaycan turizminin dalgalı ancak genel olarak yükselen bir gelişim sergilediğini ortaya koymaktadır. 2010–2015 yılları arasında turist sayısı ve turizm gelirlerinde istikrarlı bir artış gözlenirken, 2020 ve 2021 yıllarında küresel COVID-19 pandemisinin etkisiyle özellikle turist sayısında ciddi bir düşüş yaşanmıştır. Buna karşın, söz konusu dönemde otel sayısı ve yatak kapasitesinin artmaya devam etmesi, sektörün uzun vadeli beklentiler doğrultusunda desteklendiğini göstermektedir. 2022 sonrasında ise turizm faaliyetlerinde belirgin bir toparlanma yaşanmış; 2024 yılı itibarıyla turist sayısı ve turizm gelirleri önceki yılların en yüksek seviyelerine ulaşmıştır. Özellikle turizm gelirlerindeki hızlı artış, yalnızca ziyaretçi sayısındaki yükselişi değil, aynı zamanda kişi başı harcamaların ve turizm hizmetlerinin katma değerinin arttığını da göstermektedir. Bu bulgular, Azerbaycan'da turizmin krizlere karşı direnç kazanarak stratejik bir ekonomik sektör hâline geldiğini ortaya koymaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

AZERBAYCAN VERGİ SİSTEMİ

Tarihsel gelişimi itibarıyla vergilendirme süreci üç temel aşamada ele alınır. Birinci aşama, vergilerin tespiti ve tahsiline yönelik kurumsal ve mali araçların yeterince gelişmediği, Antik Çağ'dan Orta Çağ'ın sonlarına kadar uzanan dönemi kapsar. Bu dönemde vergilendirme daha çok geleneksel uygulamalara ve yönetsel zorunluluklara dayanmış, sistematik bir yapı kazanamamıştır. Vergilendirmenin gelişimindeki ikinci aşama, XVI–XIX. yüzyılları kapsamakta olup doğrudan ve dolaylı vergilerin birlikte yer aldığı daha düzenli vergi sistemlerinin ortaya çıkmasıyla karakterize edilir. Bu süreçte devletlerin mali ihtiyaçlarının artması, vergi türlerinin çeşitlenmesine ve vergilendirmenin hukuki çerçevesinin belirginleşmesine zemin hazırlamıştır. Üçüncü aşama ise vergilerin niteliğine, işlevlerine ve ekonomik-sosyal etkilerine ilişkin bilimsel ve teorik yaklaşımların geliştiği dönemi ifade eder. Bu aşamada vergilendirme, yalnızca mali bir araç olmaktan çıkmış; ekonomik istikrarın sağlanması, gelir dağılımının düzenlenmesi ve kalkınmanın desteklenmesi gibi çok yönlü amaçlara hizmet eden bir politika aracı hâline gelmiştir.

Türk dilleri grubuna mensup bir dili konuşan ve beş bin yılı aşkın devlet geleneğine sahip olan Azerbaycan Türklerinin yaşadığı coğrafyada da vergilendirme, söz konusu aşamalara paralel bir tarihsel gelişim göstermiştir. Azerbaycan'da vergi sistemi, kendine özgü toplumsal, ekonomik ve siyasal koşullar çerçevesinde şekillenmiş; zaman içerisinde basit ve geleneksel uygulamalardan bilimsel ve teorik temellere dayalı çağdaş bir yapıya doğru evrilmiştir. Bu dönüşüm, Azerbaycan'da vergilendirmenin kurumsallaşmasını ve modern mali sistemin ayrılmaz bir unsuru hâline gelmesini sağlamıştır.

2.1. Sovyetler Dönemi Vergi Sistemi

Azerbaycan'ın Sovyetleşmesinin ilk yıllarında, 1924'e kadar maliye ve vergi yönetimi konusunda önemli yapısal reformlar gerçekleştirilmiştir. İlk reform, 1920 yılı Ağustos ayında Azerbaycan Devrim Komitesi'nin (Azrevkom) kararlarıyla başlatılmıştır. 14 Ağustos 1920'de Azerbaycan SSC Maliye Halk Komiserliği'nin yeni bir düzenlemesi kabul edilmiş, 21 Ağustos'ta ise acil maliye meselelerine dair hükümler onaylanmıştır. Bu yasal belgeler ve düzenlemeler, maliye sisteminde köklü kurumsal değişikliklere zemin hazırlamıştır. Yeni düzenlemelerle birlikte, Maliye Komiserliği bünyesinde Dolaysız ve Dolaylı Vergi, Hazine, Kredi Daireleri

kurulmuş, Azerbaycan Hazine Odası yerine Merkez Ofisi, Vergi ve Bütçe-Muhasebe Daire Başkanlığı oluşturulmuştur (Musaev vd., 2005).

Azerbaycan'da bu reformlardan önce, mali işler, hazine odası, vergi müfettişliği ve şehir özyönetim organlarının mali aygıtları tarafından yürütülmekteydi. 1920-1921 yıllarında ise maliye ve vergi politikaları, zayıflayan para sistemi ve vergi düzenini yeniden canlandırmaya yönelik tedbirler üzerine odaklanmıştır (Samandarov, 2011: 48). Azerbaycan, 1920-1991 yılları arasında Sovyetler Birliği'nin bir parçası olduğundan, vergi mevzuatı da Sovyetler Birliği'nin genel vergi kanunları çerçevesinde düzenlenmiştir. İlk vergi reformları, Yeni Ekonomi Politikası (1921-1925) dönemine dayanmakta olup, bu dönemde Sovyet vergi sisteminin temelleri atılmıştır.

1921–1925 yılları arasında aşağıda belirtilen vergi türleri uygulanmaktaydı:

- kırsal alanlarda avlu vergisi,
- konut vergisi,
- ev hizmetçisi için vergi,
- şehir ve banliyö bahçelerinden ve kavunlardan alınan vergi,
- avlanma hakkı vergisi,
- bisiklet dâhil araç sahiplerinden alınan vergiler,
- demiryolu ve suyuyla taşınan yüklerin toplanması vb.

1941-1945 Büyük Vatan Savaşı döneminde asgarî vergiler ve bekârlık vergisi uygulanarak, özellikle bekar ve az çocuklu ailelerden ek mali kaynak sağlanmıştır. Savaş sonrası dönemde vergi sistemi daha yapılandırılmış bir hâl almış ve devletin finansal ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla çeşitli vergi türleri yürürlüğe girmiştir. Bu dönemde başlıca vergi türleri arasında nüfusa dayalı vergiler – gelir vergisi, tarım vergisi, bekârlık vergisi ve az çocuklu ile bekar ailelerden alınan vergiler yer almaktadır. Söz konusu vergiler, ekonomik amaçların yanı sıra sosyal politika hedeflerini de içermekte olup, devletin mali kaynaklarını temin etmek ve vatandaşların vergi yükümlülüklerinin bilincini artırmak açısından önemli bir işlev görmüştür (taxes.gov.az).

İşletmelerden alınan vergiler, ekonomik faaliyetlerin düzenlenmesi ve devletin mali kaynaklarının artırılması açısından önemli bir araç olarak kullanılmıştır. Bu kapsamda ciro vergisi ve devlet işletmelerinin kârlarından yapılan kesintiler başlıca vergi türlerini oluştururken, kooperatiflerin ekonomik faaliyetlerinden ve kamu kuruluşlarından alınan gelir vergisi de

önemli bir yer tutmaktaydı. 1950’li yıllarda temel vergi türü ciro vergisi olmuş ve 1954 yılında ciro vergisinden elde edilen gelirler, devlet bütçe gelirlerinin yaklaşık %41’ini teşkil etmiştir. 1959 yılında Sovyetler Birliği Komünist Partisi XXI. Kongresi’nde alınan karar doğrultusunda, nüfus üzerindeki vergilerin kademeli olarak kaldırılması yönünde adımlar atılmıştır. Bu süreç, vergi sisteminde yapısal değişikliklerin yanı sıra, ekonomik politikaların yeniden şekillendirilmesi ve halkın mali yükümlülüklerinin hafifletilmesi amacını taşımaktadır (Aliyev ve Samandarov, 2012).

1980’lerin ortalarındaki reformlardan önce, Sovyetler Birliği’nin devlet bütçesi gelirlerinin %90’ından fazlası ulusal ekonomiden sağlanmakta olup, nüfustan alınan vergilerin payı yalnızca %6-7 civarındaydı. 1990’ların başında Sovyet vergi sisteminin temel işlevi, her vatandaşın veya işletmenin gelirini devlet lehine aktararak mali bir fonksiyonu yerine getirmekten ibaretti. Yeniden yapılanma süreci ve yeni ekonomik mekanizmalara geçiş, SSCB’de vergilendirmenin yeniden önem kazanmasına yol açmıştır. 1980’lerin ikinci yarısından itibaren farklı mülkiyet biçimlerine sahip işletmelerin ortaya çıkması, vergilere ilişkin eski yaklaşımların terk edilmesini zorunlu kılmıştır. Bu çerçevede, Temmuz 1990’da tüzel kişiler ve bireylerin vergi mevzuatına ve fiyat düzenlemelerine uyumunun denetlenmesini sağlamak amacıyla Maliye Bakanlığı bünyesinde Vergi Servisi kurulmuştur (Mammadov, 2014:16).

2.2. Azerbaycan’da Vergi Sistemi

İnsanların huzurlu ve güvenli bir yaşam sürdürebilmeleri için düzenli bir toplumsal ortama ihtiyaçları vardır ve bu düzen devlet tarafından sağlanır ve korunur. Düzenin yokluğunda devletin önemi daha belirgin bir şekilde ortaya çıkar. Ülke, doğal kaynaklar açısından zengin bir monarşi değilse, devletin faaliyetlerinin finansmanı büyük ölçüde vergiler aracılığıyla sağlanmaktadır. Dolayısıyla, bir devletin varlığı, vergilendirmeyi de gerekli kılar; vergiler hem geçmişte hem günümüzde hem de gelecekte toplumların ekonomik ve sosyal yapısında önemli bir rol oynamaya devam edecektir (Auerbach, 2009).

Günümüzde ekonomilerin daha karmaşık yapılar kazanmasıyla birlikte, birey-devlet ilişkilerinde vergilendirme farklı biçimlerde devam etmekte ve halen toplumsal yaşamın ayrılmaz bir unsuru olarak varlığını sürdürmektedir. Vatandaşlar olarak vergi politikalarının hem uygulayıcısı hem de doğrudan muhatabı konumundayız; zaman zaman vergiler nedeniyle bazı ürünlerden vazgeçmek zorunda kalabilir veya beklediğimizden daha sınırlı fayda elde edebiliriz. Bu durum, vergilerin günlük refah ve yaşam kalitemiz üzerindeki belirleyici etkisini göstermektedir (Sağbaş ve Saruç, 2019: 1).

Azerbaycan Cumhuriyeti'nde, Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in liderliğinde, diğer ekonomik sektörlerde olduğu gibi vergi sisteminde de kapsamlı reformlar gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda, vergi mevzuatının iyileştirilmesi, vergi idaresinin güçlendirilmesi ve mükelleflere sunulan hizmetlerin modern bilgi teknolojileri kullanılarak artırılması hedeflenmiş, sürdürülebilir, sistematik ve etkin bir vergi politikası uygulanmıştır. Vergi, devletin mali güvenliği amacıyla vergi mükelleflerinin fonlarının yabancılaştırılması şeklinde devlet bütçesine ve yerel bütçelere aktarılan zorunlu, bireysel, karşılıksız bir ödemedir (Devlet Vergi Hizmeti, 2023).

Vergiler, aşağıda belirtilen işlevleri yerine getirir (kayzen.az):

- Kamu harcamalarının finansmanı - mali görev;
- Farklı sosyal grupların gelirleri arasındaki oranı değiştirerek sosyal dengeyi sağlamak - sosyal bir görev;
- Ekonominin devlet düzenlemesi - düzenleme görevi;
- Mükellefler için teşvikler - teşviklerin görevi.

2.3. Azerbaycan Vergi Sisteminde Egemen Olan İlkeler

Azerbaycan'da vergilendirmenin temel ilkeleri, Vergi Kanunu'nun 3. maddesinde düzenlenmiş olup, aşağıdaki esasları kapsamaktadır (e-qanun.az):

Vergi mevzuatı genel, eşit ve adil vergilendirmeyi esas almalıdır.

- Vergiler ekonomik olarak gerekçelendirilmelidir.
- Herkesin anayasal hak ve özgürlüklerinin kullanılmasını engelleyen vergilerin konulması kabul edilemez.
- Azerbaycan Cumhuriyeti vergileri sadece Azerbaycan Cumhuriyeti Vergi Kanunu ile belirlenir, bunların değiştirilmesi veya iptali bu kanunun tadil edilmesi suretiyle gerçekleştirilir.
- Hiç kimse, kazancı üzerinden aynı türden vergiyi birden fazla ödemeye zorlanamaz.
- Vergiler, mükellefler arasında var olan siyasi, ideolojik, etnik, mezhep veya diğer özellikler esas alınarak belirlenemez ve ayrımcı olamaz. Bireylerin mülkiyet veya vatandaşlık biçimine veya sermayenin konumuna bağlı olarak farklı vergi oranları belirlenmesi yasaktır.
- Azerbaycan Cumhuriyeti vergileri sadece bu Kanunla belirlenir, bunların değiştirilmesi veya iptali bu Kanunda değişiklik yapılarak gerçekleştirilir.

- Hiç kimse, bu Kanunla belirlenen vergilerin niteliklerini taşıyan ve bu Kanunla belirlenmeyen veya bu Kanunla belirlenen kurallardan farklı olarak belirlenen vergileri ödemek zorunda değildir.
- Vergi mevzuatı, herkesin hangi vergileri, hangi sırayla, ne zaman ve ne miktarda ödeyeceğini tam olarak bilecek şekilde tasarlanmalıdır.
- Vergi sistemi girişimciliği ve yatırımı teşvik etmelidir.
- Vergi mevzuatındaki bütün tutarsızlıklar ve belirsizlikler mükellef lehinde yorumlanmalıdır.
- Bireylere ve tüzel kişilere vergi düzenlemelerine ücretsiz erişim sağlanmalıdır.

2.4. Azerbaycan Vergi Sisteminde Anayasal Hükümler

Azerbaycan Anayasası, vergilerle ilgili olarak önemli hükümler içermektedir. Anayasanın 73. maddesine göre, vergi ve kanunla belirlenen diğer devlet ödemelerini tam ve zamanında ödemek her vatandaşın görevidir. Bununla birlikte, hiçbir kişi kanunda öngörülmuş sebepler olmaksızın ve kanunda belirtilen miktarı aşan vergi veya diğer devlet ödemelerini ödemeye zorlanamaz (Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası, m.73).

Anayasada vergilendirme ile ilgili diğer bir düzenleme, 94. maddede yer almaktadır. Söz konusu madde, Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi tarafından belirlenen genel konuları kapsamaktadır. Maddenin 15. fıkrasına göre, mali faaliyet esasları ile vergi, resim, harç ve gümrüğe ilişkin madde ve değişiklikler, Milli Meclis tarafından oy çokluğuyla kabul edilebilir. Bu bağlamda, vergi ile ilgili bir değişikliğin yürürlüğe girebilmesi için en az 63 milletvekilinin lehine oy kullanması gerekmektedir.

Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasasında vergilendirme ile ilgili çeşitli düzenlemeler yer almaktadır. 138. maddeye göre, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nde vergi ile ilgili bütün kararlar, Özerk Cumhuriyetin yetki ve sorumluluğundadır. 119. madde uyarınca ise maliye ve para politikasının uygulanmasından Bakanlar Kurulu sorumludur ve bu hükümler Azerbaycan Vergi Kanunu'na (AVK) uygun olmalıdır. Vergilendirmeye ilişkin diğer bir düzenleme ise 144. maddede yer almakta olup, "Belediyelerin Yetkileri" başlığı altında ele alınmaktadır. Maddenin 4. fıkrasına göre, mahalli vergi ve harçları belirleme yetkisi belediyelere aittir ve belediyelerde bu tür vergi ve harçlarla ilgili kararlar, belediye üyelerinin üçte iki çoğunluğunun onayı ile alınmaktadır (Şamilli, 2017:30).

2.5. Azerbaycan Vergi Denetimi

Herhangi bir ülkenin finansal ve bütçe sisteminin oluşumunun temel koşulu, finansal kaynakların etkin bir şekilde birikmesidir. Bütçenin temel gelir kaynağını, tahsilatı vergi mükelleflerinin disiplinine bağlı olan vergiler oluşturmaktadır. Bu bağlamda, vergi makamları, vergilerin eksiksiz ve zamanında tahsil edilmesini sağlamak amacıyla kapsamlı vergi denetimi uygulamaları (Taylar, 2010).

Azerbaycan Vergi Kanunu'nun (AVK) 32. maddesine göre, vergi denetimi, Azerbaycan Cumhuriyeti Gümrük Kanunu'nun öngördüğü hallerde ve şekillerde ilgili idarî organlar tarafından gerçekleştirilir. Ayrıca, mevzuata uygun olarak mahalli vergilerin (belediye vergileri) hesaplanması ve zamanında ödenmesi üzerindeki kontrol, belediyelerin vergi hizmet organları tarafından yürütülmektedir.

Vergi denetimi, davranışın süresine ve kaynağına göre sınıflandırılmaktadır. Davranışın süresine göre vergi denetimi, aperiatif ve periyodik denetimler olarak ikiye ayrılmaktadır. Aperiatif denetim, kontrollü operasyon sonucunda, nesnenin nicel ve nitel özelliklerine uygun olarak raporlama döneminde gerçekleştirilen denetimi ifade eder. Periyodik denetimler ise planlar, tahminler, normatif düzenlemeler, birincil belgeler, raporlar, kayıtlar ve sicil bilgilerinden elde edilen veriler temelinde belirli bir raporlama döneminde yürütülmektedir. Kaynağına göre vergi denetimi ise belgesel ve fiili olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Belgesel denetim sırasında, incelenen nesnenin içeriği denetimin amacına göre belirlenir. Fiili denetimde ise muayene edilen nesnenin nicel ve nitel durumu, muayene, ölçüm, yeniden hesaplama, inceleme ve araştırma yöntemleri aracılığıyla tespit edilir (Mammadov vd., 2010:219). Azerbaycan'da vergi makamları tarafından yürütülen denetimler, seyyar vergi denetimi ve kameral vergi denetimi olmak üzere iki ana biçimde uygulanmaktadır.

2.5.1. Kameral Vergi Denetimi

Kameral vergi incelemesi, vergi dairelerinin vergi mükelleflerinin sunduğu vergi beyannameleri, ödeme bildirimleri ve diğer belgeler üzerinden, yerinde denetim yapmaksızın, yalnızca bu belgeler ve Vergi Servisinde bulunan diğer kaynağı belirli verilerle gerçekleştirilen vergi denetim türüdür. Azerbaycan Cumhuriyeti Vergi Kanunu'na göre, kameral vergi incelemesi, vergi mükelleflerinin beyannamelerini sunduktan sonra belirli bir süre içinde yapılmalıdır. Bu süre, genellikle gelir ve kurumlar vergisi beyannameleri için 60 iş günü, diğer beyannameler ve vergi ödeme bildirimleri için ise 30 iş günü olarak belirlenmiştir (Vergi Kanunu, Madde 37.2).

Kameral vergi incelemesinin temel amacı, vergi mükelleflerinin beyan ettikleri vergi tutarlarının doğruluğunu ve ödemenin yasal uygunluğunu kontrol etmektir. İnceleme süreci, beyanname ve ödeme bildirimleriyle sunulan veriler arasında herhangi bir tutarsızlık, eksiklik veya hata tespit edildiğinde, Vergi Servisi vergi mükelleflerinden ek bilgi, belge veya açıklama talep edebilir (Vergi Kanunu, Madde 37.3). Bu tür durumlar tespit edildiğinde, Vergi Servisi, vergi mükellefini belirtilen hataları düzeltmesi için bilgilendirir ve hata düzeltme süreci başlatılır. Hatalı hesaplanan vergi tutarlarının düzeltilmesi için vergi mükellefi, genellikle 10 iş günü içinde bir düzeltme beyannamesi sunmak zorundadır (Vergi Kanunu, Madde 37.4). Bunun yanı sıra, vergi beyannamesinde veya ödeme bildirimlerinde vergi mükellefi tarafından yapılan hesaplama hataları sonucu eksik veya fazla vergi beyanı yapıldığında, Vergi Servisi, hatalı hesaplamaları düzelterek vergi mükellefini bilgilendirir. Vergi mükellefi, yapılan hata ile ilgili olarak Vergi Kanunu'nun 62. maddesinde belirtilen usule uygun olarak şikayette bulunma hakkına sahiptir. Eğer vergi mükellefi, verilen düzeltme bildirimine uygun hareket etmez veya gereken belgeleri eksik sunarsa, Vergi Servisi, bu hataları düzeltmek için 30 iş günü süresince mükellefe fırsat tanır (Vergi Kanunu, Madde 37.6). Bu süreç, vergi mükelleflerinin cezai sorumluluktan muaf tutulmalarını sağlamak amacıyla önemli bir düzenleme sağlar.

Kameral vergi incelemesinin amacı, vergi mükelleflerinin doğru vergi hesaplamalarını yapmalarını temin etmek ve vergi yasalarına uygun hareket etmelerini sağlamaktır. Vergi daireleri, bu inceleme sırasında mükellefin sunduğu belgelerdeki hataları tespit ettiklerinde, vergi mükellefini doğru beyanname ve ödeme bildirimleri sunmaya teşvik eder. Aynı zamanda, vergi mükellefi bu süreci takip ederek vergi kanunlarına aykırı hareket etmediği sürece, cezai sorumluluktan muaf tutulur. Ancak, düzeltme yapılmadığı takdirde, Vergi Servisi, mükellefin vergisini yeniden hesaplama yetkisine sahiptir. Vergi mükelleflerinin yasal yükümlülüklerini doğru bir şekilde yerine getirmeleri ve vergi yasalarının etkin bir şekilde uygulanması açısından kameral vergi incelemesi büyük bir öneme sahiptir. Sonuç olarak, kameral vergi incelemesi, vergi mükelleflerinin doğru ve yasal bir şekilde vergi ödemelerini sağlamayı amaçlayan, vergi yasalarının uygulanmasını denetleyen önemli bir mekanizmadır. Bu inceleme türü, vergi mükelleflerinin haklarını korurken, vergi dairelerinin de vergi yasalarına uyum sağladığından emin olmalarını temin eder (AVK, Madde 37).

2.5.2. Seyyar Vergi Denetimi

Seyyar vergi denetimi, vergi dairelerinin vergi mükelleflerinin vergi yükümlülüklerinin doğruluğunu yerinde inceleme yolu ile sağlamak amacıyla gerçekleştirdiği bir denetim türüdür. Bu denetim, Vergi Servisinin

kararı doğrultusunda, yerinde yapılan incelemeler veya elektronik denetim ile gerçekleştirilebilir. Seyyar vergi denetimi, düzenli ve düzensiz olmak üzere iki farklı şekilde yapılabilir. Düzenli denetimlerde, vergi mükellefine denetimin başlamasından en az 15 gün önce yazılı bir bildirim yapılması gerekmektedir. Bu tür denetimler, belirli bir takvim yılı içerisinde yalnızca bir kez yapılabilir ve denetim süresi 30 iş günüyle sınırlıdır. Ancak, istisnai durumlarda, üst Vergi Servisinin kararıyla denetim süresi 90 iş gününe kadar uzatılabilir (AVK, Madde 37.2).

Düzenli denetim dışında, vergi kanunlarına aykırı durumların tespiti, eksik veya yanıltıcı bilgi sunulması gibi durumlar nedeniyle düzensiz denetimler yapılabilir. Bu tür denetimler, örneğin vergi beyannameleri ve ödeme bildirimlerinin yasal süre içinde verilmemesi, veya vergi ödəyicisinin eski denetimlerin sonuçlarına itiraz etmesi gibi durumlarla ilişkilidir. Düzensiz vergi denetimleri ayrıca, vergi ödəyicisinin mal ve hizmet alımlarında fazla ödenmiş verginin iadesi talepleriyle veya vergi dairelerinin talep ettiği belgelerin sunulmamış olmasıyla da tetiklenebilir.

Seyyar vergi denetimlerinin sonuçları, denetimi yapan Vergi Servisinin yetkili görevlilerince yazılı bir raporla kayda geçirilir. Denetim sonuçları, vergi kanunlarına aykırı hareket eden durumları ve bu durumlarla ilgili vergi mükelleflerine uygulanacak yaptırımları içerir. Denetim raporu, vergi mükellefi tarafından imzalanabilir ya da imzalamaktan kaçınılabilir, bu durumda rapora itirazlar yazılı olarak sunulabilir. Mükellef, itirazlarıyla birlikte ilgili belgeleri Vergi Servisine teslim etme hakkına sahiptir (AVK, Madde 39).

Seyyar vergi denetimi, mükellefin faaliyet gösterdiği yerlerde, yalnızca yasal gerekçelerle yapılabilir. Denetim yapan vergi görevlilerinin, mükellefin iş yerlerine girmeleri için ilgili yönetici tarafından verilen kararlar veya mahkeme kararı gerekmektedir. Konut alanlarına ise, kişilerin izni olmadan girilmesi yasaktır. Denetim sırasında her hangi bir engelleme durumu yaşanır, Vergi Servisinin yetkili kişileri, bu durumu kayda geçirir ve vergi kanunları gereği ilgili yaptırımlar uygulanır (AVK, Madde 40).

Sonuç olarak, seyyar vergi denetimi, vergi mükelleflerinin yükümlülüklerini yerine getirip getirmediğini tespit etmek, vergi yasalarına uygunluklarını kontrol etmek ve vergi sisteminin etkin işleyişini sağlamak için temel bir mekanizmadır. Bu denetimler, hem devletin vergi gelirlerini doğru şekilde toplamasını hem de mükelleflerin yasal haklarını korumayı hedefler.

2.6. Azerbaycan'da Vergi Suç ve Cezaları

Vergi ilişkilerinin düzenlenmesinin nihai amacı, devletin ekonomik işleyişini sürdürebilmesi için gerekli olan vergi gelirlerinin sağlanmasıdır. Bu, bireylerin sahip olduğu mülklerin, kanunların öngördüğü çerçevede, devlet veya yerel yönetim lehine tek taraflı ve koşulsuz olarak devredilmesi şeklinde gerçekleşir. Vergi mevzuatının gereklerine uyulmaması durumunda, vergi hukuku ilişkilerinin bütün katılımcılarına uygulanacak zorlayıcı tedbirler, devletin ve toplumun faaliyetlerinin sürdürülebilirliği için mevzuata katı bir şekilde uyulmasının gerekliliğinden kaynaklanmaktadır. Bu tedbirler, yalnızca vergi mükellefleri ve vergi ödeme yükümlülüğü bulunan kişilerle sınırlı olmayıp, aynı zamanda vergi toplama işlemleriyle ilgilenen devlet ve belediye organları ve bunların görevli kişileri için de geçerlidir (Veliyev, 2002: 382).

Toplumda yer alan bütün bireyler ve kuruluşlar, adalet, güvenlik, eğitim ve sağlık gibi devlet hizmetlerinden faydalanır ve dolayısıyla bu hizmetlerden yararlanan her vatandaşın, devletin sunduğu kamu hizmetlerinin sürekliliğini sağlamak amacıyla vergi ödeme yükümlülüğü bulunur. Vergi, yalnızca bir ekonomik yükümlülük olmanın ötesinde, toplumsal eşitlik, kaynak dağılımı ve devletin işleyişinin sağlıklı bir şekilde devam etmesi için temel bir araçtır.

Vergi suçları ve bu suçlara bağlı cezalar, vergi sisteminin etkin işleyişini sağlayan en önemli mekanizmalardan biri olup vergi suçu, bir vergi mükellefi veya kamu görevlisi tarafından, bilinçli ya da bilinçsiz olarak vergi mevzuatına aykırı bir davranış sergilenmesidir. Vergi cezaları ise, devletlerin, vergileri tam olarak toplamak ve vergi sisteminin güvenliğini korumak amacıyla kullandıkları denetim mekanizmalarıdır. Bu cezalar, suçu işleyen kişinin eyleminin ağırlığına ve ciddiyetine bağlı olarak ülkeden ülkeye değişkenlik gösterir. Vergi suçlarının yaygın olduğu bir ülkede, bunun en büyük sebeplerinden biri, vergi cezalarının yetersiz ve etkisiz olmasıdır. Vergi cezalarının daha ağır olduğu ülkelerde ise, vergi mükellefleri daha dikkatli hareket etmekte ve suç işleme oranı düşmektedir. Kısacası, vergi suçlarının yüksek olduğu bir ülke, genellikle vergi toplama kapasitesinde zayıflık yaşar ve vergi sisteminin etkinliği düşer (Şamili, 2017: 34).

Azerbaycan Vergi Kanunu'nun 53–56. maddeleri, vergi mevzuatının ihlali hâlinde sorumluluğun genel esaslarını, bu sorumluluğu ortadan kaldıran veya kusuru istisna eden durumları ve sorumluluğa tabi olma sürelerini sistematik biçimde düzenlemektedir. Buna göre, vergi mükellefleri, vergi sorumluları ve bunların temsilcileri ile vergi idaresinin görevli kişileri, vergi kanunlarının ihlali durumunda Vergi Kanunu, İdari

Suçlar Kanunu, Ceza Kanunu ve ilgili diğer mevzuat uyarınca sorumluluk taşımakta; vergi mükellefleri ve vergi sorumlularına mali yaptırımlar ve faizler uygulanmaktadır . Ancak aynı fiil nedeniyle bir kişinin ikinci kez sorumluluğa tabi tutulması yasaklanmış olup, suçsuzluk karinesi açıkça kabul edilmiştir; vergi mükellefinin kusurunun ispatı vergi idaresine aittir ve giderilemeyen şüpheler mükellef lehine yorumlanır. Vergi ihlalinin kasıt veya ihmâl sonucu işlenip işlenmediği, failin idarî sorumluluk yaşı, hafifletici veya ağırlaştırıcı nedenler somut olayda ayrıca değerlendirilmelidir. Vergi ihlalinin gümrük sınırlarından mal geçişiyle ilgili olması hâlinde ise inceleme gümrük mevzuatına göre yapılır. Birden fazla ihlal söz konusu olduğunda her ihlal için ayrı mali yaptırım uygulanmakta, ancak aynı işlem kapsamında ödeme kurallarının eş zamanlı ihlali tek ihlal olarak kabul edilmektedir. Öte yandan, vergi ihlali nedeniyle sorumluluğa tabi tutulmak, mükellefi vergi borcunu ve vergi idaresinin yasal taleplerini yerine getirme yükümlülüğünden kurtarmamaktadır (AVK, Madde 53.7). Vergi sorumluluğunu ortadan kaldıran hâller arasında failin hiç gerçekleşmemesi, kusurun bulunmaması, failin sorumluluk yaşına ulaşmamış olması ve zamanaşımının dolması sayılmıştır (AVK, Madde 54). Ayrıca doğal afetler, ağır hastalık, yetkili makamların yazılı talimatlarına uygun hareket edilmesi, önceden belirlenmiş vergi yükümlülüğüne dayanılması veya mükellefin denetimden önce hatasını kendiliğinden düzeltmesi gibi durumlar kusuru ortadan kaldıran nedenler arasında yer almaktadır (AVK, Madde 55). Son olarak, vergi kanunlarının ihlaline ilişkin sorumluluğa tabi olma süresi kural olarak üç yıl olup, yurt dışı gelirler ve bazı özel durumlarda beş yıla kadar uzayabilmekte; bu süre geçtikten sonra ne sorumluluk ne de vergi borcu doğmaktadır (AVK, Madde 56). Bu hükümler birlikte değerlendirildiğinde, Azerbaycan Vergi Kanunu'nun hem vergi disiplinini sağlamayı hem de mükellef haklarını güvence altına almayı amaçlayan dengeli bir sorumluluk rejimi öngördüğü görülmektedir.

Azerbaycan Vergi Kanunu'nun 57. maddesi, vergi raporlarının, bildirimlerin ve diğer mali bilgilerin süresinde, doğru ve mevzuata uygun şekilde sunulmaması hâlinde uygulanacak mali yaptırımları ayrıntılı biçimde düzenlemektedir. Buna göre, vergilendirilen veya vergiden muaf işlemler gerçekleştiren bir vergi mükellefinin, geçerli bir gerekçe olmaksızın vergi beyannamesini süresinde vermemesi durumunda 40 manat tutarında mali yaptırım uygulanmaktadır. Kanunun 16.9. maddesinde öngörülen rapor ve bildirimlerin belirlenen süre, şekil ve usule uygun olarak sunulmaması hâlinde ise çok daha ağır bir yaptırım öngörülmüş ve bu durumda mükellefe 10.000 manat para cezası verilmesi kabul edilmiştir. Ayrıca, kanunun 89.3. maddesinde düzenlenen bilgilerin süresinde sunulmaması hâlinde 100 manat, çeşitli belge ve bilgilerin hiç sunulmaması veya kasten hatalı sunulması, mali tabloların talep edildiği

hâlde ibraz edilmemesi, bilgi formlarının zamanında verilmemesi ya da belgelerin en az beş yıl süreyle saklanmaması gibi ihlallerde ise 1.000 manat tutarında mali yaptırım uygulanmaktadır. Vergi idaresine sunulması gereken belirli belgelerin veya teyit yazılarının süresinde verilmemesi ya da gerçeğe aykırı bilgi içermesi hâlinde bu yaptırım 6.000 manata kadar yükselmektedir. İthal edilen mallara ilişkin bilgilerin hiç sunulmaması veya eksik ya da yanlış sunulması durumunda ise, mikro girişimciler için fatura değerinin %2'si, diğer kişiler için %5'i oranında oransal mali yaptırım öngörülmüştür. Bunun yanı sıra, alacak ve borç bilgilerine ilişkin formların verilmemesi, ödeme talimatlarında zorunlu bilgilerin eksik ya da hatalı gösterilmesi ve taksi sipariş operatörlerinin belirlenen bilgileri süresinde veya doğru şekilde sunmaması hâllerinde de ayrı ayrı para cezaları uygulanmaktadır. Bu düzenlemeler birlikte değerlendirildiğinde, Azerbaycan Vergi Kanunu'nun, vergi idaresinin bilgiye zamanında ve doğru biçimde erişimini sağlamak amacıyla raporlama yükümlülüklerine büyük önem verdiği ve bu yükümlülüklerin ihlalini caydırıcı nitelikte mali yaptırımlarla karşılıklılandırdığı açıkça görülmektedir (AVK, Madde 57).

Azerbaycan Vergi Kanunu'nun 58–61. maddeleri, vergi gelirlerinin korunması amacıyla öngörülen para cezaları (mali yaptırımlar), faiz uygulamaları ve idarenin sorumluluğu bakımından ayrıntılı ve sistematik bir yaptırım rejimi ortaya koymaktadır. Bu çerçevede, verginin eksik beyan edilmesi veya hiç beyan edilmemesi suretiyle vergi tutarının azaltılması ya da bütçeye ödenmesi gereken verginin gizlenmesi hâlinde, kural olarak eksik veya gizlenen vergi tutarının %50'si oranında para cezası uygulanmakta; bu durumun mükellefin elektronik ortamda sunduğu bilgiler üzerinden tespit edilmesi hâlinde ise ceza oranı %25'e düşürülmektedir. Vergi idaresinde kayıt yükümlülüğünün yerine getirilmemesi, faaliyet yeri ve bilgilerinin bildirilmemesi, ayırt edici işaret olmadan yolcu taşımacılığı yapılması gibi usul ihlallerinde sabit tutarlı para cezaları öngörülmüş; bazı hâllerde bu cezalar mikro işletmeler ile diğer mükellefler arasında farklılaştırılmıştır. Katma değer vergisine tabi olduğu hâlde kayıt yaptırmadan faaliyette bulunulması veya KDV'nin süresinde ödenmemesi durumunda, ödenmesi gereken verginin %50'si oranında ağır para cezaları uygulanmaktadır. Nakit ve kayıtdışı işlemlerin önlenmesi amacıyla, yazar kasa ve POS cihazı kullanmadan satış yapılması, belge düzenine uyulmaması ve nakitsiz ödeme yükümlülüklerinin ihlali hâllerinde ise ihlalin tekrarı esas alınarak 1.000 manattan başlayıp 6.000 manata kadar çıkan artan para cezaları kabul edilmiştir. Ayrıca, kayıt dışı para ve mal hareketleri, belgesiz mal bulundurma, sahte veya emtiasız işlemler, zorunlu işaretleme ve bandrol kurallarının ihlali gibi filler için işlem tutarı veya mal bedeli üzerinden %10 ila %40 arasında değişen oranlarda ya da mal değerinin bir veya iki katı tutarında para cezaları öngörülmektedir (AVK, Madde 58). Vergilerin

süresinde ödenmemesi hâlinde ise, geciken her gün için ödenmeyen vergi tutarının %0,1'i oranında gecikme faizi uygulanmakta; buna karşılık fazla veya yersiz ödenen vergilerin geç iadesi durumunda mükellef lehine aynı oranda faiz ödenmesi kabul edilmektedir (AVK, Madde 59). Kanun, banka, kredi kuruluşları, elektronik para kuruluşları ve mali kurumlar bakımından da özel para cezaları öngörmüş; hesap bildirimlerinin yapılmaması, vergi idaresinin tahsil ve dondurma talimatlarının yerine getirilmemesi gibi hâllerde işlem tutarının %50'sine varan yaptırımlar benimsemiştir (AVK, Madde 60). Son olarak, vergi idaresinin ve görevli personelin hukuka aykırı işlem veya ihmalleri sonucunda mükelleflerin uğradığı zararların tazmin edileceği, haksız tahsil edilen vergi, ceza ve faizlerin başvuru üzerine belirli süre içinde iade edileceği ve kamu görevlilerinin şahsi sorumluluğunun bulunduğu açıkça hüküm altına alınmıştır (AVK, 61). Bu hükümler birlikte değerlendirildiğinde, Azerbaycan Vergi Kanunu'nun para cezaları yoluyla vergiye uyumu zorlayıcı güçlü bir mekanizma kurduğu, ancak aynı zamanda mükellef haklarını ve idarenin hukuki sorumluluğunu da dengeleyen bir yapı oluşturduğu görülmektedir.

2.7. Azerbaycan'da Uygulanan Vergiler

Azerbaycan Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı'na bağlı Devlet Vergi Hizmeti, vergi politikasının uygulanmasını ve vergi ile diğer devlet gelirlerinin tek bir mali ve bütçe politikası çerçevesinde devlet bütçesine zamanında ve eksiksiz olarak tahsil edilmesini sağlayan merkezi yürütme organı olarak faaliyet göstermektedir. Azerbaycan'da Vergi Servisi, 17 Haziran 1919 tarihinde Azerbaycan Halk Cumhuriyeti döneminde Parlamento kararı ile Maliye Bakanlığı'na bağlı Vergi Müfettişliği'nin kurulmasıyla faaliyete geçmiştir. 1920-1991 yılları arasında Azerbaycan, Sovyetler Birliği'nin bir parçası olduğundan, vergi düzenlemeleri Sovyetler Birliği'nin vergi kanunları çerçevesinde yürütülmüştür. Bağımsızlığın yeniden kazanılmasının ardından, Azerbaycan Cumhuriyeti'nde vergilerin ve diğer zorunlu ödemelerin tam ve zamanında tahsil edilmesini sağlamak, vergi mevzuatına uyumun devlet denetimi ve tüzel kişiler ile bireyler tarafından devlet fiyat disiplini üzerinde kontrolünün gerçekleştirilmesi amacıyla Maliye Bakanlığı bünyesinde bir vergi hizmeti oluşturulmuştur. Ekim 1991'de, kontrol sisteminin etkinliğini artırmak ve devlet vergi hizmetinin bağımsız çalışmasını sağlamak amacıyla söz konusu hizmet, Maliye Bakanlığı'ndan ayrılarak bağımsız bir organ olarak Devlet Vergi Müfettişliği şeklinde görev yapmaya başlamıştır. Daha sonra, Haydar Aliyev'in liderliği döneminde vergi sisteminde kapsamlı reformlar gerçekleştirilmiştir. 11 Şubat 2000 tarihli Cumhurbaşkanlığı kararı ile Devlet Baş Vergi Müfettişliği kaldırılmış ve yerine Vergi Bakanlığı kurulmuştur. Vergi Bakanlığı'nın kurulmasının ardından, cumhurbaşkanının

önerileri doğrultusunda vergi makamlarının yapısının modernizasyonu için hazırlıklar yapılmış, ileri dünya tecrübeleri incelenmiş, çeşitli yönetim modelleri analiz edilmiş ve sonunda vergi dairelerinin fonksiyonel yapısının uygulanması tercih edilmiştir. 2005 yılı, Azerbaycan vergi sistemi için niteliksel olarak yeni bir aşamanın başlangıcı olmuş ve Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in kararnamesiyle onaylanan “Azerbaycan Cumhuriyeti’nde Vergi İdaresinin İyileştirilmesi Devlet Programı (2005-2007)” uygulamaya konulmuştur. Vergi Bakanlığı, faaliyetlerinde yenilikçi teknolojilerin kullanımına geniş yer vermiştir. 2010 yılında hayata geçirilen “çevrimiçi büro” sistemi, e-devletin temel bileşenlerinden olan “vatandaş-devlet”, “iş-devlet” ve “iş-iş” ilişkilerini modern standartlara taşımıştır. 23 Ekim 2019 yılında Azerbaycan Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı’na bağlı Devlet Vergi Hizmeti, Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı’nın “Azerbaycan Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı’nın görev ve yapısının genişletilmesine ilişkin kararname ile kurulmuştur” (taxes.gov.az).

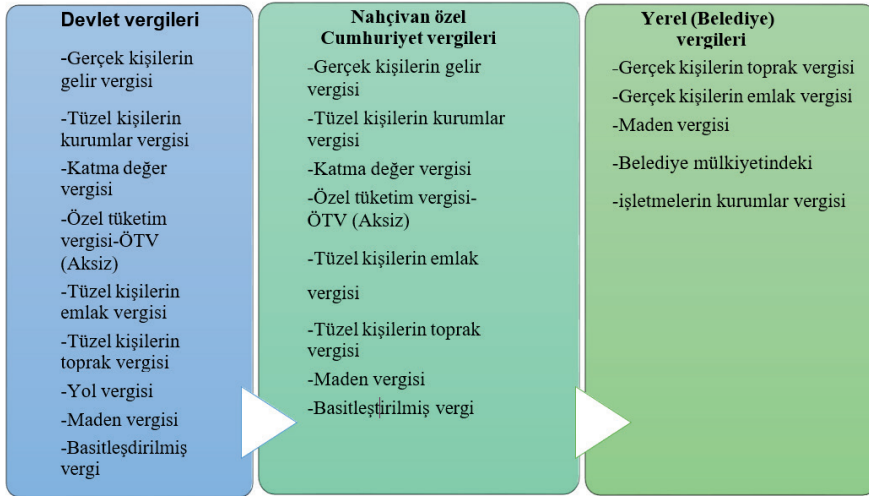

Figure 1: Azerbaycan Cumhuriyeti Vergi Sistemi

Kaynak: Azerbaycan Devlet Vergi Hizmeti, 2025

Yukarıda sistematik olarak ele aldığımız Azerbaycan vergi sisteminde uygulanan vergiler, üç ana başlık altında sınıflandırılabilir: gelir vergileri, mal ve hizmet vergileri ile servet vergileri. Devlet vergileri, bu Kanunla belirlenen ve Azerbaycan Cumhuriyeti topraklarında ödenmesi zorunlu olan vergileri ifade etmektedir. Özerk Cumhuriyet vergileri ise, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti sınırları içinde, söz konusu Kanuna uygun olarak tesis edilen ve Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti yasalarına göre ödenen vergileri kapsamaktadır. Yerel vergiler (belediye vergileri) ise, bu Kanun ve ilgili mevzuat çerçevesinde belirlenen, belediyelerin kararları doğrultusunda uygulanan ve belediyelerin yetki alanındaki topraklarda tahsil edilen vergilerdir (muhasib.az).

2.7.1. Gelir Üzerinden Alınan Vergiler

Azerbaycan'da gelir vergileri, gelir vergisi, kurumlar vergisi ve basitleştirilmiş vergi olmak üzere üç ana türden oluşmaktadır. Azerbaycan Cumhuriyeti'nde gelir vergisi 1 Ocak 1992 tarihinden itibaren uygulanmaktadır. Azerbaycan Vergi Kanunu'nda (AVK) gelir kavramı açık bir şekilde tanımlanmamış, yalnızca gelir unsurları belirtilmiştir. Ülkede ikamet eden bir vergi mükellefinin geliri, hem Azerbaycan Cumhuriyeti sınırları içinde hem de dışında elde ettiği bütün gelirleri kapsar. Öte yandan, ülkede ikamet etmeyen bir vergi mükellefinin geliri yalnızca Azerbaycan Cumhuriyeti kaynaklarından elde edilen gelirlerden oluşur. Gelirler şunları içermektedir (AVK, Madde 96-97):

- Ücretli çalışma ile elde edilen gelir;
- Ücretli çalışmaya bağlı olmayan faaliyetlerden elde edilen gelir;
- Vergiden muaf gelirler ile ana sermaye varlıklarının yeniden değerlendirilmesinden kaynaklanan artışlar hariç diğer bütün gelirler.

Ücretli çalışma ile elde edilen gelir çalışanın işverenden aldığı maaş, prim ve benzeri ödemelerdir. Ücretli çalışmaya bağlı olmayan faaliyetlerden elde edilen gelirler, serbest meslek, kira faiz ve yatırım gibi bağımsız faaliyetlerden sağlanan gelirleri içerir (AVK, Madde 97).

Azerbaycan Vergi Kanunu'nun 98. maddesi uyarınca ücretli çalışma ile bağlantılı olarak elde edilen gelir, gerçek kişi tarafından ücretli çalışma kapsamında sağlanan ücretin yanı sıra, bu çalışma karşılığında elde edilen her türlü ödeme veya menfaati ve ayrıca önceki ya da gelecekteki ücretli çalışmalardan doğan gelirleri kapsamaktadır. Aynı maddenin uygulanması bakımından gelirin tutarı, çalışanın elde ettiği gelirle bağlantılı olarak katlandığı giderler düşüldükten sonra kalan meblağ olarak kabul edilmektedir. Bu kapsamda, gerçek kişiye bankalararası kredi ihalesinde uygulanan faiz oranından daha düşük bir faiz oranı ile kredi verilmesi hâlinde, uygulanması gereken piyasa faiz oranı ile fiilen uygulanan düşük faiz oranı arasındaki fark; işveren tarafından çalışana mal, iş veya hizmet sunulması ya da hediye verilmesi durumunda söz konusu mal, iş veya hizmetlerin piyasa değeri; Kanun'un 119.2. maddesinde öngörülen giderler hariç olmak üzere çalışanın giderlerinin işveren tarafından karşılanması hâlinde ödenen tutar; çalışanın işverene olan borç veya yükümlülüğünün affedilmesi durumunda affedilen borç veya yükümlülük tutarı; işveren tarafından ödenen sigorta primleri; normatif hukuk düzenlemelerinde farklı bir değerlendirme yöntemi öngörülmemişse Kanun'un 14. maddesine göre belirlenen değer ve işveren tarafından çalışana verilen avansın yetkili idare tarafından belirlenen usule uygun şekilde geri iade edilmemesi hâlinde iade edilmeyen tutar gelir

olarak dikkate alınmaktadır. Buna karşılık, fiilî seyahat giderlerinin veya diğer iş amaçlı harcamaların karşılanması gelir sayılmamaktadır. Ayrıca, söz konusu tutar ve giderlere özel tüketim vergisi, katma değer vergisi ve değerlendirme konusu işlemlerle bağlantılı olarak işverenin ödemekle yükümlü olduğu diğer vergiler dâhildir. İşveren tarafından Kanun'un 109.3. ve 119.2. maddelerinde öngörülen giderlerin yapılması sonucunda elde edilen gelirler ise vergilendirilebilir gelir kapsamında değerlendirilmemektedir (AVK, Madde 98).

Vergi Kanunu'nun 99. maddesine göre ücretli çalışmaya dayanmayan faaliyetlerden elde edilen gelirler, ticari (girişimcilik) faaliyetlerden ve ticari olmayan faaliyetlerden sağlanan gelirlerden oluşmaktadır. Ticari faaliyetlerden elde edilen gelirler arasında, ticari faaliyet amacıyla kullanılan varlıkların devrinden elde edilen gelirler, ticari faaliyetin sınırlandırılmasına veya işletmenin kapatılmasına rıza gösterilmesi karşılığında elde edilen gelirler, sabit kıymetlerin devrinden doğan ve Kanun'un 114.7. maddesine uygun olarak gelir sayılan tutarlar ile Kanun'un 141. maddesine göre gelirden indirilen telafi edilmiş tutarlardan veya karşılıkların azalmasından doğan gelirler yer almaktadır. Ticari olmayan faaliyetlerden elde edilen gelirler ise faiz gelirlerini, temettüleri, taşınmazların kiraya verilmesinden elde edilen gelirleri, royalti gelirlerini, Kanun'un 98.2.4. maddesinde öngörülen istisnalar dışında vergi mükellefine bağışlanan borç tutarlarını, ticari faaliyet amacıyla kullanılmayan varlıkların devrinden doğan gelirleri, Kanun'un 98.2.2. maddesinde belirtilen istisnalar hariç olmak üzere bir takvim yılı içinde elde edilen hediye ve mirasları, ücret geliri dışında kalan ve mükellefin varlıklarının ilk değerinde artışı gösteren diğer gelirleri, hayat tasarruf sigortasında sigortalı tarafından ödenen veya lehine ödenen primler ile sigorta ödemeleri arasındaki farkı, özel noterler tarafından gerçekleştirilen noterlik işlemleri ve bu işlemlerle bağlantılı hizmetler karşılığında alınan ücretleri, avukatlık faaliyeti kapsamında sunulan hizmetler karşılığında elde edilen ücretleri, piyango ve spor bahislerinden elde edilen kazançları, arabuluculuk faaliyeti yürüten gerçek kişiler tarafından bu faaliyet kapsamında elde edilen ücret ve ödülleri ve son olarak "Özel İcra Memurları Hakkında" Kanun uyarınca özel icra memurlarına faaliyetleri karşılığında ödenen standart ve ek icra ücretlerini kapsamaktadır (AVK, Madde 99).

2.7.1.1. Gelir vergisi muafiyetleri

Azerbaycan Cumhuriyeti vergi mevzuatına göre, gerçek kişilerin elde ettikleri bazı gelirler gelir vergisinden istisna tutulmaktadır. Bu kapsamda, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin diplomatik temsilcilikleri ve konsolosluklarında görev yapan diplomatik hizmet personeline, "Diplomatik

Hizmet Hakkında” Azerbaycan Cumhuriyeti Kanunu’nun ilgili maddeleri uyarınca ödenen ödenekler, tazminatlar ve ek ödemeler ile diplomatik misyonlarda çalışan ve Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşı olmayan kişilerin ücretleri gelir vergisine tabi değildir. Ayrıca, Azerbaycan Cumhuriyeti mukimi olmayan kişilerin, mukim olmayan işverenler tarafından ödenen ve Azerbaycan’daki daimî temsilciliklerle bağlantısı bulunmayan işyeri gelirleri de vergiden muaftır. Takvim yılı içinde elde edilen hediyeler, maddi yardımlar, bir defalık ödenekler ve miraslar belirli parasal sınırlar dâhilinde istisna kapsamında değerlendirilmekte; eğitim, tedavi (yurt içi ve yurt dışı) ve sosyal amaçlı ödemeler için farklı üst limitler uygulanmakta ve bu istisnalar, söz konusu tutarların amacına uygun kullanıldığını gösteren belgelerin ibrazı şartına bağlanmaktadır. Vergi mükellefinin aile üyelerinden elde ettiği hediye, maddi yardım ve mirasların tamamı gelir vergisinden muaftır. Bunun yanı sıra, şehit ailelerine yapılan yardımlar ile Azerbaycan Cumhuriyeti’nin bağımsızlığı, egemenliği ve toprak bütünlüğü uğruna yürütülen askerî operasyonlar sonucunda engellilik durumu oluşan askerî personel ve sivil kişilere sağlanan maddi yardımlar belirlenen tutarlar çerçevesinde istisna edilmektedir. Geçici iş göremezlik ödeneği hariç olmak üzere devlet yardımları, karşılıksız devlet transferleri, devlet emekli maaşları, burslar, iş sözleşmesinin feshi veya çalışanın ölümü hâlinde yapılan yasal ödemeler ile devlet bütçesinden karşılanan tek seferlik ödemeler de gelir vergisine tabi değildir. Nafakalar, ana iş yerinden elde edilen ücret gelirlerinin kanunda belirlenen kısmı, girişimcilik faaliyetinde kullanılan mallar ve belirli istisnalar dışında taşınır malların elden çıkarılmasından elde edilen gelirler ile sigorta olayları kapsamında yapılan tazminat ödemeleri ve belirli şartları taşıyan sigorta primleri ve sigorta ödemeleri de gelir vergisi istisnası kapsamında yer almaktadır (AVK, Madde 102). Azerbaycan Cumhuriyeti’nin vergi kanunun 101’ci maddesine göre gelir vergisi Tablo 2.2’deki gibi belirlenmektedir.

Tablo 2. 1: Azerbaycan Cumhuriyeti’nde gelir vergisi tarifesı

Aylık gelirin tutarı	Vergi oranı
2500	%14
2500 fazla olursa	350 manat+2500 manat aşan miktarın %25i

Kaynak: Azerbaycan Cumhuriyeti Vergi Kanunu, m. 101

Petrol ve gaz sektöründe faaliyet göstermeyen ve özel sektöre bağlı mükelleflerde çalışan kişilerin istihdamından elde edilen aylık gelir vergisi, 1 Ocak 2026 tarihinden başlayarak Tablo 2.3’deki gibi hesaplanacaktır.

Tablo 2. 2: Azerbaycan Cumhuriyet'inde özel sektör gelir vergisi tarifesi

Aylık gelirin tutarı	Vergi oranı
2500 manata kadar	%3
2501 manat – 8000 manat aralığı	%10
8000 manattan fazla olursa	8000 manatı aşan miktarın %14'i

Kaynak: Azerbaycan Cumhuriyeti Vergi Kanunu, m. 101

2.7.2. Menfaat Vergisi

Azerbaycan'da klasik bir menfaat vergisi sistemi uygulanmaktadır. Azerbaycan Cumhuriyeti'nde mukim ve gayrimukim işletmeler ile girişimcilik faaliyetlerinden gelir elde eden kâr amacı gütmeyen kuruluşlar, kurumlar vergisinin mükellefleri arasında yer almaktadır. Elde edilen kâr üzerinden alınan bu vergi, menfaat vergisi olarak adlandırılmaktadır (AVK, Madde 103).

Mukim işletmeler bakımından vergilendirme objesi, elde edilen kârdır. Vergi mükellefinin bütün gelirleri; Azerbaycan Cumhuriyeti sınırları dışında bulunan daimi temsilcilikleri aracılığıyla elde ettiği gelirler ile Azerbaycan Cumhuriyeti sınırları dışında elde edilen temettü, faiz ve royalti (teltif ücreti) gelirleri (vergiden muaf tutulan gelirler hariç) ile bu Kanun'un "Gerçek kişilerin gelir vergisine ilişkin maddeler" bölümünde belirtilen, gelirden indirilebilen giderler (vergiden muaf gelirler için yapılan giderler hariç) arasındaki fark kârı oluşturur. Azerbaycan Cumhuriyeti vergi mevzuatı çerçevesinde, gayrimukim işletmelerin vergilendirilmesi faaliyetlerin niteliğine göre farklı esaslara bağlanmıştır. Buna göre, Azerbaycan'da daimi temsilcilik aracılığıyla faaliyette bulunan gayrimukim işletmeler, bu faaliyetler kapsamında elde ettikleri ve daimi temsilcilik ile ekonomik ve hukuki bağ içerisinde bulunan Azerbaycan kaynaklı gelirlerinden, söz konusu gelirlerin elde edilmesi amacıyla yapılan ve Kanun hükümlerine uygun olarak indirilebilen giderler düşüldükten sonra kalan safi kâr üzerinden kurumlar vergisine tabi tutulmaktadır. Buna karşılık, gayrimukimlerin daimi temsilcilik ile bağlantısı bulunmayan gelirleri, Kanun'da öngörülen hallerde gider indirimi yapılmaksızın kaynakta kesinti (stopaj) yoluyla vergilendirilmektedir. Ayrıca, daimi temsilcilik ile bağlantılı olmayan malvarlığının devrinden doğan gelirler bakımından, ilgili takvim yılı içinde Azerbaycan kaynaklı elde edilen toplam tutardan, bu gelirin elde edilmesiyle doğrudan ilişkili giderler düşüldükten sonra kalan kısım vergiye tabi tutulmaktadır (AVK, Madde 104).

Sabit kıymetlerin yeniden değerlendirilmesi sonucunda ortaya çıkan olumlu farklar ise kurumlar vergisinin vergilendirme objesi dışında bırakılmıştır. Öte yandan, pay senetleri ve iştirak paylarının elden çıkarılmasından doğan kazançların vergilendirilmesinde, halka arz edilmiş ve düzenlenmiş piyasalarda işlem gören paylar istisna tutulmak üzere, satış bedeli ile nominal değer veya net aktif değeri arasındaki fark esas alınmakta; fiili satın alma bedeli ve elden çıkarma ile bağlantılı diğer giderler gelirden indirilebilmektedir. Halka açık pay senetlerinin borsalarda satılması halinde ise vergilendirme objesini, satış bedeli ile alış bedeli ve ilgili giderler arasındaki fark oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra, avukatlık ortaklıkları ile arabuluculuk kuruluşları bünyesinde sunulan mesleki hizmetler kapsamında, ortaklık veya kuruluş adına tahsil edilmekle birlikte fiilen avukatlara ya da arabuluculara ödenmesi gereken tutarlar, ilgili ortaklık veya kuruluşların vergilendirilebilir gelirlerine dâhil edilmemektedir.

Menfaat vergisinin vergi dereceleri aşağıdaki gibidir (AVK, Madde 105):

- İşletmelerin elde ettikleri kâr üzerinden %20 oranında kurumlar vergisi alınır.
- Gayrimükimlerin daimi temsilciliğinin faaliyetiyle bağlantılı olmayan, ancak Azerbaycan kaynaklı elde edilen toplam gelirleri üzerinden (katma değer vergisi ve özel tüketim vergileri hariç olmak üzere), bu Kanun'un 125'inci maddesinde öngörülen oranlar esas alınarak vergi kesintisi yapılır.

Azerbaycan Cumhuriyeti vergi mevzuatı uyarınca, çeşitli ekonomik, sosyal ve stratejik amaçlar doğrultusunda belirlenen bazı gelirler kurumlar vergisinden muaf tutulmaktadır. Bu kapsamda, hayır kuruluşlarının girişimcilik faaliyetleri dışındaki gelirleri ile kâr amacı gütmeyen kuruluşların aldıkları karşılıksız transferler, üyelik aidatları ve bağışlar; uluslararası, devletlerarası ve hükümetlerarası kuruluşların girişimcilik dışı gelirleri vergilendirme kapsamı dışında bırakılmaktadır. Devlet iktidar organları, bütçe kuruluşları, yerel yönetimler ve devlet adına kurulan kamu tüzel kişilerinin, temettü, faiz ve girişimcilik faaliyetlerinden elde edilen gelirler hariç olmak üzere, faaliyet gelirleri de kurumlar vergisine tabi değildir. Ayrıca Azerbaycan Cumhuriyeti Merkez Bankası ve bağlı kuruluşları, Devlet Petrol Fonu, Mevduat Sigorta Fonu, Zorunlu Sigorta Bürosu ile ipotek kredilendirilmesi ve girişimcilere teminat sağlanması alanında faaliyet gösteren yetkili kamu kurumlarının gelirleri ve tüzüklerine uygun olarak tahsis edilen imtiyazlı kredilerden doğan faiz gelirleri muafiyet kapsamındadır (AVK, Madde 106).

Bu çerçevede; sigorta tazminatları (zarar yazılan tutarlar hariç), eğitim ve özel eğitim kurumlarının temettüye yönlendirilmeyen kârları, vergi borçlarının silinmesi sonucu elde edilen gelirler ile tüzel kişiler arasında bedelsiz varlık ve sabit kıymet devirleri kurumlar vergisinden istisna edilmiştir. Ayrıca petrol ve doğal gaz sektöründe arama, geliştirme, üretim paylaşımı ve ihracat altyapısına ilişkin anlaşmalar kapsamında gerçekleştirilen varlık devirleri ile sanayi ve teknoloji parklarının altyapı yatırımlarına yönlendirilen kâr payları da vergisel teşviklerden yararlanmaktadır. Teknoloji ve sanayi parklarında faaliyet gösteren rezident tüzel kişilerin ilgili faaliyetlerden elde ettikleri gelirler raporlama yılından itibaren 10 yıla kadar; yetkili makamlarca belirlenen sanayi parklarında faaliyet gösteren işletmelerin kârları ise 1 Ocak 2025'ten itibaren 6 yıl süreyle kurumlar vergisi dışında bırakılmıştır. Tarımsal üretim faaliyetlerinden elde edilen kârlar, satış dışı gelirler ve bu alandaki devlet sübvansiyonları belirli dönemler itibarıyla uzun süreli muafiyet kapsamına alınmış; okul öncesi eğitim kurumları ve çocuk yuvalarının gelirleri de benzer şekilde desteklenmiştir. Yatırım teşvik belgesi alan işletmelerin elde ettikleri kârların belirli bir oranı, kamu yararına çalışan bilim, eğitim, sağlık, spor ve kültür kuruluşlarına yapılan bağışlar ile kamulaştırma tazminatları vergiden istisna edilmiştir. Bunun yanında, uzun süre elde tutulan iştirak ve hisse senedi satış kazançlarının bir bölümü, mikro girişimler, start-up şirketleri ve KOBİ kümelenme yapılarının kârları ile inovasyon faaliyetlerinden doğan gelirler geçici muafiyetlerle desteklenmektedir. Öte yandan, kültür, medya, spor ve yenilikçi sanayilere yönelik düzenlemeler kapsamında sinema, tiyatro, müze ve film yapım faaliyetlerinden elde edilen kârların büyük bir kısmı vergiden muaf tutulmuş; Formula 1 ve Formula 2 organizasyonları ile COP29 etkinliği çerçevesinde doğan royalti ve hizmet gelirleri için de süreli muafiyetler getirilmiştir. Son olarak, kamu-özel iş birliği, yenilenebilir enerji projeleri ve sosyal sigorta fonlarının yatırım gelirleri uzun vadeli vergi istisnaları kapsamında değerlendirilerek mali sürdürülebilirlik ve yatırım ortamının güçlendirilmesi hedeflenmiştir (AVK, Madde 106.1.11-106.1.33).

2.7.3. Katma Değer Vergisi

Azerbaycan Cumhuriyeti'nde 1992 yılından itibaren Katma Değer Vergisi (KDV) uygulanmaya başlanmıştır. KDV, vergilendirilebilir ciro üzerinden hesaplanan vergi tutarı ile bu Kanun hükümlerine uygun olarak düzenlenen elektronik faturalara veya ithalatta KDV'nin ödendiğini gösteren belgelere dayanarak mahsup edilecek vergi tutarı arasındaki fark olarak tanımlanmaktadır (AVK, Madde 153). Ülkede mal, iş ve hizmetlerin sağlanması için uygulanan KDV oranı %18'dir. Bunun yanı sıra, Vergi Kanunu'nun 165. maddesinde öngörülen %0 oranı ile indirimli KDV

uygulamaları ve Vergi Kanunu'nun 164. maddesinde belirtilen durumlarda KDV'den muafiyet öngörülmektedir (Azerbaycan Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığına bağlı Devlet Vergi Hizmeti, 2021:1). Ayrıca, Azerbaycan Cumhuriyeti sınırları içinde üretilen tarım ürünlerinin perakende satışında KDV, ticari ek üzerinden hesaplanmakta olup, 1 Ocak 2022 tarihinden itibaren beş yıl süreyle hem yerli hem de yabancı menşeli tarım ürünlerinin toptan ve perakende satışlarında aynı yöntemle uygulanmaktadır. Bu düzenlemeler, hem KDV'nin hesaplanmasında şeffaflığı sağlamakta hem de tarım sektöründe vergi yükünün doğru şekilde belirlenmesine olanak tanımaktadır.

Madde 154'e göre KDV mükellefi, KDV mükellefi olarak kayıtlı olan veya kayıt yaptırmayı gereken kişidir. Kayıtlı olan kişiler, kayıt işleminin yürürlüğe girdiği andan itibaren, kayıt yaptırmayı gereken ancak henüz yaptırmamış olan kişiler ise yükümlülüğün doğduğu dönemi takip eden hesap döneminin başından itibaren vergi mükellefi sayılmaktadır. Ayrıca, Azerbaycan'a KDV'ye tabi malları ithal eden kişiler, söz konusu ithal mallar için KDV mükellefi olarak kabul edilirken, kayıt yaptırmadan iş yapan veya hizmet sunan ve Kanun'un 169. maddesine göre vergiye tabi olan yabancı kişiler de gerçekleştirdikleri iş veya hizmetler için mükellef sayılmaktadır. Madde 154.5 kapsamında, tüzel kişilik oluşturmada yürütülen ortak girişim faaliyetleri KDV açısından ayrı bir kişi olarak değerlendirilmekte ve bu faaliyetlerin muhasebe kayıtlarını tutan kişi ayrı bir mükellef olarak sayılmaktadır. Ayrıca, akzisli veya zorunlu işaretleme ile işaretlenmesi gereken malların üreticileri ve basitleştirilmiş bina inşaatı faaliyetinde bulunan kişiler ile Kanun'un 33.8-1 maddesinde belirtilen kişiler (daimi temsilcilikler hariç) KDV mükellefi olarak kabul edilmektedir (AVK, Madde 154).

Madde 155'e göre, ardışık 12 aylık dönemin herhangi bir ayında vergiye tabi işlemlerinin toplam tutarı 200.000 manatı aşan işletmeler, ayrıca Kanun'un 218.1 maddesinde belirtilen haklardan yararlanmayan toplu yiyecek-içecek faaliyetinde bulunan kişiler, Madde 157.3.1'de öngörülen tarihten itibaren 10 gün içinde KDV amaçlı kayıt başvurusu yapmakla yükümlüdür. Tek bir sözleşmeye tabi 200.000 manattan fazla işlem de KDV'ye tabi işlem sayılmakta ve işlemin yapıldığı güne kadar başvuru yapılması gerekmektedir. Madde 154.6'da belirtilen faaliyetleri yürüten kişiler, faaliyetlerini başlattıkları gün itibarıyla KDV amaçlı kayıt başvurusu yapmak zorundadır. Yabancı kişilerin Azerbaycan'da daimi temsilcilik aracılığıyla gerçekleştirdikleri mal sevkiyatı, iş veya hizmetler ise yalnızca bu temsilcilik üzerinden yapılan işlemler için vergiye tabi işlem olarak kabul edilmektedir. Ayrıca, tüzel kişilik oluşturmada yürütülen ortak girişimlerde muhasebe kaydını tutan kişi, katılımcıların

KDV mükellefi olduğu durumlarda kayıt başvurusu yapmakla yükümlüdür (AVK, Madde 155).

Madde 156, gönüllü kayıt uygulamasını düzenlemekte olup, KDV mükellefi olmak zorunda olmayan işletmeler Vergi Servisine gönüllü kayıt başvurusu yapabilirler. Bu kapsamda, 218.4.1 maddesinde belirtilen ve hizmet bedellerini nakitsiz olarak alan kişiler (taksi hizmeti verenler hariç) gönüllü kayıt hakkından yararlanabilirler. Madde 157'ye göre, zorunlu veya gönüllü KDV kaydı başvuruları ilgili yürütme organının belirlediği formata uygun yapılmalı, başvurudan itibaren 5 iş günü içinde Vergi Servisi mükellefi devlet siciline kaydederek kayıt bildirimini vermelidir. Bu bildirimde mükellefin adı, kayıt tarihi, VÖEN ve diğer ilgili bilgiler yer alır. Zorunlu kayıt durumunda kayıt, ardışık 12 aylık dönemde 200.000 manattan fazla işlem yapıldığında takip eden ayın birinci gününde, tek bir sözleşmeye tabi 200.000 manattan fazla işlemde işlemin yapıldığı gün itibarıyla, 154.6 maddesinde belirtilen faaliyetlerin başlangıcında ise faaliyet başladığı gün yürürlüğe girer. Gönüllü kayıtlar ise başvuru yapıldığı ayı takip eden hesap dönemi başında yürürlüğe girer. Vergi Servisi, sicil kayıtlarını tutmakla yükümlü olup, mükellef bilgilerinde değişiklik olduğunda gerekli düzeltmeleri yapar ve resmi talepler üzerine “KDV mükellefleri sicilinden örnek” verir (AVK, Madde 156).

Madde 158, kayıt iptali süreçlerini düzenlemekte olup, KDV'ye tabi işlemleri durduran mükellef veya 218.1.2 maddesinde belirtilen kişiler, iptal başvurusunda bulunmakla yükümlüdür. Kayıt iptali, işlemlerin tamamen durduğu gün yürürlüğe girer. 218.4.1 maddesinde belirtilen kişiler ise son kayıt tarihinden itibaren üç yıl geçtikten sonra istedikleri zaman kayıt iptali başvurusunda bulunabilirler. Önceki 12 aylık dönemde toplam vergiye tabi işlem tutarı 100.000 manatı aşmayan mükellefler ise son kayıt tarihinden itibaren bir yıl geçtikten sonra kayıt iptali başvurusunda bulunabilirler. Kayıt iptali başvurusu Vergi Servisine verildiği gün yürürlüğe girer ve Vergi Servisi iptal edilen mükellefi sicilden çıkararak kayıt bildirimini geri alır (AVK, Madde 158).

2.7.4. Aksiz Vergisi

Aksiz vergisi, tüketim vergisi türlerinden biri olup, ilgili malların satış fiyatına dahil edilen bir vergi niteliği taşır. Vergiden muaf tutulan ürünler dışında, Azerbaycan topraklarında üretilen veya ithal edilen kesilebilir mallar üzerinden özel aksiz vergisi tahsil edilir. Azerbaycan'da aksiz vergisinin uygulamasına 1 Ocak 1992 tarihinden itibaren başlanmıştır (AVK, Madde 182).

Madde 183'e göre, bu fasılda başka bir düzenleme öngörülmemişse, Azerbaycan Cumhuriyeti sınırları içinde aksizli malların üretimi veya ithalatıyla uğraşan bütün işletmeler ve gerçek kişiler ile Azerbaycan dışında doğrudan kendisi veya yüklenici aracılığıyla aksizli mallar üreten ve üretim yapılan yerde vergi mükellefi olarak kayıtlı olmayan Azerbaycan Cumhuriyeti ikametgâhına sahip kişiler aksiz vergisinin mükellefleridir. Müşterinin gönderdiği hammaddeden Azerbaycan'da üretim yapıldığı durumlarda, üretici veya yüklenici aksiz vergisinin mükellefi olup, söz konusu vergiyi müşteriden tahsil etmekle yükümlüdür. Ayrıca, aksizli malların üreticisi ve siparişçisi karşılıklı bağımlı rezident kişiler olduğunda, aksiz vergisinin ödenmesinden mal sahibi yani siparişçi sorumludur (AVK, Madde 183).

Madde 184'e göre, vergilendirme kapsamına giren işlemler şunlardır: Azerbaycan Cumhuriyeti sınırları içinde üretilen ve Mükerrer Maddeler 190.1.1–190.1.3'te belirtilen aksizli mallar dışında kalan diğer aksizli malların üretim tesisinin sınırlarından çıkarılması, Mükerrer Maddeler 190.1.1–190.1.3'te belirtilen aksizli mallar dışında kalan diğer ithal mallar için, Azerbaycan Cumhuriyeti Gümrük Kanununa uygun olarak aksizli malların gümrük kontrolünden çıkması ve Azerbaycan'da üretilen veya Azerbaycan'a ithal edilen Mükerrer Maddeler 190.1.1–190.1.3'te belirtilen aksizli mallar için zorunlu işaretin alınmasıdır. Bu maddenin amaçları doğrultusunda, üretim binalarına üretimin gerçekleştirildiği alandaki depolar, yardımcı depo alanları ve benzer diğer binalar dahildir (AVK, Madde 184).

Madde 185'e göre, vergilendirme bazası (vergiye tabi işlemin tutarı), Azerbaycan'da üretilen diğer aksizli mallar için üretim miktarı olarak belirlenir. Bu Mükerrer Maddeler 190.1.1–190.1.6 ve 190.1.13'te belirtilen ithal aksizli mallar için vergilendirilecek işlem miktarı, söz konusu malların miktarıdır. Mükerrer Maddeler 190.1.7–190.1.10'da belirtilen ithal aksizli mallar için vergilendirilecek işlem, motor hacmi üzerinden hesaplanır. Platin ithalatı için vergi, platin gramı başına, altın ve altından yapılan takı ve diğer ev eşyaları için altının bin ağırlık birimi üzerinden, işlenmiş, sınıflandırılmış, çerçevelenmiş ve sabitlenmiş elmaslar için ise karat üzerinden hesaplanır. İthal edilen kürk ve deri ürünlerinde vergilendirilecek işlem tutarı, Azerbaycan Cumhuriyeti Gümrük Kanununa göre belirlenen ve toptan satış fiyatının altında olmayan gümrük değeri üzerinden hesaplanır; bu tutara aksiz ve KDV dâhil edilmez (AVK, Madde 185).

Madde 188.1.1'e göre, bir gerçek kişinin kişisel kullanımı için izin verilen aksizli malların ithalatı aşağıdaki miktarlarla sınırlıdır:

- 1,5 litre alkollü içki
- litre enerji içeceği
- 200 adet sigara, 20 adet sigarillo ve 10 adet puro
- adet tek kullanımlık elektronik sigara, nargile ve bunların yerine geçen ürünler
- 100 adet yakılmadan solumaya yönelik tütün veya geri kazanılmış tütün ürünleri
- 100 gram çekmeli tütün, “homojenleştirilmiş” veya geri kazanılmış tütünler, çiğnenen veya buruna çekilen tütünler ve nargile için tütün ve tütün yerine geçen ürünler
- 50 mililitre elektronik sigara likiti
- 20 gram altın ve altından üretilmiş takı ve diğer ev eşyaları
- 0,5 karat işlenmiş, sınıflandırılmış, çerçevelenmiş ve sabitlenmiş elmas
- Azerbaycan’a araçla gelen kişiler için, söz konusu aracın teknik pasaportunda belirtilen yakıt deposu miktarı
- Takvim yılı içinde 1 adet mobil cihaz

Diğer istisnai durumlar ise şunlardır:

- Azerbaycan Cumhuriyeti sınırlarından transit olarak taşınan mallar
- Azerbaycan Cumhuriyeti Gümrük Kanunu’nun 192. ve 194. maddelerine göre malların geçici ithalatı
- Yeniden ihraç için tasarlanan ve teminatla sağlanan mallar
- Azerbaycan Merkez Bankası aktiflerine yerleştirilmek üzere ithal edilen platin, altın ve işlenmiş, sınıflandırılmış, çerçevelenmiş ve sabitlenmiş elmas ile Azerbaycan Devlet Petrol Fonu aktiflerine yerleştirilecek altın
- İlgili idarî makam tarafından verilen onay belgesine dayanarak Azerbaycan’da düzenlenen UEFA 2019 Avrupa Ligi finali ve UEFA 2020 Futbol Şampiyonası ile ilgili ithal edilen mallar
- 188.1.1 maddesi kapsamında, 2021 yılı 1 Ocak tarihinden itibaren 3–6 yıl süreyle ithal edilen platin, altın ve bunlardan üretilmiş takı ile işlenmiş, sınıflandırılmış, çerçevelenmiş ve sabitlenmiş elmaslar
- Motor hacmi 125 cm³’ü aşmayan motosikletlerin ithalatı, 2024 yılı 1 Ocak’tan itibaren 3 yıl süreyle

Tablo 2. 3: Minik otomobilleri ve otobüsler için vergi dereceleri

Vergilendirme konusunun adı	Aksizin oranları
Dinlenme veya spor amaçlı yatlar ve bu amaç için tasarlanmış diğer yüzer araçlar	Motor hacminin her santimetre küpü için - 6 manat
Motor kapasitesi 2000 santimetreküp olduğunda	Motor hacminin her santimetre küpü için - 0.30 manat
Motor kapasitesi 3000 santimetreküpe kadar olduğunda	Motor hacminin 2001-3000 santimetreküp kısmı için her santimetre küp için 600 manat + 5 manat
Motor kapasitesi 4000 santimetreküpe kadar olduğunda	Motor hacminin her santimetre küpü için 5600 manat + 3001-4000 santimetre küp - 13 manat
Motor kapasitesi 5.000 santimetreküpe kadar olduğunda	18600 manat + 4001-5000 santimetreküp motor hacminin her santimetre küpü için - 35 manat
Motorun hacmi 5000 santimetreküpten fazla olduğunda	53600 manat + 5000 santimetreküpten fazla motor hacminin her bir santimetre küpü için - 70 manat
Otobüsler için	
Motor kapasitesi 4000 santimetreküpe kadar olduğunda	Motor hacminin her santimetre küpü için - 2 manat
Motor kapasitesi 6000 santimetreküpe kadar olduğunda	Motor hacminin her santimetre küpü için 8000 manat + 4001 - 6000 santimetreküp - 4 manat
Motor kapasitesi 8000 santimetreküpe kadar olduğunda	Motor hacminin her santimetre küpü için 16000 manat + 6001 - 8000 santimetreküp - 6 manat
Motor kapasitesi 10000 santimetreküpe kadar olduğunda	28000 manat + motor hacminin her santimetre küpü için 8001 - 10000 santimetre küp - 8 manat
Motor kapasitesi 10000 santimetreküpten fazla olduğunda	10.000 santimetreküpten fazla motor hacmi için 44.000 manat + 10 manat santimetre küp

Kaynak: Azerbaycan Cumhuriyeti Vergi Kanunu

2.7.5. Emlak Vergisi

Tüzel kişilerin emlak vergisi Azerbaycan'da 1992 yılından itibaren uygulanmaya başlanmış olup, hukuki dayanağını Azerbaycan Vergi Kanunu'nun (AVK) 196. maddesi oluşturmaktadır. Vergilendirme konusu, işletmelerin bilançolarında yer alan bina, yapı, tesis ve ekipmanların yıllık ortalama değeridir. Bu verginin mükellefi, niteliği gereği tüzel kişilerdir ve vergilendirmede tam ve sınırlı mükellefiyet esasları uygulanmaktadır. Mukim olmayan şirketler bakımından ise vergilendirme, Azerbaycan'daki daimi

temsilciliklerinin bilançolarında yer alan ve kanunda öngörülen eşikleri aşan varlıkların yıllık ortalama değeri ile sınırlıdır. Tüzel kişiler için emlak vergisi oranı %1 olarak belirlenmiştir. Vergi matrahı, kurumun gayrimenkullerine ilişkin yıllık ortalama net değerin tespit edilmesi ve bu tutarın %1 oranı ile çarpılması suretiyle hesaplanmaktadır (AVK, Madde 196).

Tablo 2. 4: Tüzel Kişilerin Emlak Vergisi Dereceleri

Yaşayış alanları	Tüzel kişilerin özel mülkiyetinde olan konut dışı alanlar
Bakü	0,4
Gence, Sumgayıt şehri ve Abşeron bölgesi	0,3
Diğer iller (ilçeye bağlı iller hariç), ilçe merkezleri	0,2
Bölgeye bağlı şehir, yerleşim ve köylerde (Bakü ve Sumağayız şehirleri ile Abşeron bölgesinin yerleşim ve köyleri hariç)	0,1

Kaynak: Azerbaycan Cumhuriyeti Vergi Kanunu

Madde 196'ya göre, Vergi Kanunu'nun 197. maddesinde belirtilen vergilendirme konularına sahip olan gerçek kişiler ile işletmeler emlak vergisinin mükellefidir. Azerbaycan Cumhuriyeti sınırları içinde bulunan gerçek kişilere ait binalar, motorlu taşıtlar ile su ve hava taşıtları; ayrıca işletmeler ve bireysel girişimcilerin bilançolarında yer alan, Madde 197.1.1 kapsamı dışında kalan sabit kıymetlerin yıllık ortalama değeri emlak vergisinin konusunu oluşturmaktadır. Daimi temsilcilik aracılığıyla faaliyette bulunan yerleşik olmayan işletmeler için vergilendirme yalnızca temsilcilikle bağlantılı sabit kıymetlerle sınırlıdır. Madde 198'e göre, gerçek kişiler binaların metrekare esasına göre belirlenen oranlar üzerinden, su ve hava taşıtlarında ise motor hacmi veya piyasa değeri dikkate alınarak emlak vergisi öderler. İşletmeler ve bireysel girişimciler açısından ise, sabit kıymet değeri üzerinden yüzde 1 oranında emlak vergisi uygulanır (AVK, Madde 197-198).

Azerbaycan vergi mevzuatına göre aşağıdaki gruplar emlak vergisinden muaftır (AVK, Madde 199):

- Devlet kurumları, bütçe kuruluşları, Merkez Bankası, kamu tüzel kişileri ve engelli STK'ları emlak vergisinden muaftır.
- El sanatlarıyla uğraşan bireysel girişimcilerin atölyeleri ve bu amaçla kullanılan bina bölümleri vergilendirilmez.
- Emekliler, muvazzaf askerler ve bazı sosyal gruplar için konutlara ait emlak vergisinde indirim uygulanır.
- Çevre koruma, yangın güvenliği, sivil savunma, altyapı (yol, boru hattı, enerji iletim hatları vb.) ve girişimde kullanılmayan binek araçlar vergi matrahından düşülür.

- Eğitim, sağlık, kültür ve spor alanlarında kullanılan taşınmazlar için emlak vergisi avantajı sağlanır.
- Sanayi ve teknoloji parkları rezidentleri ile bu parkların yöneticileri belirli sürelerle emlak vergisinden muaftır.
- Tarımsal üretimle uğraşan gerçek ve tüzel kişiler, faaliyetlerinde kullandıkları emlaklar için uzun süreli muafiyetten yararlanır.
- Yatırım teşvik belgesi alanlar, yatırım kapsamında edinilen taşınmazlar için 7 yıl emlak vergisi ödemez.
- Mikro girişimciler ve KOBİ küme şirketleri belirlenen şartlarla emlak vergisinden muaf tutulur.
- Yenilenebilir enerji projeleri ve kamu-özel iş birliği projeleri kapsamında kullanılan emlaklar uzun vadeli vergi muafiyetine tabidir.
- Bazı bölgelerdeki otel ve sanatoryumlara ait taşınmazlar için geçici oran indirimi uygulanır.

2.7.5. Tüzel Kişilerin Toprak Vergisi

Toprak vergisi, toprak sahipleri ile toprağı kira veya diğer hukuki sebeplerle kullanan kişilerden, yürütülen faaliyetin sonuçlarına bakılmaksızın, toprak alanı esas alınarak her yıl sabit bir ödeme şeklinde alınır. Azerbaycan Cumhuriyeti sınırları içinde toprak mülkiyetine veya kullanım hakkına sahip olan yerleşik ve yerleşik olmayan gerçek kişiler ile işletmeler, bu hakları gösteren belgeleri aldıktan sonra bir ay içinde ilgili belediyede veya Vergi Servisinde kayıt yaptırmak zorundadır. Mülkiyetinde ya da kira veya benzeri hukuki dayanaklarla kullandığı toprak bulunan gerçek ve tüzel kişiler, söz konusu topraklar bakımından toprak vergisinin mükellefi olup, bu topraklar verginin konusunu oluşturmaktadır (AVK, Madde 203). Toprak vergisi Azerbaycan'da 1993 yılında Şubat ayından itibaren uygulanmağı başlamıştır.

İlgili vergilendirme ile bağılı bazı istisnalar ve muafiyet durumu aşağıdaki gibi sıralanmaktadır (AVK, Madde 207):

- Genel kullanıma ayrılmış yerleşim yeri arazileri.
- Devlet organları, bütçe kuruluşları, yerel yönetimler, Merkez Banka ve bağılı kurumlar, devlet adına kurulmuş tüzel kişiler (ticari amaçlı olmayan) ve Devlet Petrol Fonu arazileri.
- Kullanıma verilmemiş devlet, orman ve su fonu arazileri ile Hazar Denizi'nin Azerbaycan sektöründeki araziler.

- Devlet sınır şeritleri ve savunma amaçlı araziler.
- Teşvik belgesi alan tüzel kişiler ve girişimciler, belge tarihinden itibaren 7 yıl vergi muafiyeti.
- Sicile kaydedildikleri tarihten itibaren 7 yıl, küme faaliyetinde kullanılan arazi muafiyet.
- Ödeme gücünü kaybetmiş bankaların tasfiye/iyileştirilmesi kapsamında edinilen araziler, 1 Ocak 2019'dan itibaren 7-12 yıl vergi uygulanmaz.
- Mahkeme kararıyla iflas eden bankalar, iflas yılından itibaren arazi vergisi ödemez.
- Kredi karşılığında mülkiyetlerine geçen araziler, bilançoya alındığı yıldan itibaren 2 yıl muafiyet.
- Petrol ve gaz hariç maden arama/değerlendirme için kullanılan arazilerde, faaliyet yılının vergisi %75 azaltılır.
- İthal ikamesi yapan gıda üreticileri, araziye kullandıkları yıldan itibaren 7 yıl muafiyet.
- 1 Ocak 2023'ten sonra özelleştirilen devlet tüzel kişilerinin arazileri, özelleştirme süresince en fazla 3 yıl muafiyet.
- Özel ortak/proje şirketi ve yenilenebilir enerji üreticileri, sözleşme süresi boyunca, inşaat dahil en fazla 30 yıl muafiyet.
- Kayıtlı tiyatro, müze, senfoni orkestrası, film yapımı ve dublaj işletmeleri, 1 Ocak 2025'ten itibaren 5 yıl vergi muafiyeti.

Sanayi ve teknoloji parklarında faaliyet gösteren tüzel kişiler ile girişimciler, parkta kayıtlı oldukları yıldan itibaren 10 yıl süreyle arazi vergisinden muaftır. Ayrıca, yetkili organ tarafından belirlenen sanayi parkı faaliyetlerini yürütenler, 1 Ocak 2025 tarihinden itibaren 6 yıl boyunca park içinde kullandıkları araziler için vergi muafiyetinden faydalanır. Bunun yanı sıra, sanayi veya teknoloji parkları ile sanayi mahallelerinin yönetici kuruluşları veya operatörleri, bu alanlarda kullandıkları araziler için arazi vergisi ödemezler. Bu düzenlemeler, parkların teşvik edilmesi ve sanayi ile teknoloji yatırımlarının desteklenmesini amaçlamaktadır (AVK, Madde 207.3).

Bu Kanunun 206.1 ve 206.1-1'inci maddelerinde belirtilen topraklar hariç olmak üzere, toprak vergisi hesaplanırken arazi alanının her 100 metrekaarelik kısmı için aşağıdaki tabloda gösterilen vergi oranları uygulanır.

Tablo 2. 5: Toprak Vergisi Oranları (Her 100 Metrekaresine Göre)

Yerleşim bölgeleri	Sanayi, inşaat, ulaşım, iletişim, ticaret ev hizmeti ve diğer özel amaçlı topraklar (manatla)		Yerleşim fonlarının, bahçe alanları toprakları ve meyve bahçesi arsalarının kullanıldığı topraklar (manatla)	
	10000 m ² 'e kadar	10000 m ² 'den fazla olan kısım	10000 m ² 'e kadar	10000 m ² 'den fazla olan kısım
Bakü şehri, yerleşim yerleri ve köyleri	10	20	0,6	1,2
Abşeron bölgesinin Gence, Sumgayıt, Hırdalan şehirleri ve yerleşim yerleri ve Köyleri	8	16	0,5	1,0
Diğer şehirler ve ilçe Merkezleri	4	8	0,3	0,6
İlçeye bağlı şehirler, yerleşim yerleri ve köyler	2	4	0,1	0,2

Kaynak: Azerbaycan Cumhuriyeti Vergi Kanunu

2.7.6. Maden Vergisi

Azerbaycan Cumhuriyeti sınırları içerisinde, Hazar Denizi'nin Azerbaycan'a ait sektörü de dahil olmak üzere, yer altı kaynaklarının çıkarılmasından maden vergisi alınmaktadır. Bu verginin mükellefleri, Azerbaycan topraklarında yerin tükünden faydalı mineral ve madenleri çıkaran gerçek kişiler ve işletmelerdir. Vergilendirme açısından, Azerbaycan Cumhuriyeti sınırları içinde, Hazar Denizi'nin ülkeye ait sektörü dahil olmak üzere, çıkarılan bütün yer altı kaynakları vergilendirme objesi olarak kabul edilmektedir (AVK, Madde 213).

Tablo 2. 6: Maden Vergisi Oranları

Maden vergisine tabi madenlerin adı	Maden vergisi oranları (yüzde olarak)
Ham petrol	26
Ham gaz	20
Cevher mineralleri: - her türlü metal	3

Kaynak: Azerbaycan Cumhuriyeti Vergi Kanunu

Tablo 2. 7: Topraktan çıkarılan aşağıdaki mineral türlerine bağlı olarak madencilik vergisi

Madem vergisine tabi yeraltı kaynaklar	Madem vergisi oranları(manatala)
Metalik olmayan mineraller	
Seolit	1,0
Barit	1,0
Çakıl taşı	2,0
Hafif dolgu maddelerinin üretimi için(keramzit,akloporit)	1,0
Bentonit kili	1,0
Kerpiç-kiremit killeri	1,0
Volkan külü ve pezma	1,0
Kvars kumları	1,0
İnşaat kumları	1,0
Çimento hammeddesi(kireç taşı,mergel,kil,volkan külü)	1,0
Yüzlük taşlar(mermer,gabbro,tuflar,travertin,mermerleşmiş kireç taşı)	1,0
Değerli ve yarım değerli süs taşları	6,0
Tuz	6,0
İyot-bromlu sular	0,04
Minerali sular	10,0

Kaynak: Azerbaycan Cumhuriyeti Vergi Kanunu

Azerbaycan Cumhuriyeti sınırları içerisinde yer altından çıkarılan ham petrol için maden vergisi oranı, her ton başına 12 manat olarak belirlenmiştir. Doğal gaz ve kondensat için ise, her bin metre küp başına 15 manat olarak uygulanır. Yer altından çıkarılan metal cevherleri (bütün metal türleri) için maden vergisi oranı, söz konusu cevherlerin toptan satış fiyatının %3'ü olarak tespit edilir. Ham petrol ve gaz dışındaki diğer faydalı mineral ve madenler için, vergi mükellefi tarafından hesaplanan maden vergisi tutarı, ilgili yıl boyunca çıkarılan madenlerin bulunduğu araziler için ödenmiş arazi vergisi tutarını aşmamak kaydıyla, takvim yılının son hesap döneminde düşülür. Bu düzenleme, maden vergisi ile arazi vergisi arasındaki hesaplamanın dengeli ve adil bir şekilde yapılmasını sağlamaktadır.

2.7.7. Yol Vergisi

Azerbaycan Cumhuriyeti topraklarına giren veya Azerbaycan Cumhuriyeti topraklarından transit geçen ve yabancı devletlerde kayıtlı olan motorlu taşıtların sahipleri veya bu taşıtları kullanan kişiler ile Azerbaycan Cumhuriyeti topraklarında otomobil benzini, dizel yakıt ve sıvı gazın üretimi veya ithalatı ile uğraşan kişiler yol vergisi ödeyenlerdir (AVK, Madde 209-210). Yol vergisi 1996 yılından itibaren uygulanmağa başlamıştır. Yol vergisi oranları ilgili tablolarda gösterilmiştir.

Tablo 2. 8: Binek otomobiller için motor hacmine ve Azerbaycan Cumhuriyeti topraklarında kalma süresine göre yol vergisi

Ülke arazisinde kalma Süresi	Motor gücü 2000 cm3 'e kadar	Motor gücü 2000-4000 cm3 arası	Motor gücü 4000 cm3'den fazla
1 aya kadar	15 USD	20 USD	40USD
3 aya kadar	30 USD	40USD	60USD
1 yıla kadar	40 USD	80USD	120USD
1 yıldan yukarı	40 USD+1 yıldan fazla kalan her gün için 0,5 USD	80 USD+ 1 yıldan fazla kalan her gün için 0,6 USD	120USD +1 yıldan fazla kalan her gün için 1,2 USD

Kaynak: Azerbaycan Cumhuriyeti Vergi Kanunu

Tablo 2. 9: Otobüs koltuk sayısına ve Azerbaycan Cumhuriyeti topraklarında kalış süresine göre yol vergisi

Ülke arazisinde kalma süresi	Koltuk sayısı 12 kadar olduğunda	Koltuk yerlerinin sayı 13-30 kadar olduğunda	Koltuk yerlerinin sayı 31 den fazla olduğunda
1 gün için	15 USD	20 USD	25 USD
1 haftaya kadar	30 USD	40 USD	50 USD
1 aya dek	100 USD	140 USD	175 USD
3 aya dek	300 USD	400 USD	500 USD
1 yıla kadar	1050 USD	1400 USD	1750 USD
1yıldan yukarı	1050 USD +1 yıldan fazla kaldığı he gün için 12 USD	1400 USD+ 1 yıldan fazla kaldığı her gün için	1750 USD+ 1 yıldan fazla kaldığı her gün için 20 USD

Kaynak: Azerbaycan Cumhuriyeti Vergi Kanunu

Tablo 2. 10: Kamyon, treyler ve yarı römorklar için dingil sayısına ve Azerbaycan Cumhuriyeti topraklarında kalış süresine göre yol vergisi

Ülkede kalma süresi	4 aya kadar olduğunda	4 aya ve daha fazla olduğunda
1 ay için	20 USD	30 USD
1 haftaya kadar	40 USD	80 USD
1 aya kadar	140 USD	280 USD
3 aya kadar	400 USD	800 USD
1 yıla kadar	1400 USD	2800 USD
1 yıdan yukarı	1400 USD+1 yıldan fazla kaldığında her gün için 15 USD	2800USD+1yıldan fazla kaldığı her gün için 30 USD

Kaynak: Azerbaycan Cumhuriyeti Vergi Kanunu

Azerbaycan Cumhuriyeti topraklarına giren, topraklarından transit geçen veya topraklarını terk eden ve yabancı devletlerde kayıtlı olan motorlu taşıtlar ile Azerbaycan Cumhuriyeti topraklarında üretilerek iç tüketime yönlendirilen (toptan satılan) veya Azerbaycan’a ithal edilen otomobil benzini, dizel yakıt ve sıvı gaz için yol vergisi, araçların türü, motor hacmi, Azerbaycan topraklarında kaldıkları süre, koltuk sayısı, aks sayısı, araç ve yükün toplam ağırlığı ile Azerbaycan topraklarında kat edilen mesafe dikkate alınarak belirlenen oranlar üzerinden hesaplanır (AVK, Madde 211.1.1.4).

Azerbaycan Cumhuriyeti ile yabancı devletler arasında geçerli olan hükümetler arası uluslararası karayolu anlaşmaları çerçevesinde, belirlenen kontenjanlar dahilinde değiş tokuş edilen “İzin” belgeleri ile Azerbaycan topraklarına giren ve yabancı devletlerde kayıtlı olan motorlu taşıtlar için yol vergisi ödemelerinde muafiyetler öngörülmüşse, bu araçlar ülkeye giriş tarihinden itibaren 30 gün sonra, ülkede ek olarak kaldıkları süreye bağlı olarak, Mükerrer Maddeler 211.1.1.2 ve 211.1.1.3’e uygun şekilde yol vergisine tabi tutulurlar (AVK, Madde 211).

Azerbaycan Cumhuriyeti topraklarında üretilip iç tüketime yönlendirilen (toptan satılan) otomobil benzini, dizel yakıt ve sıvı gaz için yol vergisi her litre başına 0,02–0,07 manat olarak hesaplanır ve toptan satış fiyatına (KDV ve akçiz dahil) eklenir. İthal edilen otomobil benzini, dizel yakıt ve sıvı gaz için yol vergisi ise her litre başına 0,07 manat olup, Azerbaycan Cumhuriyeti Gümrük Kanunu’na göre belirlenen ve toptan satış pazar fiyatından düşük olmayan gümrük değeri (ithalat vergisi, akçiz ve KDV dahil) üzerinden eklenir. Bu maddede belirlenen yol vergisinin devlet bütçesi içerisindeki dağılımı, ilgili yürütme organı tarafından belirlenen yetkili kurum tarafından yapılır.

Yabancı devletlerin yük taşımacılığı yapan otomobil, treylerli ve yarı-treylerli araçları, ilgili yürütme organı tarafından belirlenen kurumun düzenlemelerine göre 1 Ocak 2025’ten itibaren 2 yıl süreyle yol vergisinden muaf tutulur. Bu kapsamda, yükler demiryolu ile taşındığında, Azerbaycan topraklarındaki ilgili kurum tarafından belirlenen son demiryolu istasyonunda yabancı araçlara aktarılır ve en yakın gümrük sınır kapısından diğer ülkeye taşınır. Benzer şekilde, yabancı yük araçları ile taşınan yükler, başka bir devletin topraklarından Azerbaycan Cumhuriyeti’ndeki ilgili kurum tarafından belirlenen ilk demiryolu istasyonuna en yakın gümrük sınır kapısından geçirilerek taşındığında da yol vergisinden muafiyet uygulanır (AVK, Madde 212).

Bu düzenlemeler, yıllar, tutarlar ve kapsam açısından açıkça belirtilmiş olup, hem uluslararası taşımacılığı hem de yerli yakıt üretimi ve ithalatını kapsayan yol vergisi uygulamalarını sistematik hale getirmektedir.

2.7.8. Sadeleştirilmiş Vergi

Azerbaycan Cumhuriyeti'nde basitleştirilmiş vergi mükellefi olma hakkı, belirli kriterleri sağlayan kişilere tanınmıştır. Bu verginin temel amacı, küçük işletmeler ve özel girişimciler için vergi hesaplama ve ödeme sürecini basitleştirmektir. Buna göre, öncelikle, bu Kanun'un XI. bölümündeki hükümler dikkate alınarak, KDV amaçları için kayıtlı olmayan ve ardışık 12 aylık dönemin herhangi bir ayında vergiye tabi işlemlerinin hacmi 200.000 manat veya daha az olan kişiler ile ardışık 12 aylık dönemin herhangi bir ayında vergiye tabi işlemlerinin hacmi 200.000 manattan fazla olan ve ticaret veya toplu tüketim hizmetleri ile uğraşan kişiler bu hakkı elde eder. Vergiye tabi işlemlerin hacmi belirlenirken, mükellefin perakende ticaret faaliyetleri ve Vergi Servisinde kayıtlı olmayan kişilere sağladığı hizmetler üzerinden POS terminali ile yapılan nakitsiz ödemeler esas alınarak 0,5 katsayı uygulanır (AVK, Madde, 218).

Basitleştirilmiş vergi mükellefi olma hakkına sahip olan mükellefler, bu Kanun'un 218.4. maddesinde belirtilen istisnalar hariç, her yıl 20 Nisan'a kadar ilgili beyannameyi veya bu haklardan yararlanmayacaklarını yazılı olarak bağlı bulundukları Vergi Servisine sunmak zorundadır. Bu süre içerisinde beyanname veya yazılı bildirim sunulmadığında, Vergi Servisi mükellefin bir önceki yıl için seçtiği yöntemi uygular. Yıl içerisinde yeni faaliyete başlayan mükellefler ise, vergi kaydı için başvuru dilekçesinde belirttikleri yöntemi uygulalar. KDV kaydı iptal edilen mükellefler, faaliyetlerini 218.1.1. maddesine uygun olarak veya gelir (kar) vergisi mükellefi olarak sürdürmek üzere başvuruda bulunabilirler. Buna ek olarak, 218.1.2. maddesinde belirtilen kişilerin vergilendirilen işlemlerinin toplam tutarı, önceki tam 12 aylık dönemde 100.000 manattan fazla değilse ve mükellef bu rejimde en az 1 yıl faaliyet göstermişse, istediği zaman faaliyetini 218.1.1. maddesine uygun veya gelir (kar) vergisi mükellefi olarak sürdürmek üzere başvurabilir (AVK, Madde 218.1.1.)

218. maddeye göre, bazı gelir ve işlemler vergiden istisna tutulmuş veya muafiyet kapsamında değerlendirilmiştir.

- Tarım Ürünleri Üreticileri: Kendi ürettikleri tarım ürünlerinin satışından elde edilen hasılat için, 1 Ocak 2014'ten itibaren 10–13 yıl süreyle vergi muafiyeti.
- Devlet Borçlarının Silinmesinden Elde Edilen Gelir: Kanunla belirlenen hallerde devlet bütçesine olan vergi borçlarının silinmesinden elde edilen gelirler vergiye tabi değildir.
- Dividend Gelirleri: Gider ve gelirlerin kayıtlarını tutan, KDV amaçları için kayıtlı olmayan ve ardışık 12 ayda işlem hacmi

200.000 manata kadar olan bir işletmenin kurucusu, hissedarı veya pay sahiplerine ödenen temettüleri vergi muafiyetindedir.

- Gerçek kişiler tarafından en az 3 yıl boyunca ikamet edilen konut alanlarının teslimi.
- Yıkılan bina yerine inşa edilen yeni konutun teslimi, eski konut alanı esas alınarak ve fazla alanın %20'si dikkate alınarak muafiyete tabidir.
- 30 m²'ye kadar özel mülkiyete sahip konut alanları vergi muafiyetine dahildir.
- Sadece bir konut sahibi olan kişinin, ikamet süresi ve abonelik belgeleri doğrultusunda muafiyet uygulanır.
- Lotarya Gelirleri: Satıcı ile yapılan sözleşme veya talimat çerçevesinde, bütün aşamalarda acente olarak gerçekleştirilen lotarya satış gelirleri muafiyettedir.
- Medya Gelirleri: Audiovizual medya hariç, medya kuruluşlarının faaliyetlerinden elde edilen gelirler ve ilgili kurum tarafından verilen maddi yardımlar, 1 Ocak 2023'ten itibaren 3–6 yıl süreyle vergi muafiyetindedir.
- POS-Terminal Ödemeleri İle İlgili Güzellik: Perakende satış ve toplu tüketim faaliyetlerinde bulunan basitleştirilmiş vergi mükellefleri, 1 Ocak 2019'dan itibaren 3 yıl süreyle, POS-terminal üzerinden yapılan nakitsiz ödemelerin toplam hasılatındaki payına göre hesaplanan verginin %25'i oranında indirimden yararlanır.

Azerbaycan mevzuatına göre, 218.4. maddede belirtilen faaliyetler ile 218.1.2. maddede yer alan mükellefler hariç, basitleştirilmiş vergi, mükelleflerin malların satışı, işlerin yapılması veya hizmet sunulmasından elde ettiği gelirler ile satış dışı gelirler üzerinden %2 oranında hesaplanır. 218.1.2. maddede belirtilen kişiler için ise basitleştirilmiş vergi, 219.1. maddede belirlenen vergi objesi üzerinden %8, halka sunulan hizmetler için POS-terminal ile yapılan nakitsiz ödemeler üzerinden ise 1 Ocak 2026'dan itibaren 3 yıl süreyle %6 olarak hesaplanır. Nakitsiz ödemeler, kontrol-kasa cihazları ile entegre edilmiş POS-terminal sistemi üzerinden yapılmalıdır. Bu düzenleme, vergi yükünü basitleştirirken dijital ödeme sistemlerinin kullanımını teşvik etmeyi amaçlamaktadır (AVK, Madde 218.4).

Tablo 2. 11: Karayoluyla yolcu ve yük taşımacılığı yapan mükellefler için basitleştirilmiş vergi oranları

Ulaşım türü	Sadeleştirilmiş verginin uygulandığı ölçü birimi	Sadeleştirilmiş verginin aylık miktarı(manatla)
Koltuk sayısına göre yolcu taşımacılığı (taksiler hariç):	1 oturma yeri için	1,8
Taksi ile yolcu Taşımacılığı	1 arac için	9,0
Yük taşıma	yük kapasitesi için (ton başına)	1,0

Kaynak:Azerbaycan Cumhuriyeti Vergi Kanunu

Azerbaycan mevzuatına göre, yolcu ve yük taşıyan vergi mükellefleri için basitleştirilmiş vergi, taşımacılığın türüne ve gerçekleştirildiği bölgeye göre belirlenir. Buna göre, Bakü şehri (köy ve kasabalar dahil) ile ülkenin diğer yerleşim birimleri arasında taşımacılık yapanlar için 2,0, Abşeron ilçesi, Sumgayıt ve Gence şehirleri ile bu şehirler dışındaki yerleşim birimleri arasında taşımacılık yapanlar için 1,5, diğer şehir ve ilçeler ile bu bölgeler dışındaki yerleşim birimleri arasında taşımacılık yapanlar için 1,0 katsayı uygulanır. Ayrıca, otomobil taşımacılığında (taksi hariç) araçlardaki oturma kapasitesi, taşıtların kayıt belgelerine göre esas alınır. Bu uygulama, bölgesel farklılıkları ve araç kapasitesini dikkate alarak adil bir vergi hesaplaması sağlamayı amaçlamaktadır.

2.7.9. Yerel Vergiler

Yerel vergiler, Azerbaycan mevzuatında ve ilgili kanunlarda belirlenen, belediyelerin kararları doğrultusunda uygulanan ve belediyelerin yetki alanlarında ödenen vergiler olarak tanımlanır. Bu kapsamda, gerçek kişilerin 206.1-1 ve 206.3 maddelerine göre hesaplanan arsa vergisi, 198.1 maddesine göre belirlenen emlak vergisi ve belediye mülkiyetindeki işletmelerin kazanç vergisi yerel vergiler arasında yer alır. Yerel vergilerin hesaplanması ve ödenmesi usulleri, vergi mükellefleri ile belediyelerin vergi dairelerinin hak ve yükümlülükleri, vergi denetim yöntemleri, vergi mevzuatının ihlaline ilişkin sorumluluklar ve belediye vergi dairelerinin veya yetkililerinin eylem ve ihmallerine karşı şikâyet süreçleri ilgili kanunlarla düzenlenir (AVK, Madde 8).

Vergi mevzuatında belirlenen sınırlar içinde, belediyeler kendi yetki alanlarında vergi mükelleflerinin farklı kategorilerini yerel vergilerden tamamen veya kısmen muaf tutabilir, vergi oranlarını azaltabilir. Ayrıca, belediyeler tarafından uygulanan diğer zorunlu ödemeler de ilgili kanunlarla belirlenir. Bu düzenlemeler, yerel vergilendirme sürecinin şeffaf, sistematik ve mevzuata uygun şekilde yürütülmesini sağlamayı amaçlar.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AZERBAYCAN VERGİ SİSTEMİNİN TEMEL SORUNLARI VE EKONOMİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNİN ÖLÇÜLMESİ

Azerbaycan'da vergilendirme alanında karşılaşılan temel sorunlar arasında; vergi tabanının darlığı, denetim mekanizmalarının yetersizliği, vergi bilinci ve vergi kültürünün yeterince gelişmemiş olması ile kayıt dışı ekonominin yaygınlığı ön plana çıkmaktadır. Bu unsurlar, vergi gelirlerinin sürdürülebilirliğini ve etkinliğini olumsuz yönde etkilemekte, kamu maliyesinin güçlendirilmesini zorlaştırmaktadır. Söz konusu yapısal sorunlar, vergi sisteminin etkin işleyişini sınırlandırmakta ve mali disiplinin sağlanması önünde önemli engeller oluşturmaktadır. Bu bölümde, Azerbaycan'da vergilendirme sürecini olumsuz etkileyen bu başlıca sorunlar, nedenleri ve ekonomik sonuçlarıyla birlikte sistematik bir biçimde ele alınacak ve her bir unsur ayrı başlıklar altında ayrıntılı olarak değerlendirilecektir. Bunun yanı sıra, bu bölümde vergi sistemine ilişkin yapısal sorunların değerlendirilmesine ek olarak, vergi türleri arasındaki ilişkilerin ortaya konulması amacıyla korelasyon analizlerine yer verilmiş; vergi gelirlerinin kamu bütçesi içerisindeki yeri ve gayrisafi yurt içi hasıla (GSYİH) içindeki payı gibi temel göstergeler üzerinden ayrıntılı analizler yapılmıştır. Bu analizler aracılığıyla, Azerbaycan'da vergi gelirlerinin ekonomik büyüme ve kamu maliyesi üzerindeki etkileri bütüncül bir çerçevede değerlendirilmiştir.

3.1. Vergi Tabanının Dar Olması

Bir devletin bir ülkede toplayabileceği maksimum vergi miktarı, her şeyden önce vergilendirilebilir kaynakların mevcudiyetine bağlıdır. Bu çerçevede, bir ülkede uygulanan vergi sisteminin vergilendirilebilir bütün ekonomik unsurları kapsayacak nitelikte olmaması, söz konusu ülkede vergi matrahının dar olduğunu gösterir. Öte yandan, mevcut vergi sisteminin vergilendirilebilir ekonomik unsurların tamamını kapsamaması mümkün olmakla birlikte, vergi idaresinin bu unsurların tamamını etkin biçimde vergilendirememesi durumunda da vergi matrahı fiilen daralır (Pehlivan ve Öz, 2000: 145). Gelişmekte olan ülkelerde kişi başına düşen gelir ile toplam vergi geliri arasında pozitif bir ilişkinin bulunduğu ifade edilir (Tanzi, 1987: 205). Ülkelerde ekonomik büyüme ve kalkınma süreci ilerledikçe vergi tabanı genişlemekte; buna paralel olarak ekonomik gelişmişlik düzeyinin artması, vergi gelirlerinin toplam gelirler içindeki payının yükselmesine katkı sağlar. Vergilendirme potansiyelinin tam olarak kullanılamaması ise

toplam vergi gelirlerinin düzeyini sınırlandırmakta ve bu durum ekonomik gelişme sürecini olumsuz yönde etkilemektedir (Ekici, 2009: 208).

Azerbaycan vergi sistemine yönelik önemli eleştirilerden biri, vergi matrahının yetersiz oluşudur. Ülkede vergi matrahının sınırlı olmasının çeşitli nedenleri mevcuttur. Bu durumu açıklamak gerekirse, vergi matrahının büyüklüğü, ülkedeki mükellef sayısının seçmen sayısına oranı veya kayıt dışı ekonominin Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH) içindeki payı ile ölçülebilir. Her iki kriter açısından da Azerbaycan'daki durumun tatmin edici olmadığı görülmektedir. Ülkede seçmen sayısı yaklaşık 4,9 milyon olmasına karşın, mükellef sayısı yalnızca 291.062 düzeyindedir. Bunun yanı sıra, kayıt dışı ekonominin GSYİH içindeki payı %60'a ulaşmaktadır. Bu göstergeler, vergi tabanının daralmasına yol açmaktadır. Vergi tabanının daralmasına katkıda bulunan bir diğer etken ise vergi muafiyet ve istisnalarının geniş kapsamlı uygulanmasıdır. Söz konusu durum, vergilendirmede yeterlilik ilkesine aykırılık teşkil etmekte ve vergi tabanının genişletilmesini engellemektedir (Bagirzade, 2008: 9-16).

3.2 Yetersiz Vergi Denetimi

Bir devletin finansal ve bütçe sisteminin oluşumunun temel önkoşulu, mali kaynakların etkin bir şekilde birikimidir. Bütçenin ana gelir kaynağı, tahsilat düzeyi vergi mükelleflerinin disiplinine bağlı olan vergilerdir. Vergi idareleri, vergilerin tam ve zamanında tahsilini sağlamak amacıyla kapsamlı vergi denetimi mekanizmalarını işletmektedir. Kontrol kavramı, geniş anlamıyla hukukun üstünlüğünün sağlanmasına yönelik özel bir araç olarak değerlendirilebilir. Vergi kontrolü ise, vergi mükelleflerinin kayıtları ve vergilendirme nesneleri ile birlikte vergi mevzuatına uygunluk üzerinde bütüncül ve sistematik bir denetim sürecini ifade etmektedir (Mammadov, 2010:218).

Gelişmiş piyasa ekonomileri ile Azerbaycan deneyimi, vergi kaçakçılığına karşı mücadelede metodolojik olarak belirlenmiş stratejilerin uygulanmasının zorunluluğunu bir kez daha ortaya koymaktadır. Gelişmiş ülkelerde, vergi yükümlülüklerini yerine getirmeyerek gelirlerini saklayan ekonomik aktörlerin tespitinden sorumlu özel vergi organları bulunmaktadır. Bu faaliyetler, geniş anlamda vergi denetimi disiplini içerisinde değerlendirilmeli ve vergi dairelerinin elde ettiği bilgilerin doğruluğunu teyit etmek için bilimsel ve yöntemsel araçlardan yararlanmayı içermelidir. Dolayısıyla vergi kontrolü, yalnızca mevzuata uygunluğun denetimi ile sınırlı kalmayıp; ekonomik aktörlerin faaliyetleri hakkında yanlış veya eksik bilgi beyanlarını tespit etmeyi, söz konusu bilgilerin doğruluğunu analiz etmeyi ve dolaylı vergi belirleme teknikleri aracılığıyla daha güvenilir ve nesnel veriler üretmeyi kapsamaktadır (Kalbiyev, 2011: 38).

Azerbaycan'da vergi denetimi, Vergi Kanunu ve Gümrük Kanun'unda öngörülen düzenlemeler çerçevesinde Vergi Bakanlığı ve Gümrük Komisyonu tarafından yürütülmektedir. Bununla birlikte, tarım dışı ekonominin kayıt altına alınmasında uygulanan kontrol mekanizması yetersiz kalmaktadır. Mevcut kontrol sisteminin temel sorunları arasında, vergi idaresinin vergi kaçakçılığını önlemedeki etkinliğinin sınırlılığı, modern bilgi ve iletişim teknolojilerinin yeterince kullanılmaması ve vergi idaresi birimlerinin faaliyetlerinin sistematik olarak izlenip değerlendirilmemesi sayılabilir (Aliyev ve Samandaroğlu, 2013).

3.3. Vergi Kültürünün Olmaması

Vergi kültürü, günümüzde modern ekonomik yazında sıkça gündeme getirilen kavramlardan biridir. Bu kavram, vergi okuryazarlığını, vergiye yönelik davranışları ve genel olarak bütün yasal ile etik vergi normlarına uygunluğu kapsar. Uzun vadeli, karmaşık ve çok boyutlu bir süreç olarak vergi kültürü, yalnızca vergi mükelleflerini değil; devlet kurumlarını, akademik çevreleri ve eğitim sistemini de içerir. Bu nedenle, bireylerde vergi kültürünün erken yaşlarda kazandırılması büyük önem taşır (Hajizada, 2025).

Azerbaycan bağlamında bu kriterler değerlendirildiğinde, mükelleflerin vergi bilinci düzeyinin oldukça düşük olduğu gözlemlenir. Bu durum, genel eğitim sisteminde vergi bilincini artırmaya yönelik programların yetersiz uygulanması ve halkı bilinçlendirme faaliyetlerinin etkin olmamasından kaynaklanır. Ayrıca, vergi kanunlarının hazırlanmasında vergi ilkelerinin ihlal edilmesi de toplumda vergi bilincinin zayıflamasına neden olur.

Vergi kültürü, yazında “toplumdaki bireylerin iyi niyetle vergi ödemesi gerektiği bilinci” olarak tanımlanır. Vergi bilinciyle doğrudan ilişkili olan bu kavram açısından Azerbaycan'da önemli sorunlar mevcuttur. Sovyetler Birliği döneminde devletin temel gelir kaynağı vergiler olmadığı için, Azerbaycan'da da diğer Sovyet ülkelerinde olduğu gibi vergi sistemi bağımsızlık sonrası oluşturulmaya başlanmıştır. Bu nedenle, vergilerin devlet için önemi ve vergileme kültürü büyük ölçüde ihmal edilmiştir. Ayrıca, Dünya Bankası'nın yakın tarihli araştırmalarına göre, Azerbaycan'da kayıt dışı ekonominin Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH) içindeki payı %60,6 ile hâlâ yüksek seviyelerde seyretmektedir. Bu durum, vergi kültürünün oluşmasını engelleyen ciddi bir faktör olarak değerlendirilebilir. Buna ek olarak, Azerbaycan'da toplanan vergi gelirlerinin verimsiz kullanımı, eğitim eksikliği, devlet kaynaklarının etkin şekilde yönetilememesi, mükelleflerin vergi bilincinin gelişmesini olumsuz yönde etkiler.

3.4. Kayıt Dışı Ekonominin Genişliği

Kayıt dışı ekonomi, özellikle II. Dünya Savaşı'ndan itibaren ekonomik araştırmaların inceleme alanı hâline gelmiştir. Kayıt dışı ekonomiye ilişkin en kapsamlı tanım, OECD tarafından 1993 yılında Ulusal Hesaplar Sistemi temel alınarak yapılmış olup bu tanıma göre kayıt dışı ekonomi; yasa dışı ekonomi, yeraltı ekonomisi, kayıt dışı faaliyetler ve hanehalkı faaliyetlerinden oluşur. Ekonomik amaçlı ve hukuken yasal olarak üretilen yeraltı ekonomisi ise; gelir vergisi, katma değer vergisi ve diğer vergiler ile sosyal sigorta primlerinin ödenmemesi, asgarî ücret, iş sağlığı ve güvenliği gibi yasal standartlara uyulmaması ve idarî süreçlerin yerine getirilmemesi durumlarında devlet kurumlarından gizlenen faaliyetleri kapsar (Sever ve Kaya Ay, 2024).

Piyasa ekonomisi çerçevesinde faaliyet gösteren ülkemizde, kamu maliyesinin temel gelir kaynağı olan vergi gelirleri, kayıt dışı ekonominin yaygınlığı nedeniyle kamu harcamalarını karşılamada yetersiz kalmakta ve bu durum ekonomik büyüme ile kalkınmayı olumsuz etkilemektedir. Ayrıca vergilerin sosyal adaleti sağlamaya yönelik bir politika aracı olarak kullanıldığı dikkate alındığında, vergi kayıp ve kaçaklarının yaygınlığı ile mevcut vergi sisteminin bu işlevi etkin biçimde yerine getiremediği görülmektedir. Bu nedenle kayıt dışı ekonomiyle mücadele, hem kamu gelirlerinin artırılması hem de vergisel adaletin güçlendirilmesi açısından önemli bir politika alanı olarak öne çıkmaktadır (Musayev ve Mammadov, 2013).

3.5. Azerbaycan Vergi Sisteminin Sorunları

Azerbaycan Cumhuriyeti'nde 2001 yılında gerçekleştirilen vergi reformları ülke ekonomisi üzerinde olumlu etkiler doğurmuş olsa da vergi sisteminde yapısal ve uygulamaya yönelik bazı sorunlar varlığını sürdürmektedir. Bu başlık altında, Azerbaycan vergi sisteminde mevcut olan temel sorunlar ele alınacak ve analitik bir çerçevede değerlendirilecektir.

3.5.1. Gelir Vergisinin Sorunları

Azerbaycan'da gelir vergisi gelirleri her yıl artış eğilimi göstermekle birlikte, bu alanda çeşitli yapısal sorunların varlığından söz etmek mümkündür. Özellikle vergiye tabi gelir unsurlarının Vergi Kanunu'nda yeterince açık ve net biçimde tanımlanmamış olması, uygulamada belirsizliklere yol açmaktadır. İkinci bölümde de belirtildiği üzere, ülkede gelir vergisinin unsurları; ücret niteliğindeki gelirler, istihdam dışı faaliyetlerden elde edilen gelirler ile vergiden muaf gelirler dışında kalan bütün gelirler olarak sınıflandırılmaktadır. Bu kapsamda ücret gelirlerinin

temel özelliği emek karşılığında elde edilmesi olmakla birlikte, hangi ödemelerin ücret kapsamında değerlendirileceğine ilişkin açık bir tanımın bulunmaması uygulamada sorun çıkarmaktadır. Benzer şekilde, istihdam dışı faaliyetlerden elde edilen gelirlerin çeşitliliği de gelir unsurunun tespitini güçleştirmektedir.

Öte yandan, vergiden muaf gelirler dışında kalan bütün gelirler olarak tanımlanan üçüncü gelir unsuru da önemli sorunlar barındırmaktadır. Gelir Vergisi Kanunu'nda hangi gelirlerin bu kapsama girdiği açıkça belirtilmediğinden, vergilendirmenin konusu belirsiz hâle gelmekte ve bu durum vergilendirmenin kanuniliği ilkesiyle bağdaşmamaktadır. Söz konusu belirsizlikler, mükellefler ile vergi idaresi arasında uyumsuzluklara neden olmaktadır.

Bireysel gelir vergisi tahsilatı yıllar içinde artmasına rağmen, toplam vergi gelirlerindeki veya GSYH'deki artışa paralel olarak artmadığı görülmektedir. Bu rakamın diğer ülkelere göre çok düşük olduğunu söyleyebiliriz. Bu durum vergi kaçakçılığının boyutunun bir göstergesidir. Azerbaycan'da gelir vergisi kademeli bir tarife yapısına sahiptir. Artan oranlı gelir vergisinin esnekliğinin birden fazla olması ve marjinal vergi eğiliminin artması nedeniyle otomatik bir istikrar fonksiyonuna sahiptir ve konjonktür dalgalanmalarında etkilidir. Ülkemizde gelir vergisinin toplam vergi gelirleri içindeki payının az olması ve gelir vergisinin esnekliğinin 1'den küçük olması nedeniyle dönemsel dalgalanmaların olduğu zamanlarda çok etkili olamayacağı sonucuna varılabilir.

3.5.2. Servet Üzerinden Alınan Vergilerdeki Sorunlar

Azerbaycan'da varlık vergileri kapsamında emlak vergisi ve arazi vergisi uygulanmaktadır. Azerbaycan'daki servet vergilerine ilişkin temel sorunlar ise, söz konusu vergilerin hesaplanması ve tahsil edilmesi süreçlerinde karşılaşılan idarî aksaklıklar olarak değerlendirilmektedir.

3.5.3. Basitleştirilmiş Vergi Üzerindeki Sorunlar

Cumhuriyetin vergi sisteminde uygulamaya konulan reformların doğal bir sonucu olarak vergi idaresi modernize edilmiş, girişimcilik faaliyetleri için daha elverişli bir vergi ortamı oluşturulmuş, vergi hizmetlerinin etkinliği artırılmış ve girişimci ile iş insanı sayısında artış sağlanmıştır. Bu gelişmeler, vergi gelirlerinde kayda değer bir artışa yol açmıştır (Musayev, 2004: 396). Bununla birlikte, 2024 yılında basitleştirilmiş vergi sisteminden elde edilen gelirlerin toplam vergi gelirleri içindeki payı yalnızca %1,7 düzeyinde kalmıştır (taxes.gov.az). Toplam mükelleflerin büyük bir bölümünün basitleştirilmiş vergi mükellefi olduğu dikkate alındığında,

bu oranın oldukça düşük olduğu görülmektedir. Basitleştirilmiş vergi gelirlerinin sınırlı kalmasının başlıca nedenleri arasında hatalı vergi hesaplamaları, küçük ve orta ölçekli işletmelerin yeterince gelişmemiş olması ve gelirlerin beyan dışı bırakılması yer almaktadır. Ayrıca basitleştirilmiş vergi mükelleflerinin katma değer vergisi, tüzel kişi vergileri ve emlak vergisinden; gerçek kişilerin ise gelir vergisi ve katma değer vergisinden muaf tutulması, özellikle tüzel kişilerin gelirlerini gizleyerek bu rejime yönelmelerini teşvik etmektedir. Öte yandan, bu mükelleflerin katma değer vergisinden muaf tutulması, diğer mükellefler açısından vergi rekabeti bakımından dezavantajlı bir durum doğurmaktadır.

3.6. Vergi Politikası ve Ekonomik Büyüme ile İlişki

Vergi politikası, dayandığı sosyal ve politik yapıdan bağımsız olarak her ülkenin ekonomik sistemiyle doğrudan ilişkilidir. Bu nedenle, ekonomik büyümeyi teşvik eden vergi politikası, her ülkenin ekonomisinin özelliklerini dikkate almalı ve pratik uygulama olanaklarını araştırmalıdır. Bununla birlikte, ekonomik büyümeyi teşvik eden vergi politikasının genel özellikleri vardır (Allahverdiyev vd., 2002):

- Vergi oranlarını düşürerek vergi tabanının genişletilmesi;
- Ekonomi üzerindeki vergi yükünün azaltılması;
- Üretimden tüketime ve mülkiyete vergi transferi;
- Küçük işletmeleri vb. teşvik etmek için vergi idaresinin azami düzeyde basitleştirilmesi.

Vergi politikasının ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin temel göstergelerinden biri gayri safi yurt içi hâsıla (GSYİH) düzeyidir. Bununla birlikte, vergi politikasının ekonomik büyüme üzerindeki etki mekanizmalarının incelenmesine ilişkin uzun yıllara dayanan uluslararası deneyim, söz konusu ilişkilerin ülkeden ülkeye farklılık gösterdiğini ortaya koymaktadır. Örneğin, vergi yükünün üretimden tüketime ve mülkiyete kaydırılması, ancak kapsamlı ve etkili ekonomik reformların uygulanması sonrasında beklenen sonuçları verebilmektedir. Emlak vergisi oranlarında meydana gelen artış, hanhalklarının mülkiyet yapısını yeniden değerlendirmelerine yol açmakta ve mülk satışlarından elde edilen gelirlerin yatırıma yönlendirilmesi için elverişli bir zemin oluşturmaktadır. Bu bağlamda, söz konusu fonların daha yüksek hareketliliğe sahip olması, kısa vadede kârlı alanlara yönelmesini sağlayarak ekonomik büyümeyi destekleyici bir etki oluşturmaktadır.

Bir ülkede ekonomik büyümeyi teşvik etmeye yönelik aktif bir vergi politikasının etkinliği, yalnızca mevcut vergi sisteminin yapısına değil, aynı

zamanda ekonominin içinde bulunduğu koşullara da bağlıdır. Örneğin, iş gücü potansiyeli yüksek olan ülkelerde uygulanan gelir vergisi politikaları, nüfusun yaşlanma eğiliminde olduğu ülkelerden farklılık göstermektedir. Nitekim son dönemde finansal kriz deneyimi yaşayan ülkelerin önemli bir bölümünde çalışma çağındaki nüfusun payının yüksek olması, gelir vergisi politikalarının belirlenmesinde demografik yapının dikkate alınmasını zorunlu kılmaktadır. Vergi politikası uygulamalarına ilişkin uluslararası deneyim, genel kabul görmüş ilkelere dayanan ve ekonomik faaliyeti canlandırmayı amaçlayan vergi politikalarının farklı ülkelerde farklı sonuçlar doğurduğunu ortaya koymaktadır. Bu farklılıkların temel nedenleri arasında vergi sistemlerinin yapısal çeşitliliği, sosyo-ekonomik koşulların farklılığı ve insan faktörünün etkisi yer almaktadır. Ülkeler arasında vergi idaresi türleri, uygulanan vergi çeşitleri ve vergi oranlarındaki farklılıklar dikkate alındığında, ekonomik büyümeyi teşvik eden ve bütün ülkeler için geçerli tek tip bir aktif vergi politikasının oluşturulmasının mümkün olmadığı değerlendirilmektedir (Rzayev, 2012).

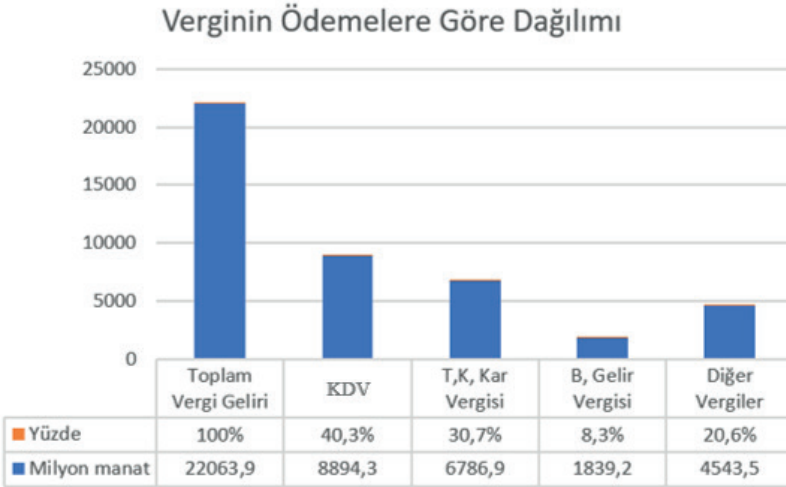
Avrupa'daki gelişmiş ülkelerin büyük bir bölümünde göç hareketleri ve nüfusun yaşlanması, çeşitli demografik dengesizliklerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. İş gücü yapısında meydana gelen bu önemli değişimler, vergi politikalarının yöneliminde de farklılaşmalara yol açmıştır. Azerbaycan ise bu bağlamda görece elverişli bir konuma sahip olup, izlenen politikalar bakımından diğer ülkelerden ayrılmaktadır. Bu durum, özellikle gelir vergisi uygulamalarında kendine özgü özelliklerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Vergi politikasının ekonomik faaliyeti teşvik edici işlevlerinin yanı sıra, maliye politikası açısından taşıdığı rol de ayrı bir önem arz etmektedir. Vergi politikası, hanhalklarının tüketim davranışlarını ve genel karar alma süreçlerini doğrudan etkilemektedir. Bu çerçevede, hanhalkı gelirleri üzerinden eğitime ve beşerî sermayeye yapılan yatırım düzeyinin yönlendirilmesi mümkün olmaktadır. Yüksek vergi yükü, hanhalklarının kullanılabilir gelirini azaltarak bireylerin eğitim düzeylerini yükseltme imkânlarını sınırlamakta; toplumsal katılımın zayıflaması ve devletin sosyal yükümlülüklerinin artması gibi sonuçlara yol açabilmektedir. Vergi politikası uygulamalarına ilişkin deneyimler, vergi politikasının gayri safi yurt içi hâsıla (GSYİH) büyüme oranları üzerinde doğrudan etkili olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, GSYİH büyüme oranlarının yalnızca vergi politikasına değil, diğer ekonomik ve yapısal faktörlere de bağlı olduğu ve bu faktörlerin ekonomik büyüme üzerinden vergi gelirlerini etkilediği ifade edilebilir.

3.6.1. Portföy Teorisi Perspektifinden Bütçe Gelirlerine Bir Bakış

Kamu maliyesi çerçevesinde devlet bütçesinin bir portföy olarak ele alınması durumunda, vergi gelirleri veya vergi matrahları portföyü oluşturan finansal varlıklar şeklinde değerlendirilebilir. Bu yaklaşımda bütçe gelirlerinin çeşitlendirilmesindeki temel amaç, vergi türleri arasında yüksek düzeyde pozitif bir ilişkinin bulunmaması ve belirli bir sektörde meydana gelen dalgalanmaların bütçe gelirleri üzerindeki olumsuz etkilerinin sınırlandırılmasıdır. Diğer bir ifadeyle, ekonomik faaliyetlerin zayıfladığı dönemlerde belirli bir vergi türünden elde edilen gelirlerde azalma yaşansa dahi, bu kayıpların diğer vergi türlerinden sağlanan gelirlerle dengelenmesi suretiyle toplam gelir kaybının en aza indirilmesi hedeflenmektedir.

Grafik 3. 1: 2024 yılı vergi gelirlerinin ödemelere göre dağılımı

Kaynak: Azərbaycan Devlet İstatistik Komitesi, 2025

Vergi gelirlerinin ödemelere göre dağılımı incelendiğinde, kamu mali yapısının sağlam ve çeşitlendirilmiş bir gelir tabanına dayandığı görülmektedir. Toplam vergi gelirleri içerisinde KDV'nin en yüksek paya sahip olması, ekonomik faaliyetlerin sürekliliğini ve tüketim üzerinden elde edilen vergi tahsilatının etkinliğini ortaya koyarken, kurumlar ve kâr vergisinin önemli bir oranla gelir yapısına katkı sağlaması üretim ve işletme faaliyetlerinin kamu maliyesi açısından güçlü bir kaynak oluşturduğunu göstermektedir. Gelir vergisinin toplam içindeki payı, istihdam ve bireysel kazançların vergi sistemine düzenli biçimde dâhil edildiğini yansıtırken, diğer vergilerin kayda değer oranı ise gelir kaynaklarının çeşitlendiğini ve mali yapının tek bir kaleme bağımlı olmadığını ortaya koymaktadır. Bu çerçevede söz konusu dağılım, vergi sisteminin dengeli, sürdürülebilir ve ekonomik büyümeyi destekleyici bir nitelik taşıdığını göstermektedir.

İki değişken arasındaki doğrusal ilişkinin yönünü ve gücünü ölçen korelasyon katsayısı aşağıdaki şekilde ifade edilir:

$$r_{xy} = \frac{\sum (x_i - \bar{x})(y_i - \bar{y})}{\sqrt{[\sum (x_i - \bar{x})^2 \cdot \sum (y_i - \bar{y})^2]}}$$

Burada:

$\frac{\sum (x_i - \bar{x})(y_i - \bar{y})}{(n - 1)} \rightarrow$ İki değişken arasındaki pozitif veya negatif yöndeki doğrusal ilişkiyi (kovaryansı) ifade eder.

$\sqrt{[\sum (x_i - \bar{x})^2 / (n - 1)]} \rightarrow$ x değişkeninin standart sapmasıdır.

$\sqrt{[\sum (y_i - \bar{y})^2 / (n - 1)]} \rightarrow$ y değişkeninin standart sapmasıdır.

Korelasyon katsayısının açıklaması aşağıdaki gibidir.

-1 -tamamen olumsuz geribildirim

0 -iletişim yok

1 -tam olumlu geribildirim

$-0,8 < K \leq -1$ güçlü olumsuz geribildirim, güçlü olumlu $0,8 < K \leq -1$

$-0,6 < K \leq -0,8$ nispeten güçlü olumsuz geri bildirim, nispeten güçlü olumlu geri bildiri $0,6 < K \leq -0,8$

$-0,4 < K \leq -0,6$ orta düzeyde olumsuz geri bildirim, orta düzeyde olumlu geri bildirim $0,4 < K \leq 0,6$

$-0,2 < K \leq -0,4$ nispeten zayıf olumsuz geri bildirim, nispeten zayıf olumlu geri bildirim $-0,2 < K \leq 0,4$

$0 < K \leq -0,2$ zayıf olumsuz geribildirim, zayıf olumlu geribildirim $0 < K \leq 0$

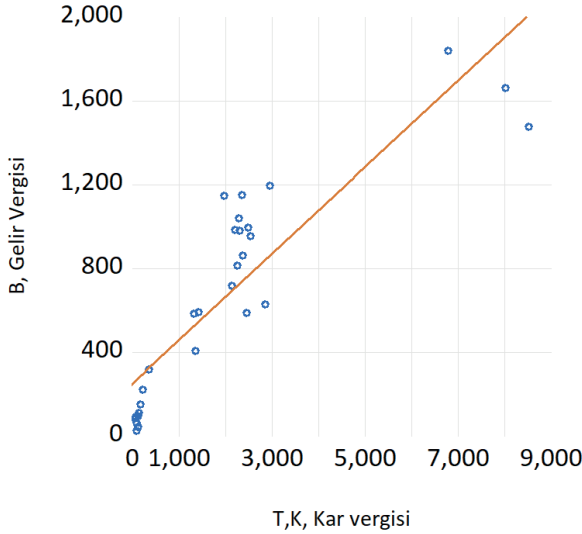
Tablo 3. 1: Korelasyon testinin sonuçları

Değişkenler	Toplam vergi	T.K. kar vergisi	KDV	Diğer Vergiler	Bireysel gelir vergisi
Toplam vergi	1.000	0,957	0,989	0,901	0,969
T.K. kar vergisi	0,957	1.000	0,908	0,758	0,886
KDV	0,989	0,908	1.000	0,934	0,968
Diğer Vergiler	0,901	0,758	0,934	1.000	0,933
Bireysel gelir vergisi	0,969	0,886	0,968	0,933	1.000

Kaynak: Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi, 2025

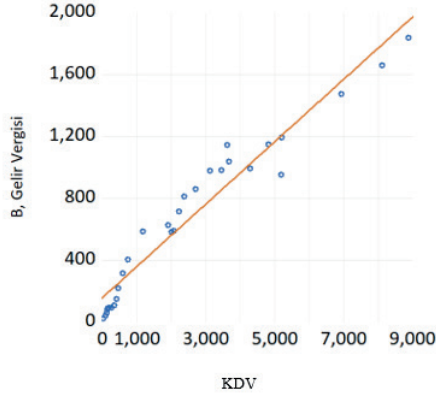
Tablo 3.1’de sunulan korelasyon analizi sonuçları, Azerbaycan’da toplam vergi gelirleri ile vergi türleri arasındaki ilişkilerin oldukça güçlü ve pozitif bir yapı sergilediğini ortaya koymaktadır. Elde edilen bulgular, vergi gelirlerinin bileşenleri arasında yüksek düzeyde birlikte hareket etme eğiliminin bulunduğunu göstermektedir. Toplam vergi gelirleri ile dolaylı vergiler arasındaki korelasyon katsayısı 0.989 olup, bu ilişki çok güçlü ve pozitif niteliktedir. Bu durum, dolaylı vergilerin Azerbaycan vergi sistemi içerisinde merkezi bir rol üstlendiğini ve ekonomik faaliyetlerdeki değişimlerin toplam vergi gelirlerine büyük ölçüde bu kanal aracılığıyla yansıdığını göstermektedir. Benzer şekilde, toplam vergi gelirleri ile bireysel gelir vergisi arasındaki korelasyon katsayısının 0.969 olması, istihdam ve gelir düzeyindeki artışların kamu gelirlerini önemli ölçüde desteklediğine işaret etmektedir. Toplam vergi gelirleri ile tüzel kişi kâr vergisi arasındaki korelasyon katsayısı 0.957 olarak hesaplanmıştır. Bu güçlü pozitif ilişki, şirket kârlılığı ve kurumsal faaliyetlerdeki gelişmelerin bütçe gelirleri üzerindeki belirleyici etkisini ortaya koymaktadır. Buna ek olarak, toplam vergi gelirleri ile diğer vergiler arasındaki korelasyonun 0.901 düzeyinde olması, bu vergi grubunun da genel gelir yapısına anlamlı bir katkı sunduğunu göstermektedir. Vergi türlerinin kendi aralarındaki ilişkiler incelendiğinde, dolaylı vergiler ile bireysel gelir vergisi arasındaki korelasyon katsayısının 0.968 olduğu görülmektedir. Bu sonuç, söz konusu vergi türlerinin ekonomik büyüme ve iç talep koşullarına benzer tepkiler verdiğini ve makroekonomik konjonktürden eşanlı olarak etkilendiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca, dolaylı vergiler ile diğer vergiler arasındaki korelasyonun (0.934) yüksek olması, vergi gelirleri bileşiminin genel ekonomik dinamizmle birlikte hareket ettiğini göstermektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde, korelasyon analizi sonuçları Azerbaycan’da vergi gelirlerinin yüksek derecede bütünleşik bir yapıya sahip olduğunu ve vergi türlerinin büyük ölçüde aynı ekonomik faktörler tarafından belirlendiğini ortaya koymaktadır. Bu durum, vergi gelirlerinin ekonomik büyüme ve gelir artışlarına duyarlılığını artırmakla birlikte, olası ekonomik dalgalanmalara karşı kamu gelirlerinin eşanlı olarak etkilenme riskini de beraberinde getirmektedir. Bu nedenle, vergi gelirlerinin sürdürülebilirliği açısından vergi tabanının çeşitlendirilmesi ve gelir yapısının daha dengeli hâle getirilmesi önem arz etmektedir.

Grafik 3. 2: Bireysel gelir vergisi ve tüzel kişilerin kar vergisi kombinasyonu korelasyon testi

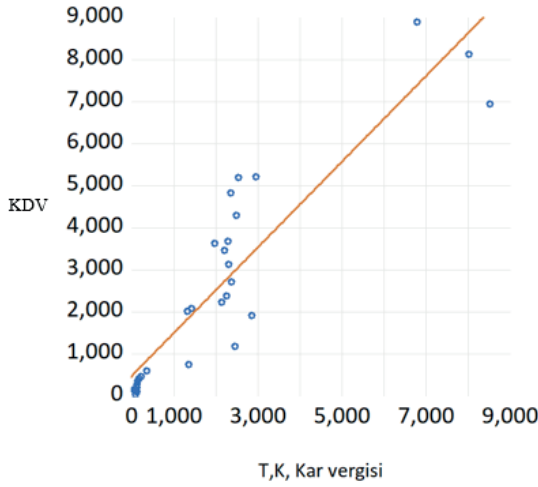
Grafik 3.2, 1995–2025 döneminde Azerbaycan’da bireysel gelir vergisi ile tüzel kişi kâr vergisi arasındaki ilişkinin dağılım grafiği ve doğrusal eğilim çizgisi aracılığıyla görsel olarak incelenmesini sağlamaktadır. Grafikte yer alan gözlemlerin büyük ölçüde pozitif eğime sahip doğrusal eğilim çizgisi etrafında yoğunlaştığı görülmektedir. Bu durum, söz konusu iki vergi türü arasında güçlü ve pozitif yönlü bir korelasyonun varlığına işaret etmektedir. Dağılımın genel yapısı, bireysel gelir vergisi ile tüzel kişi kâr vergisinin aynı ekonomik konjonktüre benzer tepkiler verdiğini ve ekonomik büyüme dönemlerinde eşanlı olarak artış eğilimi gösterdiğini ortaya koymaktadır. Özellikle yüksek kurumlar vergisi düzeylerine karşılık gelen gözlemlerde bireysel gelir vergisinin de belirgin biçimde yükselmesi, istihdam artışı, ücret seviyeleri ve şirket kârlılığı arasındaki karşılıklı etkileşimi yansıtmaktadır. Bu bulgu, ekonomik faaliyet hacmindeki genişlemenin hem emek gelirleri hem de sermaye gelirleri üzerinden kamu maliyesine yansıdığını göstermektedir. Öte yandan, düşük vergi düzeylerinde gözlemlerin daha dar bir bantta kümelenmesi, ekonomik durgunluk veya geçiş dönemlerinde her iki vergi türünün de benzer şekilde sınırlı artışlar sergilediğini ortaya koymaktadır. Buna karşın, zaman içinde vergi gelirlerinde yaşanan artışlar, ilişkinin doğrusal yapısını bozmamakta ve uzun dönemli birlikte hareket etme eğilimini desteklemektedir.

Grafik 3. 3: Bireysel gelir vergisi ve KDV kombinasyonu korelasyon testi

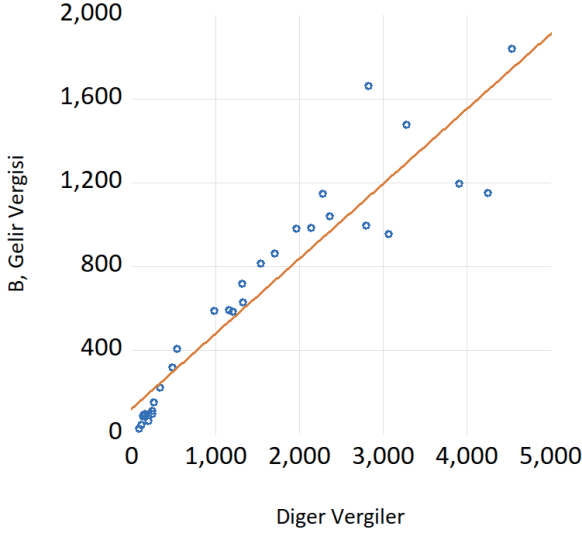
Grafik 3.3, katma değer vergisi (KDV) ile bireysel gelir vergisi arasındaki ilişkiyi dağılım grafiği ve doğrusal eğilim çizgisi aracılığıyla ortaya koymaktadır. Gözlemlerin büyük ölçüde pozitif eğime sahip doğrusal eğilim çizgisi etrafında kümелendiği görülmekte olup, bu durum iki vergi türü arasında güçlü ve pozitif yönlü bir korelasyonun varlığına işaret etmektedir. Bu bulgu, ilave değer vergisi ile bireysel gelir vergisinin aynı makroekonomik dinamiklerden etkilendiğini göstermektedir. Ekonomik büyüme, iç talep ve gelir düzeyindeki artışlar, bir yandan tüketim hacmini genişleterek dolaylı vergi gelirlerini artırırken, diğer yandan istihdam ve ücret artışları yoluyla bireysel gelir vergisi tahsilatını yükseltmektedir. Dolayısıyla her iki vergi türü de ekonomik aktivitedeki değişimlere benzer yönde tepki vermekte ve birlikte hareket etmektedir. Genel olarak grafik bulguları, ilave değer vergisi ile bireysel gelir vergisinin Azerbaycan'da yüksek derecede senkronize bir gelir yapısı sergilediğini ortaya koymaktadır. Bu sonuç, korelasyon analizinden elde edilen pozitif ilişkiyi görsel olarak desteklemekte; ancak ilişkinin korelasyon niteliği taşıdığı ve nedensellik yönüne ilişkin çıkarımlar için ilave ekonometrik analizlerin gerekli olduğu unutulmamalıdır.

Grafik 3. 4: Tüzel kişilerin kar vergisi ve KDV kombinasyonu için korelasyon testi

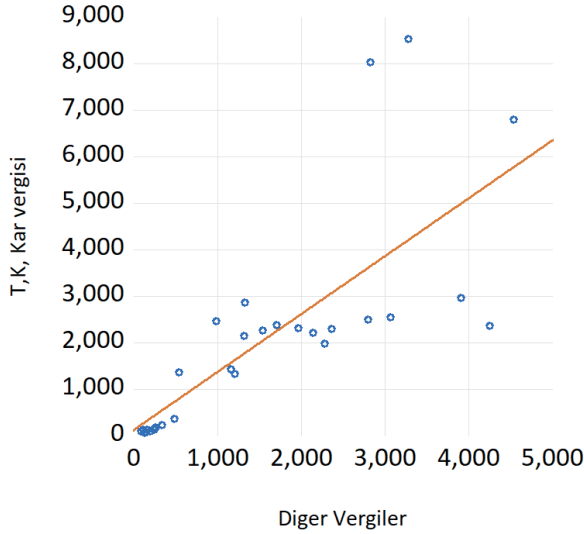
Grafik 3.4, ilave değer vergisi (KDV) ile tüzel kişilerin kâr vergisi arasındaki ilişkiyi dağılım grafiği ve doğrusal eğilim çizgisi aracılığıyla ortaya koymaktadır. Gözlemlerin büyük ölçüde pozitif eğime sahip doğrusal eğilim çizgisi etrafında yoğunlaşması, söz konusu iki vergi türü arasında güçlü ve pozitif yönlü bir korelasyonun varlığına işaret etmektedir. Bu durum, ekonomik faaliyet hacmindeki artışların hem tüketim üzerinden tahsil edilen dolaylı vergileri hem de şirket kârlılığına dayalı vergileri eşanlı olarak artırdığını göstermektedir. Dağılımın genel yapısı, özellikle yüksek düzeyde tüzel kişi kâr vergisi tahsil edilen dönemlerde ilave değer vergisi gelirlerinin de belirgin biçimde yükseldiğini ortaya koymaktadır. Bu bulgu, üretim, ticaret ve tüketim süreçlerinin şirket kârlılığı ile doğrudan bağlantılı olduğunu ve ekonomik büyümenin vergi gelirleri üzerindeki etkisinin çok boyutlu bir yapıya sahip bulunduğunu göstermektedir. Genel olarak grafik bulguları, Azerbaycan'da ilave değer vergisi ile tüzel kişilerin kâr vergisinin ekonomik konjoktüre duyarlı ve birlikte hareket eden vergi türleri olduğunu ortaya koymaktadır. Bu sonuç, korelasyon analizinden elde edilen pozitif ilişkiyi görsel olarak desteklemekte olup, kamu gelirlerinin ekonomik büyüme dönemlerinde geniş tabanlı bir artış eğilimi sergilediğini göstermektedir.

Grafik 3. 5: Diğer vergiler ve bireysel gelir vergisinin kombinasyonu için korelasyon testi

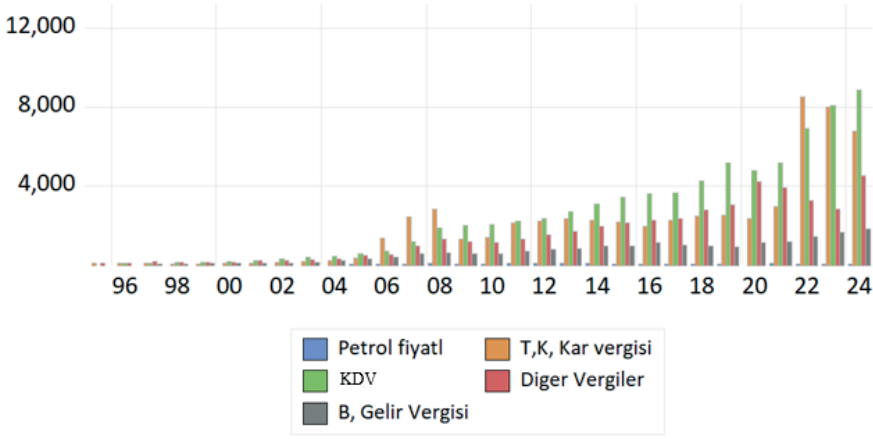
Grafik 3.5, diğer vergiler ile bireysel gelir vergisi arasındaki ilişkiyi dağılım grafiği ve doğrusal eğilim çizgisi aracılığıyla ortaya koymaktadır. Gözlemlerin genel olarak pozitif eğime sahip doğrusal eğilim çizgisi etrafında yoğunlaşması, söz konusu iki vergi kalemi arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir birlikte hareketin varlığına işaret etmektedir. Bu durum, vergi gelirlerinin farklı bileşenlerinin ortak ekonomik koşullardan etkilendiğini ve kamu gelirlerinin genel seyrinin bütüncül bir yapı sergilediğini göstermektedir. Dağılımın yapısı incelendiğinde, düşük düzeyde diğer vergi gelirlerinin gözlemlendiği dönemlerde bireysel gelir vergisinin de sınırlı seviyelerde kaldığı; buna karşılık diğer vergilerdeki artışların, bireysel gelir vergisi tahsilatında da belirgin yükselişlerle eşlik ettiği görülmektedir. Bu bulgu, vergi tabanının genişlediği ve ekonomik faaliyet hacminin arttığı dönemlerde, farklı vergi türlerinin eş zamanlı olarak büyüme eğilimi sergilediğini ortaya koymaktadır. Öte yandan, yüksek değer aralıklarında gözlemlerin eğilim çizgisi etrafında nispeten daha geniş bir bantta dağılması, vergi gelirlerinin yapısal bileşenleri ve dönemsel politik uygulamalardan kaynaklanan farklılaşmalara işaret etmektedir. Buna rağmen genel eğilim, diğer vergiler ile bireysel gelir vergisinin uzun dönemde uyumlu ve aynı yönde hareket eden bir ilişki içerisinde olduğunu göstermektedir. Bu sonuç, Azerbaycan'da kamu gelirlerinin büyük ölçüde ekonomik aktiviteye duyarlı olduğunu ve vergi türleri arasında tamamlayıcı bir yapının bulunduğunu ortaya koymaktadır.

Grafik 3. 6: Diğer vergiler ve tüzel kişilerin kar vergisinin kombinasyonu için korelasyon testi

Grafik 3.6, tüzel kişilerin kâr vergisi (T.K. kâr vergisi) ile diğer vergi türlerinden elde edilen gelirler arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır. Saçılım noktalarının genel eğilimi ve doğrusal regresyon çizgisi, bu iki değişken arasında belirgin bir pozitif doğrusal ilişki bulunduğunu göstermektedir. Buna göre, tüzel kişilerin ödediği kâr vergisi arttıkça, diğer vergiler kapsamında yapılan ödemelerin de artma eğiliminde olduğu söylenebilir. Bu durum, daha yüksek kârlılık ve ekonomik ölçeğe sahip işletmelerin vergi tabanının genişlemesi yoluyla farklı vergi türlerine de daha fazla katkı sağladığını göstermektedir. Bununla birlikte, gözlemlerin regresyon doğrusu etrafında homojen biçimde dağılmaması, firmalar arasında sektör, faaliyet yapısı ve vergi teşviklerinden yararlanma düzeyi bakımından önemli farklılıklar bulunduğuna işaret etmektedir. Özellikle bazı aykırı gözlemler, yüksek kâr vergisi ödeyen tüzel kişilerin görece daha düşük düzeyde diğer vergi ödemeleri yapabildiğini göstermekte olup, bu durum vergi yapısının sektörlere göre farklılaşabildiğini ortaya koymaktadır. Genel olarak grafik, tüzel kişilere ilişkin vergi gelirlerinin birbiriyle ilişkili olduğunu ve vergi politikalarının kâr vergisi ile diğer vergi kalemlerini bütüncül bir çerçevede ele almasının gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Grafik 3. 7: Vergi gelirleri ve Petrol fiyatı arasındaki ilişkinin Varyans analizi

Grafik 3.7, 1995–2024 döneminde petrol fiyatları ile başlıca vergi gelirleri (KDV, tüzel kişilerin kâr vergisi, bireysel gelir vergisi ve diğer vergiler) arasındaki uzun dönemli birlikte hareketi ortaya koyar. Zaman eksenini boyunca gözlemlenen genel eğilim, özellikle 2000’li yılların ortalarından itibaren hem petrol fiyatlarında hem de vergi gelirlerinde belirgin bir artış yaşandığını gösterir. Bu durum, petrol gelirlerine dayalı ekonomik yapının kamu maliyesi üzerindeki dolaylı ve doğrudan etkilerini yansıtır. Nitekim petrol fiyatlarının yükseldiği dönemlerde, özellikle ilave değer vergisi ile tüzel kişilerin kâr vergisinde daha hızlı bir artış gözlenmekte, bu da ekonomik büyüme ve şirket kârlılığı üzerinden vergi tabanının genişlediğine işaret etmektedir. Grafikte 2008–2009 küresel finans krizi ve 2014 sonrası petrol fiyatlarındaki düşüş dönemleri, petrol fiyatlarında dalgalanmalarla birlikte bazı vergi kalemlerinde görece yavaşlama veya durağanlaşma şeklinde kendini gösterir. Bununla birlikte, vergi gelirlerinin petrol fiyatlarına bire bir ve simetrik bir tepki vermediği, özellikle KDV ve diğer vergilerde zaman zaman petrol fiyatlarındaki düşüşe rağmen artış eğiliminin sürdüğü görülür. Bu durum, vergi sisteminin yalnızca petrol gelirlerine değil, iç talep, ekonomik çeşitlenme ve mali politika uygulamalarına da dayandığını gösterir. Uzun dönem perspektifinden bakıldığında, grafikteki genel eğilim Azerbaycan’da kamu gelirlerinin petrol fiyatlarına duyarlı olmakla birlikte, zaman içinde vergi yapısının görece çeşitlendiğini ve petrol dışı vergi kalemlerinin önem kazandığını ortaya koyar.

Azerbaycan’daki vergi türleri arasında istatistiksel olarak anlamlı, pozitif ve aynı yönlü bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir. Ekonomik yapının çeşitlendirilmesi, vergi tabanının genişlemesine katkı sağlamakta ve farklı vergi türlerinin gelişimini desteklemektedir. Bununla birlikte, ülke ekonomisinde petrol sektörünün belirleyici ağırlığa sahip olması, petrol fiyatlarında meydana gelen değişimlerin vergi gelirleri üzerinde

önemli ölçüde etkili olmasına neden olur. Vergi türlerine ilişkin analizlerin yanı sıra, vergi gelirlerinin kamu bütçesi içerisindeki payı, dağılımlarının normallik varsayımı çerçevesinde test edilmesi ve gayrisafi yurt içi hasıla (GSYİH) içindeki göreceli önemi de hesaplanarak kapsamlı bir değerlendirme yapılmıştır.

Tablo 3. 2: Azerbaycan'ın GSYİH, Vergi ve Devlet bütçe gelirleri

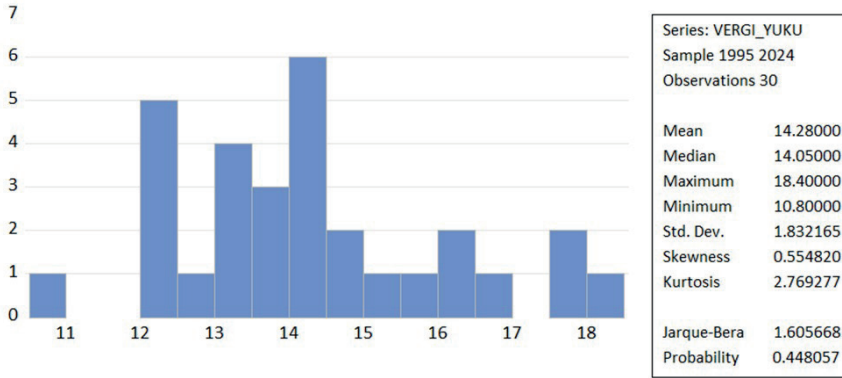
Yıllar	Toplam Gelirler (mln manat)	Toplam Vergi Gelirleri (mln manat)	GSYİH (mln manat)	Vergi Yüğü %
1995	316.9	230.9	2133.8	10,8
1996	402.6	371.5	2732.6	13,6
1997	513.0	465.4	3158.3	14,7
1998	465.5	421.6	3440.6	12,3
1999	559.5	467.6	3775.1	12,4
2000	714.6	574.4	4718.1	12,2
2001	784.8	714.0	5315.6	13,4
2002	910.2	835.5	6062.5	13,8
2003	1220.9	1005.5	7146.5	14,1
2004	1509.5	1232.2	8530.2	14,4
2005	2055.2	1756.2	12522.5	14,0
2006	3868.8	3047.8	18746.2	16,3
2007	6006.6	5212.7	28360.5	18,4
2008	10762.7	6725.0	40137.2	16,8
2009	10325.9	5128.2	35601.5	14,4
2010	11403.0	5266.8	42465.0	12,4
2011	15700.7	6395.3	52082.0	12,3
2012	17281.5	6975.0	54743.7	12,7
2013	19496.3	7654.2	58182.0	13,2
2014	18400.6	8370.2	59014.1	14,2
2015	17498.0	8791.3	54380.0	16,2
2016	17505.7	9031.0	60425.2	14,9
2017	16516.7	9356.2	70337.8	13,3
2018	22508.9	10587.3	80092.0	13,2
2019	24218.1	11755.0	81896.2	14,4
2020	24681.7	11151.4	72578.1	15,4
2021	26396.3	12647.5	93203.2	13,6
2022	30679.6	20856.6	133972.7	15,6
2023	35236.9	22063.2	123128.4	17,9
2024	37161.8	22063.8	126300.0	17,5

Kaynak: Azerbaycan Devlet İktisat Komitesi, 2025

Tablo 3.2’de yer alan veriler, Azerbaycan’da 1995–2024 döneminde GSYİH, toplam bütçe gelirleri, vergi gelirleri ve vergi yükünün zaman içerisindeki seyrini bütüncül biçimde ortaya koymaktadır. Tablo genel olarak incelendiğinde, söz konusu dönemde hem ekonomik büyüklükte hem de kamu gelirlerinde belirgin ve sürekli bir artış eğiliminin hâkim olduğu görülür. 1995–2004 yılları arası dönem, Azerbaycan ekonomisinin geçiş süreci özelliklerini yansıtmaktadır. Bu dönemde GSYİH ve vergi gelirleri artış göstermiş olmakla birlikte, artışların görece sınırlı ve dalgalı olduğu dikkat çekmektedir. Vergi yükü oranı ise %10,8 ile %14,4 aralığında seyretmiş, bu durum ekonomik yapının henüz tam olarak kurumsallaşmadığını ve vergi tabanının dar olduğunu gösterir. 2005 yılından itibaren özellikle petrol gelirlerinin etkisiyle ekonomik göstergelerde hızlı bir yükseliş gözlenir. GSYİH, bütçe gelirleri ve vergi gelirleri bu dönemde belirgin biçimde artmış; vergi yükü oranı ise %16–18 bandına yaklaşarak kamu gelirlerinin ekonomik büyümeden daha fazla pay almaya başladığını göstermiştir. Bu durum, devletin mali kapasitesinin güçlendiğine ve kamu harcamalarını finanse etme imkânlarının genişlediğine işaret eder. 2008 küresel finans krizi ve 2014 sonrası petrol fiyatlarındaki düşüş, tabloda da görüldüğü üzere bazı yıllarda vergi gelirleri ve vergi yükü üzerinde sınırlı gerilemelere neden olmuştur. Ancak bu dalgalanmalara rağmen, orta ve uzun vadede hem GSYİH’nın hem de vergi gelirlerinin artış eğilimini sürdürmesi, Azerbaycan ekonomisinin görece dirençli bir yapıya sahip olduğunu ortaya koymaktadır. 2020 sonrası dönemde, özellikle 2022–2024 yıllarında, vergi gelirlerinde ve vergi yükünde yeniden yükseliş eğilimi gözlenir. 2024 yılında vergi yükünün %17,5’e ulaşması, vergi tahsilat kapasitesinin arttığını ve bütçe gelirleri içerisinde verginin öneminin güçlendiğini gösterir. Bu durum, mali disiplinin pekiştiğine ve kamu finansmanında vergi gelirlerinin daha etkin bir rol üstlendiğine işaret eder.

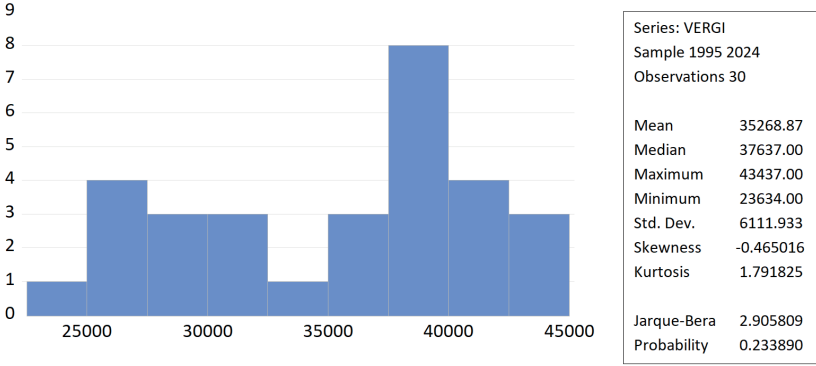
Genel olarak tablo, Azerbaycan’da ekonomik büyüme ile vergi gelirleri arasında pozitif ve güçlü bir ilişki bulunduğunu ortaya koymakta; özellikle petrol gelirlerinin ekonomik performans ve kamu maliyesi üzerindeki belirleyici rolünü teyit eder. Bununla birlikte, uzun vadeli mali sürdürülebilirlik açısından ekonomik çeşitlendirmenin ve petrol dışı sektörlerden elde edilen vergi gelirlerinin artırılmasının önemini de açıkça ortaya koyar.

Grafik 3. 8: Vergi yükünün GSYİH'ya oranın normallik testi

Grafik 3.8'de Azerbaycan'da vergi yükünün gayrisafi yurt içi hasılaya (GSYİH) oranı serisinin normal dağılım özellikleri incelenmiştir. 1995–2024 dönemini kapsayan ve 30 gözlemden oluşan seriye ait tanımlayıcı istatistikler, dağılımın genel olarak simetrik bir yapıya sahip olduğunu gösterir. Serinin ortalama değeri %14,28, medyan değeri ise %14,05 olarak hesaplanmış olup, bu iki ölçünün birbirine yakın olması normal dağılıma yakın bir yapıya işaret eder. Dağılımın yayılımını gösteren standart sapma 1,83 düzeyinde gerçekleşmiş ve vergi yükünün söz konusu dönemde sınırlı bir oynaklık sergilediği görülmüştür. Çarpıklık katsayısının 0,56 olması, serinin hafif sağa çarpık olduğunu göstermekte; ancak bu çarpıklık düzeyi istatistiksel açıdan anlamlı bir normalden sapma olarak değerlendirilememektedir. Basıklık (kurtosis) katsayısı 2,77 olarak hesaplanmış olup, bu değer normal dağılımın teorik değeri olan 3'e oldukça yakındır ve serinin orta derecede tepe yapısına sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Normallik varsayımının test edilmesi amacıyla uygulanan Jarque–Bera testi sonucunda test istatistiği 1,61, buna karşılık olasılık (p-değeri) 0,448 olarak elde edilmiştir. P-değerinin %5 anlamlılık düzeyinden büyük olması nedeniyle, serinin normal dağılıma sahip olduğunu ifade eden sıfır hipotezi reddedilememiştir. Bu sonuç, Azerbaycan'da vergi yükünün GSYİH'ye oranına ilişkin serinin normal dağılım varsayımını sağladığını gösterir. Normallik koşulunun sağlanması, ilerleyen aşamalarda uygulanacak parametrik ekonometrik yöntemler açısından önemli bir ön koşulun yerine getirildiğini ortaya koymakta ve elde edilecek tahmin sonuçlarının istatistiksel güvenilirliğini destekler.

Grafik 3. 9: Vergi gelirlerinin devlet bütçe gelirleri içindeki payının normallik testi

Grafik 3.10'da vergi gelirleri ile ilgili normallik testi sonuçları yer almaktadır. 1995–2024 dönemine ait Azerbaycan vergi gelirlerinin dönüşümü alınmış serisi üzerinde gerçekleştirilen normallik analizi, verilerin dağılım özelliklerinin istatistiksel açıdan değerlendirilmesine olanak sağlamıştır. Analiz sonuçları, serinin temel istatistiksel göstergelerinin normal dağılım varsayımıyla büyük ölçüde uyumlu olduğunu ortaya koymaktadır. Serinin ortalama ve medyan değerlerinin birbirine yakın olması, dağılımın simetrik bir yapıya sahip olduğuna işaret eder. Çarpıklık katsayısının negatif ancak mutlak değerce düşük seviyede olması, dağılımın yalnızca hafif düzeyde sola çarpık olduğunu ve bu durumun normal dağılımdan ciddi bir sapma oluşturmadığını gösterir. Ayrıca, basıklık katsayısının üç değerinin altında bulunması, serinin platikurtik bir yapıya sahip olduğunu, yani gözlemlerin ortalama etrafında daha yaygın bir şekilde dağıldığını ifade eder. Normallik varsayımının istatistiksel olarak test edilmesi amacıyla uygulanan Jarque–Bera testi sonucunda elde edilen p-değerinin 0,05 anlamlılık düzeyinin üzerinde olması, serinin normal dağılıma uygun olduğu yönündeki sıfır hipotezinin reddedilemeyeceğini gösterir. Bu bulgu, vergi gelirlerine ait logaritmik serinin istatistiksel açıdan normal dağılım özelliği taşıdığını teyit eder.

SONUÇ

Optimal bir vergi sistemi, yalnızca devletin finansal kaynak ihtiyaçlarını karşılamakla sınırlı kalmamalı; aynı zamanda mükelleflerin girişimcilik motivasyonunu azaltmaktan kaçınılmalı ve onları ekonominin verimliliğini artırmanın yollarını sürekli olarak araştırmaya teşvik etmelidir. Bu bağlamda, vergi yükü, bir ülkenin vergi sisteminin etkinliği ve kalitesinin önemli bir göstergesi olarak değerlendirilir. Vergi yükünün optimal düzeyinin belirlenmesi, ülkenin ekonomik gelişmişlik düzeyinden bağımsız olarak, vergi sisteminin tasarımı ve iyileştirilmesinde kritik bir rol oynamaktadır. Uluslararası deneyimler, mükelleflerden elde edilen vergi gelirlerinin toplam devlet gelirinin %30–40'ını aşması durumunda ekonomik faaliyetlerin yavaşladığını, yatırımların hacminin azaldığını ve iş ortamının çekiciliğinin gerilediğini ortaya koymaktadır. Bu çerçevede, devletin vergi politikası, ekonomiyi olumsuz etkilemeden optimal düzeyde vergi yükünü sağlamayı hedeflemelidir.

Günümüzde devletler, klasik kamu fonksiyonlarını yürütmenin yanı sıra çeşitli ekonomik, mali ve sosyal görevleri de yerine getirmekte ve bu faaliyetleri finanse etmek için farklı gelir kaynaklarına başvurmaktadır. Bu kaynaklar arasında vergiler, devlet bütçesinin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Dolayısıyla, her devletin faaliyetlerini sürekli ve verimli bir biçimde sürdürebilmesi, etkin bir vergi sisteminin tasarlanması ve uygulanmasına doğrudan bağlıdır.

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını kazanmasının ardından, ülkedeki ekonomik ve mali süreçlerde yaşanan dönüşümler, vergi sisteminde kapsamlı değişiklikleri zorunlu kılmıştır. Bu çerçevede, modern vergi sistemine geçiş sürecinin başlangıcında Azerbaycan'da bir dizi vergi kanunu yürürlüğe konulmuştur. Modern vergi sistemine geçiş süreci, vergilendirmede merkezi planlı ekonomi yaklaşımından kademeli olarak uzaklaşmayı hedeflemiştir. Bununla birlikte, vergi sisteminde çeşitli geçiş sorunları ortaya çıkmış; özellikle yüksek vergi oranları ve vergi kanunlarının anlaşılmasındaki güçlükler, sistemde reform yapılmasını gerektiren temel etkenler olarak öne çıkmıştır.

Bu çalışma, Azerbaycan'ın 1995–2024 dönemine ait vergi sistemini ve vergi gelirleri yapısını inceleyerek, toplam vergi gelirleri ile başlıca vergi türleri (katma değer vergisi, tüzel kişi kâr vergisi, bireysel gelir vergisi ve diğer vergiler) arasındaki yüksek derecede pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı korelasyonları ortaya koymuştur. Elde edilen bulgular, vergi gelirlerinin bileşenlerinin oldukça bütünleşik bir yapı sergilediğini, aynı makroekonomik dinamiklere (ekonomik büyüme, iç talep artışı, istihdam ve şirket kârlılığı) paralel tepkiler verdiğini gösterir. Dağılım grafikleri

ve doğrusal eğilim çizgileri aracılığıyla görselleştirilen bu ilişkiler, vergi türlerinin uzun dönemli birlikte hareket etme eğilimini doğrulamakta; ancak aykırı gözlemlerin varlığı, dönemsel politik müdahaleler, sektör farklılıkları ve vergi teşviklerinin etkisini de işaret eder. Elde edilen veriler, GSYİH, toplam bütçe gelirleri, vergi gelirleri ve vergi yükü göstergelerinin zaman içerisindeki seyrini bütüncül bir biçimde ortaya koymaktadır. Analiz edilen dönemde ekonomik büyüklüklerde belirgin bir artış eğilimi gözlenirken, vergi gelirlerinin bu artışla paralel şekilde yükselmesi, Azerbaycan'da mali disiplinin güçlendiğine ve devletin gelir toplama kapasitesinin arttığına işaret eder. 1995–2004 yılları arasında Azerbaycan ekonomisinin geçiş süreci özellikleri hâkim olup, GSYİH ve vergi gelirlerinde artışlar sınırlı ve dalgalı bir seyir izlemiştir. Bu dönemde vergi yükü oranı %10 ile %14,4 arasında değişmiş, bu durum hem vergi tabanının dar olduğunu hem de ekonomik yapının henüz tam anlamıyla kurumsallaşmadığını gösterir.

2005 yılından itibaren ise, özellikle petrol gelirlerinin ekonomiye katkısıyla GSYİH, bütçe gelirleri ve vergi gelirlerinde hızlı bir yükseliş yaşanmıştır. Bu dönemde vergi yükü oranının %16–18 bandına ulaşması, devletin kamu harcamalarını finanse etme kapasitesinin önemli ölçüde arttığını ve verginin bütçe gelirleri içindeki payının güçlendiğini ortaya koymaktadır. Vergi gelirlerindeki bu artış, sadece ekonomik büyümeden kaynaklanmamakta, aynı zamanda mali yönetim ve tahsilat mekanizmalarının etkinliğinin artmasıyla doğrudan ilişkilidir. 2008 küresel finans krizinin ve 2014 sonrası petrol fiyatlarındaki düşüşün etkisi, bazı yıllarda vergi gelirlerinde ve dolayısıyla vergi yükünde sınırlı gerilemelere yol açmış olsa da, uzun vadede vergi gelirlerinin ve GSYİH'nın artış eğilimi korunmuştur. Özellikle 2022–2024 döneminde gözlenen yeniden yükseliş, vergi tahsilat kapasitesinin arttığını ve mali disiplinin güçlendiğini, verginin kamu finansmanındaki rolünün pekiştiğini gösterir. 2024 yılında vergi yükünün %17,5'e ulaşması, vergi sisteminin etkinliğinin arttığını ve devletin ekonomik büyümeden daha yüksek pay alabilme kabiliyetinin geliştiğini ortaya koyar.

Çalışma kapsamında gerçekleştirilen normallik analizleri, Azerbaycan'daki vergi yükü ve vergi gelirleri serilerinin parametrik ekonometrik yöntemler için uygun olduğunu göstermektedir. Bu durum, serilerin dağılımının temel olarak simetrik ve aşırı uçlardan uzak olduğunu, yani istatistiksel olarak normal bir yapıya sahip olduğunu ortaya koyar. Dolayısıyla, bu veriler kullanılarak yapılacak ileri düzey ekonometrik analizlerin güvenilirliği yüksek olup, elde edilecek sonuçların güvenilir ve anlamlı olduğu söylenebilir. Bu bulgu, vergi gelirlerinin ekonomik büyüme ve mali disiplinle ilişkisini değerlendiren çalışmalar için sağlam bir temel oluşturur.

Genel değerlendirme olarak, Azerbaycan'da ekonomik büyüme ile vergi gelirleri arasında güçlü ve pozitif bir ilişki bulunmakta, vergi gelirlerinin GSYİH'ya oranındaki artış, devletin mali kapasitesinin güçlenmesi ve kamu harcamalarının etkin bir şekilde finanse edilmesi açısından kritik öneme sahip olmaktadır. Petrol fiyatlarındaki yükseliş dönemlerinde özellikle KDV ve tüzel kişi kâr vergisinde hızlı artışlar gözlenirken, fiyat düşüşleri (2008–2009 krizi ve 2014 sonrası dönem gibi) vergi gelirlerinde yavaşlama veya durağanlaşma ile sonuçlanmıştır. Buna rağmen, petrol dışı vergi kalemlerinin (özellikle 2010'lu yılların ortalarından itibaren) görece direnç göstermesi ve son yıllarda non-oil sektörün vergi gelirlerindeki payının %70'leri aşması, vergi tabanının kısmi çeşitlenmeye başladığına işaret etmektedir. Ancak bu çeşitlenme hâlâ sınırlı düzeyde kalmakta; kamu gelirlerinin büyük ölçüde petrol fiyatlarına duyarlı yapısı, ekonomik dalgalanmalara karşı kırılganlığı sürdürmektedir.

Sonuç olarak, Azerbaycan ekonomisinde vergi gelirlerinin yüksek korelasyonlu ve senkronize yapısı, ekonomik büyümenin vergi hasılatına olumlu yansımaları sağlarken, aynı zamanda şoklara karşı ortak kırılganlık oluşturur. Bu bulgular, vergi sisteminin sürdürülebilirliğinin artırılması için vergi tabanının daha kapsamlı çeşitlendirilmesi, petrol dışı sektörlerin teşvik edilmesi, vergi idaresinin güçlendirilmesi ve vergi harcamalarının gözden geçirilmesi gerektiğini ortaya koyar. Gelecek dönemde uygulanacak yapısal reformlar, yalnızca mali istikrarı değil, aynı zamanda ekonomik çeşitlenmeyi ve uzun vadeli kalkınmayı da destekleyecek temel bir unsur olarak değerlendirilmelidir.

KAYNAKLAR

- Abaslı, V. R. (2024). Azerbaycan Cumhuriyeti bütçe sistemine dâhil olan vergi gelirlerinin yapısının ve zaman içindeki değişiminin analizi. *TİM Dergisi*, 3, 346-353.
- Abdullayev, K., Hasanov, P., Aliyeva, A. ve Aliyeva, N. (2024). The non-oil sector of the Republic of Azerbaijan's economy: Prospects and directions for development within the framework of contemporary economic policy. *Economics of Development*, 23(4), 82-94.
- Aghayev, R. (2020). Pandemi 2020: Azerbaycan ekonomisi için önemli sonuçlar. *Baku Research Institute*, 1-9.
- Akhundzada, A. (2020). Vergi yükü açısından seçilmiş eski SSCB Ülkeleri ve Azerbaycan. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Aliyev, İ. H. ve Samandarov, S. S. (2012). XX. yüzyılın başlarında Azerbaycanlı mütefekkirlerin vergi yükümlülüklerine ilişkin değerlendirmeleri. *Azerbaycanın Vergi Dergisi*, 3, 49-60.
- Aliyev, A. V. (2015). Dünya Ticaret Örgütü'nün Azerbaycan'ın tarım sektörünün ekonomik gelişimi üzerindeki etkisinin değerlendirilmesi. Gence: Azerbaycan Devlet Tarım Üniversitesi.
- Aliyev, H. (2004). Bağımsız Azerbaycan devletinin gelişiminin yeni aşaması. Bakü: Referans Yayınevi.
- Aliyev, İ. H. ve Samandaroğlu, S. S. (2013). Bağımsızlık yıllarında Azerbaycan Cumhuriyeti'nde vergi politikası ve gelişiminin öncelikli yönleri. *Azerbaycan Vergi Dergisi*, 4(1), 73-78.
- Aliyev, J. ve Kızılırmak, İ. (2023). Azerbaycan'ın Karabağ bölgesinin kültür turizmi açısından incelenmesi. *Uluslararası Global Turizm Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 84-103. <https://doi.org/10.58670/ijgtr.1378061>
- Aliyev, J. ve Kızılırmak, İ. (2024). Yerel halkın turizme yönelik algısı ve desteği: *Bakü Örneği, Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 36(1), 108-136.
- Alizada, Ş. İ. (2024). Azerbaycan Cumhuriyeti'nde faaliyet gösteren inşaat işletmelerinin emek kaynaklarının analizi. Sumgayıt Devlet Üniversitesi, "Azerbaycan'ın transit potansiyelinin ekonomik kalkınmadaki rolü" başlıklı ulusal bilimsel konferans bildirileri, s.1-4.
- Allahverdiyev H.B., Gafarov K.S. ve Ahmedov A.M. (2002). Government regulation of the economy. Baku: Nasir.
- Apeti, E., Combes, J.L. ve Minea, A. (2023). Fiscal institutions and the development of fiscal capacity: The case of fiscal rules. HAL.
- Aras, D. O. (2003). Azerbaycan Ekonomisi Makroekonomik ve Sektörel Analiz. Bakü : Qafqaz Üniversitesi .
- Aras, O. N., Suleymanov, E. ve Mammadov, K. (2016). Economy of Azerbaijan: 25 years of independence. Baku: Sharg-Garb Publish.

- Auerbach, A. J. (2009). *Public finance in practice and theory*. Richard Musgrave Lecture, CESifo, Münih.
- Azerbaycan Cumhuriyeti Vergi Bakanlığı, (2017). Fayda Vergisi. Bakü.
- Azizov, G. (2010). Para politikaları uygulamaları: Azerbaycan örneği. Edirne, Trakya Üniversitesi.
- Bagirzade, E. (2022). Pandemi və Azerbaycan ekonomisi: Perspektif bakiş açısı. *EcoVision*, 28-30.
- Bayramov, K. İ. (2001). Dünya deneyimi ve Azerbaycan örneği, özelleştirmenin teorik ve metodolojik sorunları ve retrospektif ekonomik analiz. Bakü: Bakü-Bilim ve Hayat Yayınları.
- Ceferzade, İ. (2001). Temel kalkınma yılları. *Ekonomi Gazetesi*, s.2-3.
- Çağıl, G. ve Mukhtarov, S. (2014). Azerbaycan ticari bankacılık sektörünün CAMELS yöntemi ile performans analizi. *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, 11(41), 77-94.
- Ekici, Y. M. (2009). Vergi gelirlerinin etkileyen ekonomik ve sosyal faktörler. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*.
- Gaziyev, E. ve Boyacıoğlu, E. Z. (2021). Azerbaycan ekonomisinin gelişiminde turizmin yeri: Türkiye tecrübesinin uygulanabilirliği. *Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 237-257.
- Hasanov, T. (2002). Azerbaycan topraklarının Ermenistan tarafından işgalinin sosyo-ekonomik sonuçları: Bilimsel-popüler eser. Bakü: Çarşıoğlu.
- Hüseynova, L. (2023). Azerbaycan Cumhuriyeti eğitim sisteminin oluşturulması (1991-2011). *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 10(4), 1028-1037.
- İsmayılov, İ. Z. (2007). Azerbaycan petrolü XX. yüzyılda. Bakü: Ahundov Adına Kütüphane.
- Kalbiyev, Y. (2011). Yabancı ülkelerin vergi sistemi. Bakü: "İktisat Üniversitesi" Matbaası.
- Karaca, N., Aydoğdu, B. ve Bozkirli, O. (2016). Azerbaycan Cumhuriyeti ülke raporu. İstanbul :İlbey Yayınları.
- Kasimov, C. Y. ve Alasgarova, F. Q. (2023). İstihdam ve işsizlik kavramlarının temellendirilmesi: Bilimsel niteliği ve çağdaş yaklaşım. *Multidisipliner Akademik Yaklaşım Araştırmaları*, 3(1), 155-165.
- Kazimov, A. A. ve Mammadov, M. A. (2012). *Devlet mülkiyetinin özelleştirilmesinin hukuki temelleri. ADAU'nun bilimsel yazıları*, 3, 177-179.
- Mammadov, E., Perviz, R., Şaiq, H., El Beyi, H., İlgar, S. ve Yegane, B. (2014). Vergiye giriş. Bakü: Azerbaycan Cumhuriyeti Vergiler Bakanlığı Eğitim Merkezi.
- Mammadov, F. A. (2010). Vergilendirme ve vergilendirme, Bakü. Çarşıoğlu matbaası.

- Mammadov, Y. R. (2019). *Azerbaycan 'da petrol dışı sektör kapsamında yürütülen işletme faaliyetlerinin değerlendirilmesi ile yatırım ortamı arasındaki ilişki. Azerbaycan 'da ekonomik reformların uygulanmasının özellikleri ve sorunları. Bilimsel makaleler derlemesi*, 19.
- Mammedov, Z. ve Yeman, A. (2010). Azerbaycan'ın kredi ve para sistemi, günümüzdeki özellikleri ve gelişme yönü. *Maliye ve Finans Yazıları*, 24(87), 51-76.
- Mehdiyeva, L. T., ve Gurbanova, T. T. (2023). *The role of budgetary regulation in the management of macroeconomic processes and macroeconomic problems of increasing tax revenues of regions. UNEC Journal of Economics and Management Advances*, 1(2), 8–20.
- Mehralı, L. (2023). Sovyet döneminde bağımsız Azerbaycan'ın temellerinin nasıl atıldı?. *Ses*, 90, 8-9.
- Mirzayev, A. (2017). Haydar Aliyev döneminde Azerbaycanın bölgesel dış politikası. Bakü: Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi.
- Musaev, A. F., Sadigov, M. M., Meherremov, R. B. ve Salaev, R. A. (2005). **Azerbaycan'da vergiler ve vergilendirme**. Bakü: Elm Yayınevi,
- Musayev A. F. ve Mammadov A. C. (2013). Adresli vergi hizmeti: Vergi mükellefleri için bilgi kitabı. Bakü.
- Musayev, A. (2004). Vergi Sisteminin Ekonomik Sorunları. Bakü: Qrifili Maatbası.
- Nabiyeva, B. (2012). Azerbaycan'ın modern ve perspektif ekonomik kalkınma düzeyi bağlamında yatırım stratejisinin öneminin kanıtlanması. Bakü: Azerbaycan Vergi Dergisi, 5, 159-166.
- Nadirov, A. (2001). Ekonominin yeni gelişim dönemi. *Azerbaycan Gazetesi*, s. 1-2.
- Oruclu, E. (2016). Azerbaycan Ekonomisinde Petrol Dışı Sektörlerin Yeri ve Önemi. Kocaeli Üniversitesi.
- Ömerov, V. (2012). Azerbaycan SSCB, 1920–1922 yılları: biçimsel bağımsızlık ve Sovyet Rusyası'na askeri-ekonomik bağımlılık rejimi. *Ses*, 11.
- Pehlivan, O. ve Öz, E. (2000). Türkiye'de vergi tabanının genişletilmesi sorunu. *Vergi Sorunları*, 146, 143-154.
- Rzayev. P. G. (2012). Ekonominin devlet düzenlenmesinde vergi politikasının rolü. *Azerbaycan Vergi Dergisi*, 1, 87-89.
- Rzayev. P., G. (2013). Ekonomide vergi düzenleme mekanizmasının teşvik edici rolünün artırma yönergeleri. Bakü: İktisat Üniversitesi Matbaası.
- Rzayeva, S. (2025). Analysis and assessment of the modern state of the tax base in Azerbaijan. *Porta Universorum*, 1(6), 124-131.
- Sağbaş, İ. ve Saruç, N.T. (2019). Vergi teorisi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi.

- Samandarov, S. S. (2011). Azerbaycan'da Sovyet iktidarının kuruluşunun ilk yıllarında (1929-1925) vergi ilişkilerinin oluşumu ve oluşumunun özellikleri. Azerbaycan vergi haberleri.
- Seferov, R. (2005). Azerbaycan'da petrol üretiminin tarihsel süreç içerisindeki değişimi. *Türkiyat Araştırmalar Dergisi*, 285-291.
- Sever, E. ve Kaya Ay, M. (2024). Kayıt dışı ekonominin belirleyicileri: OECD ülkeleri üzerine bir panel ARDL analizi. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 9(23), 30-45. <https://doi.org/10.25204/iktisad.1313304>
- Soltanova, H. (2015). Azerbaycan Cumhuriyeti'nde turizm ve gelişimi. Bakü: Azerbaycan Teknik Üniversitesi.
- Sultanova, G. A. (2017). Lenkeran rayonunda kür-sağlık turizminin potansiyel imkânlarının güncel durumu ve perspektifleri. *Turizm və Qonaqpərvərlik Tədqiqatları Beynəlxalq Jurnalı*, 77-90.
- Süleymanov, E., İbrahimova, H. ve Rahmanov, F. (2022). Azerbaycan'da bilgi iletişim teknolojilerinin dijital ekonominin gelişimine etkisi. VIII. Uluslararası TURKCESS Eğitim ve Sosyal Bilimler Kongresi Bildiri Kitabı (ss. 400-406). Hatay, Türkiye.
- Şamilli, A. (2017). Azerbaycan vergi sisteminin analizi ve Azerbaycan vergi sisteminde Türkiye'de varlık vergisi uygulama imkanlarının değerlendirilmesi. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(9), 67-79.
- Tanzi, V. (1987). The fiscal policy and the tax system in developing countries. In World Development Report 1987. Oxford University Press.
- Taylar, Y. (2010). Vergi teorisi açısından özel tüketim vergileri ve Türk özel tüketim vergisi uygulaması. Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 12, 435-467.
- Devlet Vergi Hizmeti. (2018). Vergi Kanunu'nda değişiklikler kayıt dışı ekonominin azaltılması ve girişimciliğin desteklenmesi. Bakü: Doğu Batı Matbaası.
- Devlet Vergi Hizmeti. (2019). Vergi Azerbaycan'da bütçe gelirlerinin oluşumunda etkin vergi politikasının rolü. Bakü: Doğu Batı Matbaası.
- Devlet Vergi Hizmeti. (2021). Katma Değer Vergisi. Bakü: Şehir Vergisi ile ilgili Yayınlar.
- Yahyayeva, E., Şikhaliyeva, S. ve Osmanova, G. (2019). Lojistik. Bakü: Bonn ve Eşborn.
- Yüce, M. (2023). Bağımsızlık sonrası Azerbaycan'ın ekonomik gelişim seyri, *Türk Dünyası Araştırmaları*, 133(263), 141-164.

İnternet kaynakları

- “Devlet mülkiyetinin özelleştirilmesi hakkında” Azerbaycan Cumhuriyeti Kanunu'nda değişiklik yapılmasına ilişkin Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi. (2021). Bu <https://shorturl.at/W07ZC> adresinden alındı, Erişim tarihi: 11.12.2021

- Akın, C. (2021). İnşaat sektörü gözünü Azerbaycan'a çevirdi. Bu <https://asansor-vizyon.com/makale-insaat-sektoru-gozunu-azerbaycana-cevirdi-156-detay.html> adresinden alındı, Erişim tarihi: 15.12.2021
- Aliyev, A. C. (2021). Bu <https://president.az/azerbaijan/contract> adresinden alındı, Erişim tarihi: 20.10.2021
- Aliyeva, D. (2014). Azerbaycan halkının enflasyonla tanışlığı.. Bu <https://banco.az/az/news/azerbaycan-xalqinin-inflyasiya-ile-tanislighi> adresinden alındı, Erişim tarihi: 20.01.2022
- Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası. (2021). <https://e-qanun.az/framework/897> Erişim tarihi: 20.12.2025
- Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Ofisi Cumhurbaşkanlığı Kütüphanesi. (2021). Bu <https://files.preslib.az/projects/azerbaijan/gl4.pdf> adresinden alındı, Erişim tarihi: 07.12.2021
- Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Bütçesinin 2020 Yıllık Raporu. (2021). Bu <http://www.maliyye.gov.az> adresinden alındı, Erişim tarihi: 12.10.2021
- Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Bütçesinin 2024 Yıllık Raporu. (2025). Bu <http://www.maliyye.gov.az> adresinden alındı, Erişim tarihi: 12.12.2025
- Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet İstatistik Komitesi (2021). Ekonomi. Bu www.stat.gov.az adresinden alındı, Erişim tarihi: 15.10.2021
- Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet İstatistik Komitesi (2025). Bu [Milli hesablar sistemi və tədiyə balansı | Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi](http://www.milli-hesablar-sistemi-ve-tadiye-balansi-Azərbaycan-Respublikasının-Dövlət-Statistika-Komitəsi) adresinden alındı, Erişim tarihi: 05.12.2025
- Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet İstatistik Komitesi. (2021). İstihdam. Bu www.stat.gov.az adresinden alındı, Erişim tarihi: 12.12.2021
- Azerbaycan Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı. (2021). Bu <https://www.economy.gov.az/> adresinden alındı, Erişim tarihi: 07.10.2021
- Devlet Vergi Hizmeti. (2021). Bu www.taxes.gov.az adresinden alındı, Erişim tarihi: 18.11.2021
- Azerbaycan Cumhuriyeti Merkez Bankası. (2024). Merkezi Bank Hakkında. Bu [Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı - Haqqımızda](http://www.azərbaycan-respublikasının-mərkəzi-bankı-haqqımızda) adresinden alındı, Erişim tarihi: 03.07.2024
- Azerbaycan Cumhuriyeti Vergi Bakanlığı. (2021). Bu <https://www.taxes.gov.az/az/page/ar-vergi-mecellesi> adresinden alındı, Erişim tarihi: 15.11.2021
- Azerbaycan Cumhuriyeti Vergi Hukuku. (2021). Bu <http://e-qanun.az/framework/46948> adresinden alındı, Erişim tarihi: 18.11.2021
- Azerbaycan Cumhuriyetinin Türkiye Cumhuriyetindeki Büyükelçiliği (2021). Ticari ve Ekonomik İş birliği. Bu <https://ankara.mfa.gov.az/tr/category/ticari-ve-ekonomik-isbirligi> adresinden alındı, Erişim tarihi: 05.12.2025

- Azərbaycan Göç İdarəsi. (2014). Azərbaycan Cümhuriyyəti İstihdam Stratejisi'nin tıyulanmasına ilişkin 2011–2015 yıllarını kapsayan Devlet Programı'nın onaylanması hakkında. Bu [e41a85a50ffc3f9e3c32b1a17cec7a2.pdf](https://www.goc.gov.az/files/2014/04/e41a85a50ffc3f9e3c32b1a17cec7a2.pdf) adresinden alındı, Erişim tarihi: 10.04.2021
- Azərbaycan Cümhuriyyəti Vergi Sistemi. (2023). Bu <https://www.muhasib.az/article.php?cat=3&n=101> adresinden alındı, Erişim tarihi: 18.11.2023
- Azərbaycan'da yeşil yatırımların artan finansmanı. (2021). Bu <http://www.green-economies-eap.org> adresinden alındı, Erişim tarihi: 08.10.2021
- Bilgi Teknolojileri Enstitüsü (2016). Azərbaycan BİT-nin gelişim Endeksi. Bu [Azərbaycan İKT-nin inkişaf indeksinə görə MDB ölkələri arasında liderlər sırasındadır - XƏBƏRLƏR-İNFÖRMASİYA TEXNOLOGİYALARI İNS-TİTUTU](https://www.bite.gov.az/files/2016/11/Azərbaycan İKT-nin inkişaf indeksinə görə MDB ölkələri arasında liderlər sırasındadır - XƏBƏRLƏR-İNFÖRMASİYA TEXNOLOGİYALARI İNS-TİTUTU) adresinden alındı, Erişim tarihi: 11.11.2021
- Binagadi İlçe İcra Başkanlığı. (2024). Yüzyılın anlaşması. Bu [ƏSRİN MÜQAVİLƏSİ | Azərbaycan Respublikası Bakı şəhəri Binəqədi Rayon İcra Hakimiyyəti](https://www.binaqadi.gov.az/files/2024/04/ƏSRİN MÜQAVİLƏSİ | Azərbaycan Respublikası Bakı şəhəri Binəqədi Rayon İcra Hakimiyyəti) adresinden alındı, Erişim tarihi: 16.04.2024
- Cumhuriyet Bilgi Ajansı. (2021). Bu <https://www.respublica-news.az/news/azerbaycanda-tikinti-sektorunun-inkisafi-ucun-muhum-layiheler-icra-olunur> adresinden alındı, Erişim tarihi: 01.11.2021
- Devlet Vergi Hizmeti (2021). Bu www.taxes.gov.az adresinden alındı, Erişim tarihi: 18.11.2021
- Devlet Vergi Hizmeti. (2022). Tarihsel geçmişimizdeki vergi ve yükümlülük sisteminden. Bu. https://www.taxes.gov.az/vn/child/download/vergitarixi.pdf?utm_source=chatgpt.com adresinden alındı, Erişim tarihi: 10.01.2022
- Devlet Vergi Hizmeti. (2023). Azərbaycan Cümhuriyyəti Ekonomi Bakanlığı'na bağlı Devlet Vergi Hizmeti'nin 2025–2028 yıllarını kapsayan stratejisi. Bu [Strategiya_DVX_v5.pdf](https://www.strategy.gov.az/files/2023/12/Strategiya_DVX_v5.pdf) adresinden alındı, Erişim tarihi: 01.12.2025
- Ekonomi Bakanlığı. (2024). 2024 yılına ilişkin temel ekonomik göstergeler. Bu <https://url-shortener.me/5V3W> adresinden alındı, Erişim tarihi: 20.11.2025
- Enerji Bakanlığı. (2025). History of development of oil industry. Bu [History of development of oil industry | Ministry of Energy of Azerbaijan](https://www.ministryofenergy.gov.az/files/2025/10/History_of_development_of_oil_industry_Ministry_of_Energy_of_Azerbaijan) adresinden alındı, Erişim tarihi: 25.10.2025
- Fon tarihi. (2025). Bu <https://www.oilfund.az/fund/about/history> adresinden alındı, Erişim tarihi: 01.12.2025
- Hajizada E. (2022). Ekolojik-ekonomik değerlendirmeler ve kalkınma perspektifleri. Bu <http://hajizada.com/az/article-view/7/781/> adresinden alındı, Erişim tarihi: 08.01.2022
- Tarım sektörü 2020 yılı raporu. (2021). Bu <https://korrespondent.az/news/2020-ci-il-de-olkemizde-kend-teserrufati-mehsullarinin-istehsal-hecme-artib/10481> adresinden alındı, Erişim tarihi: 23.10.2021

- Mahmudova, A. D. (2021). Bu 525.az adresinden alındı, Erişim tarihi: 20.10.2021
- Merkez Bankası faiz kararı. (2021). Bu <https://marja.az/> <https://marja.az/76374/merkezi-bank-daha-yuksek-inflyasiya-gozleyir-proqnozunu-aciqladi> adresinden alındı, Erişim tarihi: 15.10.2021
- Mustafayev, A. C. (2021a). Bu <https://www.economy.gov.az/> adresinden alındı, Erişim tarihi: 07.10.2021
- Mustafayev, Ş. (2021b). Bu <http://www.azerbaijan-news.az> adresinden alındı, Erişim tarihi: 07.10.2021
- Mülkiyet Sorunları Devlet Hizmeti. (2021). Bu <https://emlak.gov.az/news/view/222Az%C9%99rbaycandam%C3%BClkiyy%C9%99tislahatlar%C4%B1v%C9%99%C3%B6z%C9%9911%C9%99%C5%9Fdirm%C9%99:-sosal-iqtisadi-n%C9%99tic%C> adresinden alındı, Erişim tarihi: 16.10.2021
- Neft sektörü. (2020). Bu <https://president.az/azerbaijan/contract> adresinden alındı, Erişim tarihi: 20.12.2020
- Petrol Fonu. (2002). Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Bütçe Sistemi Hakkında Kanunu. Bu <https://oilfund.az/storage/uploads/f0waqk7ikt.pdf> adresinden alındı, Erişim tarihi: 23.09.2021
- Sadıqlı, F. (2024). Azerbaycan'ın doğal gaz potansiyeli, uzun yıllar boyunca halkımıza ve devletimize hizmet etmeye devam edecektir. Bu <https://azerbaijan-news.az> adresinden alındı, Erişim tarihi: 13.12.2024
- The Azerbaijan Government and co-venturers sign amended and restated Azeri-Chirag-Deepwater Gunashli PSA. (2017). Bu [The Azerbaijan Government and co-venturers sign amended and restated Azeri-Chirag-Deepwater Gunashli PSA | News | Home](https://www.azerbaijan.gov.az/en/news/2017/04/30/the-azerbaijan-government-and-co-venturers-sign-amended-and-restated-azeri-chirag-deepwater-gunashli-psa) adresinden alındı, Erişim tarihi: 30.04.2021
- Vergi Bakanlığı Kurulu. (2021). Mobil vergi denetimlerinin yürütülmesine ilişkin kurallar. <https://reyting.az/karusel/2722-seyyar-vergi-yoxlamasına-mehdu-diyyet-qoyuldu.html> adresinden alındı, Erişim tarihi: 15.11.2021
- Vergilerin özü, görevleri ve türleri. (2021). Bu <https://shorturl.at/QPtXT> Erişim tarihi: 02.11.2021
- Verginin önemi. (2021). Bu staff.emu.tr adresinden alındı, Erişim tarihi: 27.02.2021
- Azerbaycan ekonomisi. (2021). Bu https://www.azerbaijans.com/content_716_ru.html adresinden alındı, Erişim tarihi: 20.10.2021